

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ № 1
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнської науково-дискусійної платформи,
яка приурочена до Міжнародного дня толерантності**

16 листопада 2022 року

Кропивницький – 2022

УДК 316.647.5 (082)
В 43

*Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Донецького державного
університету внутрішніх справ,
протокол № 4 від 30.11.2022 року*

Редакційна колегія:

Голова:

Сусликов В.Є. – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Заступник голови:

Кононенко Т.В. – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка

Члени редакційної колегії:

Короткова Ю.М. – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка педагогічних наук, професорка;

Черньонков Я.О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1, кандидат педагогічних наук, доцент

Виклики толерантності в умовах російської воєної агресії: матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2022 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2022. 162 с.

Збірник містить тези доповідей Всеукраїнської науково-дискусійної платформи «Виклики толерантності в умовах російської воєної агресії», що відбулася 16 листопада 2022 року на базі Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький). Матеріали доповідей подаються в авторській редакції, відповідальність за дотримання норм академічної доброчесності несуть автори доповідей.

УДК 316.647.5 (082)

© ДонДУВС, 2022

© автори тез доповідей, 2022

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

7

ПЛАТФОРМА 1. ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ, ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ): ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

9

Амангельдієва А. Маргінальність як явище сучасного суспільства

9

Ботнаренко І. Волонтерська діяльність під час війни в Україні: деякі міркування

10

Вовк С. Цифрова трансформація соціуму

14

Глушкова Г. Соціокультурний аспект відносин «свій – чужий» у їхньому зв'язку з інтолерантністю

16

Голінько Н. Всесвіт і людина у творчості Григорія Савича Сковороди і Волта Вітмена

18

Джаман А. Необхідність дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану як ознака правової держави

20

Єлаєв Ю. Поняття та класифікація воєнних (мілітарних) злочинів: кримінально-правове дослідження

21

Zapotichna R. Economic Sanctions under International Humanitarian Law

25

Іващенко В. Міжнародні стандарти поведіння з військовополоненими та відповідальність за їх порушення

27

Карагіоз Р., Наумкіна С. Політична діяльність сучасної України під час воєнного стану

31

Котенко Я. Обмеження прав людини в умовах війни є захистом з боку держави

33

Кочерженко О. Розкриття проблеми прав і свобод людини під час воєнних дій в сучасній українській літературі

34

Кузніченко С. Підстави введення надзвичайних правових режимів як проблема сьогодення

36

Mamonova O. The Geneva conventions: actuality nowadays

39

Myhovych R. The International Humanitarian Law's Recognition of the Right to Armed Self-Defense Against Non-State Terrorist Actors

41

Мірошніченко В. Сукупність психічного розвитку людини з розвитком особистості

43

Морозюк Н. Колективні покарання як злочин під час збройного конфлікту неміжнародного характеру

45

Моторна Т. Лібералізація та межі суспільної толерантності

47

Новицький А. Інформаційні права і свободи людини в умовах воєнного стану

48

Новікова О. Роль реклами в умовах російської воєнної агресії: семантичний аспект	51
Оніпко С. Права і свободи людини: до постановки проблеми	53
Понюмаренко Я. Психологічні аспекти недискримінаційної діяльності в практиці поліціювання	54
Савченко О. Тема війни у творчому доробку письменника-емігранта Уласа Самчука	57
Савченко О., Зіненко В. Формування духовно-моральних цінностей особистості у романі Михайла Могиланського «Честь»	60
Сусликов В. Динаміка рівня національної дистанційованості курсантів ДонДУВС в умовах воєнного стану	62
Шаповаленко Н. Міжнародне співробітництво ОВСУ в умовах правового режиму воєнного стану в Україні	64

ПЛАТФОРМА 2. ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ, ЗАПОБІГАННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В ЗОНІ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ 66

Богомазова С., Перелигіна Л. Особливості впливу війни в Україні на жінок Національного університету цивільного захисту України	66
Давидова О. Сексуальне насильство як зброя війни: психологічний аспект	68
Kozii O. Gender-based violence at work	71
Кононенко Т. Гендерна рівність в антропології права	72
Крижна В. Міжнародно-правове забезпечення гендерної рівності	74
Kuzmenko O. Analysis of especially vulnerable categories of the population to gender-based violence in the conditions of military conflict	78
Макарова О. Соціально-психологічна допомога постраждалим від сексуального насильства під час військових конфліктів	79
Ніколенко К. Гендерні особливості психологічного насилля в сім'ї в умовах російської збройної агресії	82
Пугач С. Актуально про жіночу злочинність як феномен сучасності	84
Сальнікова Н. Гендерне просвітництво як елемент освітньої діяльності (на прикладі Донецького державного університету внутрішніх справ)	85
Цумарева Н. Особливості організації роботи мобільної бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього та гендерно зумовленого насильства	87
Chernionkov Y. Female vs male: gender stereotypes as an axiological problem	91

ПЛАТФОРМА 3. ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗІЇ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ	94
Balanaieva O. Human right to education in armed conflict	94
Bratanych O., Lopatynska I., Dzevytska L. Distance learning as tolerance manifestation in Ukrainian higher education in the context of russian military aggression	95
Vasiutynska Y. Problems of students' studying foreign languages during war period	99
Volik O. The perception of foreign language vocabulary under stressful conditions	101
Гришкова Р. Інтернаціоналізація українських університетів в умовах воєнного стану	103
Дабло Л. Нові реалії української освіти: проблеми та шляхи вирішення	105
Дацюк Т., Кравцова М. Оволодіння засадами толерантності та недискримінації у курсантському середовищі у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання	106
Завітренко Д. Орієнтири інклюзивної освіти в умовах війни	109
Зінченко В. До проблеми формування толерантності у здобувачів вищої освіти в процесі навчання у виші	111
Зінченко Д. Питання щодо освітнього процесу в Україні під час воєнної агресії	113
Карпенко А. «Вогонь Архімеда»	116
Князян М., Романюк Д., Весна Т. Методологічний базис викладання іноземних мов в умовах війни	118
Коверсун Н. Вивчення української мови та літератури: реалії сьогодення	121
Короткова Ю. Посилення ролі мовної освіти в умовах воєнного стану	122
Котенко Т. Виклики війни та поствоєнний період щодо отримання освіти: інклюзивний підхід	125
Lopatynska I., Kuchergan Y. Emotional support in the educational process during martial law	127
Мельничук І. Роль і місце художньої трансформації християнського міфу в системі патріотичного виховання: методичний аспект	129
Myroshnuchenko N. On teaching tolerance in the context of russian military aggression	131

Мухіна Г. Про особливості освітнього процесу в умовах російської військової агресії	136
Rudenko S. Education in Ukraine under the conditions of marital law	139
Сабельникова Т. Мова як потужна зброя в битві за Україну	141
Снісаренко І. Освітнянська діяльність у режимі особливої відповідальності	143
Трума К. Creating MOOCs: challenges and prospects	146
Фігура О. Сучасний стан питання трансформації системи освітньої підготовки персоналу Держприкордонслужби	147
Sherstiuk L. Strategies for different learning styles during the martial law period	149
РЕЗОЛЮЦІЯ	153
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	156

ВСТУПНЕ СЛОВО

**ректора Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України,
полковника поліції
Сергія Сергійовича ВІТВИЦЬКОГО**

***Шановні учасники науково-дискусійної платформи, гості, усі присутні!
Щиро вітаємо вас із початком роботи
Всеукраїнської науково-дискусійної платформи
«Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії»!***

Радий вас всіх вітати в Донецькому державному університеті внутрішніх справ!

Сьогодні ми зібралися тут для обговорення актуальних проблем. Наша держава переживає важкі часи боротьби із зовнішньою агресією з боку російської федерації. Це ставить перед українським суспільством усе нові й нові виклики, зокрема порушення прав людини та прояви насильства в зоні воєнного конфлікту, організація освітнього процесу в умовах постійних загроз бомбардування наших міст, відключень електроенергії тощо.

Водночас ми повинні пам'ятати, що немає нічого ціннішого за людину та її життя. Недискримінація, толерантність у ставленні до особистості, до її поглядів на світ є базовими цінностями демократичного суспільства. Слід наголосити, що толерантність не означає терпимість, адже поважати й терпіти – це різні речі. Толерантність – це в першу чергу повага, прийняття й розуміння. Бути толерантним означає бути сильним і, найголовніше, людяним. Та все ж де закінчується межа толерантності в умовах воєнної агресії? На це та інші запитання, які ставить перед нами сьогодні, намагатимемося шукати відповіді сьогодні під час дискусії.

Актуальність теми науково-дискусійної платформи викликала жвавий інтерес науковців з різних регіонів України і навіть з-за кордону. До організаційного комітету надійшло 63 тези доповідей представників наукових установ і закладів вищої освіти, а саме: Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України, Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, Національної академії внутрішніх справ, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національного університету цивільного захисту України, Харківського національного університету внутрішніх справ, Донецького державного університету внутрішніх справ, Львівського державного університету

внутрішніх справ, Одеського державного університету внутрішніх справ, Донецького національного технічного університету, Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Маріупольського державного університету, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Черкаського державного технологічного університету, Університету сучасних знань та Ягеллонського університету.

Широкий тематичний діапазон доповідей відображає складність винесених на обговорення проблем. Це і права та свободи людини в умовах воєнного стану, і надзвичайні правові режими, і волонтерська діяльність, і проблеми гендерної рівності, і нові реалії вітчизняної освіти тощо. Та наблизитись до їх розв'язання можна лише спільними зусиллями, що й має на меті нинішній науковий форум.

Від імені ректорату Донецького державного університету внутрішніх справ, від себе особисто бажаю всім науковцям – учасникам науково-дискусійної платформи – успіхів, плідної та конструктивної роботи під час розгляду актуальних проблем сьогодення, цікавих дискусій, духовного збагачення в процесі спілкування та незабутніх приємних вражень від перебування в стінах Донецького державного університету внутрішніх справ. Творчої наснаги Вам та успіхів у роботі!

Для наближення нашої перемоги кожен повинен працювати на своєму місці, займатися своєю справою! Дякуємо нашим захисникам за те, що маємо змогу навчати молодь і проводити такі заходи! Разом перемаємо! Слава Україні!

ПЛАТФОРМА 1

ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ, ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО (ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ): ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анна Амангельдієва

*Науковий керівник: Наталія Сальнікова
Донецький державний університет внутрішніх справ*

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЯК ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Поняття «маргінальність» є багатозначним. Воно включає в себе світоглядні, філософські, психологічні, культурологічні, правові аспекти, підпадає і під аксіологічні, і під соціально-економічні критерії. Маргінал – це людина, що знаходиться на межі чи поза межею різних культурних або соціальних груп. Класичне визначення маргінальності надають Р. Парк і Е. Стоунквіст. Подальший розвиток воно набуває в роботах А. Антоновскі, М. Голдберга, Д. Головенські, М. Гордона, А. Керкхоффа, Т. МакКорміка, Т. Шибутані. У центрі уваги знаходяться питання виникнення та ознак маргінальної ситуації, маргінальної території та маргінальної культури. А. Фарж наповнює це поняття соціально-економічним значенням, вбачає причину маргіналізації в загальній кризі суспільства та безробітті.

Виділяють два типи маргінальності: індивідуальну та групову. Індивідуальна маргінальність характеризується, по-перше, частковим входженням індивіда в групу, яка його повністю не приймає, по-друге, відчуженням від групи походження, яка його відторгає як відступника. Таким чином, індивід є «культурним гібридом», що розділяє життя та традиції двох груп. Групова маргінальність виникає в результаті зміни соціальної структури суспільства, формування нових функціональних груп в економіці та політиці, які витісняють старі групи, що дестабілізують їх соціальне становище.

Аналізуючи позитивні фактори маргінального способу життя, акцентуємо: маргінал більшою мірою здатний до подолання соціальної дистанції, ніж закріплені в стандартній системі соціальних координат індивід і соціальна група, він може використовувати додатковий «соціальний ліфт», нетиповий для цього суспільства. Також можна виділити: творчий, інноваційний потенціал, подолання традиційного типу мислення, свободу від узвичаєних переконань, більш широкий погляд на сьогоденність, здатність до вільного вираження. Серед негативних наслідків можна назвати: нігілізм, відсутність усіляких моральних орієнтирів, самотність, деформацію, дестабілізацію соціальної структури, численну соціальну мобільність, що супроводжується витісненням на так зване «соціальне дно». Те, наскільки

корисним для суспільного розвитку в силу неупередженої оцінки, нестандартного типу мислення, волі від стереотипів або небезпечним через не контрольованість та аморальність може бути маргінал, залежить від середовища, рівня культури та інших факторів впливу на їх життя суспільства.

Тип маргінальної людини стає все більш поширеним із розвитком і ускладненням соціальної структури, так як виникає більша кількість нових соціальних груп, на кордоні яких може дезорієнтуватися індивід. В ідеалі маргінальні елементи суспільства стають «будівельним матеріалом» для нових соціальних груп.

Таким чином, можна зробити висновок, що процес маргіналізації є неоднозначним. Він приводить як до негативних, так і до позитивних трансформацій соціальної структури суспільства в залежності від характеру й обсягу факторів впливу. Негативний потенціал процесу маргіналізації виражається в дестабілізації соціальної структури, наростанні соціальної напруженості, позитивний – у відборі цінностей, адаптації соціальної структури до викликів сучасності.

Література:

1. Мартинова С. П. Кризова свідомість: від особистої кризи до соціальної маргінальності. *Гілея*. 2017. Вип. 126. С. 347-349.

Ірина Ботнаренко

Національна академія внутрішніх справ

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ

Відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні, регулюються Законом України від 19 квітня 2011 року «Про волонтерську діяльність». Відповідно до ст. 1 указанного Закону, волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги; форма благодійної діяльності [3]. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

В умовах війни, розпочатої рф проти України 24 лютого 2022 року, значимість цього суспільно корисного явища суттєво підвищилась: кількість громадян України, залучених до благодійної та волонтерської діяльності, зросла в рази і продовжує збільшуватись. Лише через платформу Української Волонтерської Служби подали заявки 43,5 тисячі волонтерів, а до чатів долучилось близько 100 тисяч нових користувачів [1]. Війна внесла значні корективи у волонтерський рух України. Громадяни стали допомагати Збройним Силам України, вимушеним переселенцям, дехто долучився до лав територіальної оборони. Десятки тисяч людей в Україні на добровільних

засадах надають допомогу саме у тому, що потрібно саме зараз – плетуть маскувальні сітки, виготовляють маскувальні «кикимори», шиють речі, постільну та натільну білизну, виготовляють протитанкові їжаки, сортують гуманітарну допомогу, допомагають тим, хто залишився без житла, їжі та ліків, пришвидшують процес евакуації громадян, налагоджують процес пошуку загублених людей і тварин під час воєнних дій тощо.

В ст. 1 Загальної декларації волонтерів визначено, що волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [2]. Саме слово «діяльність», наголошує Ю. В. Кривенко, означає систематичні дії членів суспільства, їхніх об'єднань, спрямовані на досягнення певного результату. Діяльність таких осіб здійснюється в інтересах інших осіб та в інтересах суспільства (без мети отримання прибутку від виконаних робіт та наданих послуг) [4].

Чимало науковців приділяють увагу дослідженню сутності поняття та ознак волонтерської діяльності. Так, на думку Р. А. Сербина, волонтерська діяльність – особлива форма благодійної діяльності, що проявляється безпосередньо у громадській участі в суспільно корисних справах без очікуваної фінансової винагороди, заснована на добровільності, безкорисливості, соціальній спрямованості, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги [5, с.103].

І. Д. Зверева характеризує волонтерську діяльність як добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції, активну участь громадянина в суспільному житті, що виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій, сприяє покращенню якості життя, особистому процвітанню та поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху утвердження більш справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій, а також як національну ідею – ідею милосердя та доброчинності [6, с.62].

Щодо розуміння сутності поняття «волонтер» в узагальненому вигляді та як найбільш точні можна виділити такі: волонтер – це: а) людина, яка добровільно, з гуманістичних міркувань, безоплатно і на переконання, що її діяльність є суспільно корисною, надає свої послуги (Т. Л. Лях); б) це той, хто добровільно, з використанням свого вільного (особистого) часу, сил, енергії, знань, досвіду здійснює суспільно корисну діяльність, не отримуючи за це грошової винагороди (В. Л. Голуб). Отже, волонтер – це фізична особа (добриволець), яка за власним бажанням з мотивів доброчинності та без мети отримання прибутку на регулярній чи періодичній основі пропонує/надає свої послуги та свою робочу силу для принесення користі особам, які опинились в складних життєвих ситуаціях та/або потребують допомоги чи підтримки.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Неповнолітні особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. Разом з тим неповнолітні особи, відповідно до чинного законодавства, не можуть надавати волонтерську допомогу під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України та в деяких інших випадках (абз. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність»).

Відповідно до чинного законодавства, волонтер має право на:

- а) належні умови здійснення волонтерської діяльності, зокрема, отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням;
- б) зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу;
- в) відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності, передбачених ст. 11 Закону України «Про волонтерську діяльність»;
- г) інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством [3].

Поряд з правами волонтер наділений і обов'язками (п. 5 ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність»), а саме зобов'язаний: а) сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; б) у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; в) у разі необхідності проходити подальшу підготовку (перепідготовку); г) не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, на базі якої провадиться волонтерська діяльність; д) дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; е) у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодовувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; є) відшкодовувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до закону [3].

Отже, волонтери можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально, або співпрацюючи з відповідною організацією чи установою, що залучає до своєї діяльності волонтерів, на підставі договору про провадження волонтерської діяльності, укладеного з такою організацією чи установою, або без такого договору.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що, зважаючи на надскладні умови, пов'язані з війною в Україні, волонтерство на сьогодні – надзвичайно глобальний та потужний процес об'єднання та співпраці людей, які прагнуть і готові зробити соціально спрямований внесок на користь інших осіб (як військових, так і цивільних), своєї територіальної громади та суспільства в цілому, приєднатися до вирішення найбільочіших проблем, спричинених війною. Волонтери – це люди, які добровільно і безоплатно беруть участь у суспільно-корисній діяльності для вирішення соціально значущих проблем, пов'язаних з наданням допомоги особам, які її потребують. Волонтерами можуть бути люди будь-якого віку та професії з різних сфер і прошарків суспільства, які віддають частину свого часу, знань на благо інших людей і суспільства в цілому. Тому нині як ніколи важливо, щоб законодавча регламентація цього суспільно корисного явища була на відповідному рівні: а) максимально чітке визначення правового статусу волонтера; б) державна підтримка волонтерів та закріплення державних гарантій, які мотивуватимуть громадян до зайняття волонтерською діяльністю; в) належний соціальний захист волонтерів (зокрема, волонтерів, які отримали поранення під час надання волонтерської допомоги, так і членів їх сімей – у випадку загибелі останніх); г) у зв'язку з веденням на території України бойових дій – законодавче врегулювання організаційних та діяльнісних аспектів існування волонтерського руху в Україні відповідно до зазначених умов.

Література:

1. Допомогти та не нашкодити. Як стати волонтером під час війни. Суспільне. Новини. <https://suspilne.media/231159-dopomogti-ta-ne-naskoditi-ak-stati-volonterom-pid-cas-vijni/>
2. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини : Навчальний посібник. Київ, 2002. С. 67-80.
3. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI «Про волонтерську діяльність». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
4. Кривенко Ю. В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8288/Chasopys%2041-44.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Сербин Р. А. Адміністративно-правова характеристика загальносоціальних форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 1. С. 103-107.
6. Соціальна педагогіка: теорія і технології : Підручник / за ред. І. Д. Звереві. Київ, 2006. 316 с.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІУМУ

Цифровізація є одним із провідних світових трендів, який має визначальну роль у формуванні змін в економіці та суспільних відносинах. Завдяки цифровізації відбувається пришвидшення розвитку та перехід до інформаційного вектору розвитку людства. Кожний історичний період та перехід від одного типу розвитку до іншого характеризується різними особливостями. Людство протягом усієї своєї історії удосконалює свої знаряддя праці та, відповідно, змінюються суспільні відносини. Спочатку головними умовами виробництва виступають природні фактори. Потім – ручне виготовлення знарядь праці. Наступна віха розвитку економіки та суспільства – перехід від ручної праці до механізації, визначальними факторами виробництва стають засоби, створені людиною. Пануючою сферою виробництва стає промисловість, праця – найманою, а продукт виробництва виробляється не тільки для безпосереднього споживання, а й для продажу, тобто стає товаром. І найвищий ступінь розвитку настає тоді, коли головним ресурсом і продуктом виробництва стає інформація, праця перетворюється на діяльність з відтворення і розвитку людських здібностей, а продукт набуває характеристик обмінного блага. Цю систему господарювання називають інформаційно-мережевою, де панівною сферою господарювання є сфера послуг.

Перехід між системами має характер революційно-поступального руху, пов'язаного з гострими формами прояву внутрішніх економічних і соціальних суперечностей. Але це не проста заміна однією системи іншою, оскільки система трансформується, відповідно, трансформуються її елементи. Врешті-решт в інформаційній системі все переходить у віртуальний світ, відбувається віртуалізація, коли люди довіряють не живим людям, а прописаним алгоритмам, і покладаються на їх надійність. Саме тому, IT-спеціалісти є певною мірою Харонами, провідниками між реальним та віртуальним світом. Одна з особливостей, яка притаманна лише інформаційно-мережеві системі, – орієнтація не на кількість, а на якість. Тип розвитку, в якому якісні зміни переважають над кількісними, можна назвати реконструктивним, бо він базується на безперервній зміні структур економічної діяльності та її результатів. Перехід до реконструктивного розвитку пов'язаний з технологічними змінами, оскільки це одна з його передумов. На даному етапі ці зміни представлені цифровим розвитком, будеться цифрова економіка.

Цифровізація йде доволі швидкими темпами, адже щороку з'являється купа нових пристроїв, які допомагають поглибити й так доволі глибоку віртуалізацію людства. Цьому допомагає капіталізація та соціалізація

цифрових явищ, адже без цього не можливо побудувати цифрову економіку. Віртуалізація призводить до того, що продуктивність праці підвищується стрибкоподібно, відповідно, має місце нерівномірний розвиток економіки, створюється дискретно-перманентна криза. Людство стає більше відірваним від реальності, адже вихід у віртуальність як одна з форм ескапізму є дуже поширеною серед сучасних людей, оскільки не завжди у реальності у людини є те, що є у царині віртуального світу. У віртуальному просторі формуються структурні елементи, які відповідають структурним елементам людського мислення. Пам'яті відповідають хмарні технології та блокчейн. Завдяки цифровізації реалізуються різні smart-проекти.

Усі нові технології спрямовуються в різні сфери діяльності, внаслідок чого формуються найважливіші напрями розвитку цифрової економіки. Серед них – електронне врядування, віртуальні гроші та фінанси, індустрія 4.0, інтернет-торгівля, у загальному підсумку – застосування цифрових технологій у всіх видах економічної діяльності. Тобто, людство врешті-решт прийде до повної цифровізації, де абсолютно все буде взаємопов'язано з віртуальним середовищем. Але це призведе до безробіття, буде зростати невдоволення серед населення. Саме тому соціалізація є не менш важливим фактором, ніж капіталізація та цифровізація економіки. Цифровізація може взагалі знищити людство або ж суттєво його скоротити, бо люди вже будуть не потрібні, вони будуть змушені якимось виживати, при цьому борючись за своє існування. Рівень володіння цифровими навичками буде мати визначальну роль у розрізі цієї системи, це буде мати таке ж значення, як уміння вполювати здобич у первісному суспільстві, дедалі частіше однією з умов прийому на робочі місця буде уміння користуватися цифровими навичками. Від цього буде залежати багато факторів, зокрема: зміст праці робітника та його дохід, прибуток фірми, ефективність економіки, можливість підвищення соціальної якості суспільно-економічного розвитку.

Також відзначимо, що становлення цифрової економіки дозволяє згладити в певному сенсі сучасні потрясіння людської цивілізації, як от пандемія, військова агресія, оскільки розширює інформаційний простір, вирішити питання як економічного, так і соціального існування. Адже, завдяки цифровому розвитку, ми можемо у будь-який момент вийти на зв'язок з нашими рідними та близькими та дізнатися їхнє самопочуття або ж пересвідчитися, що вони є живими. Це також є особливістю саме цього періоду, яка дозволяє нам бути одночасно далеко та близько. Завдяки цифровізації, люди можуть переказувати гроші рідним та у благодійні фонди за лічені хвилини, знаходячись іноді за тисячі кілометрів від них. Цифровізація дозволяє робити неймовірні речі, адже кожен громадянин може, не виходячи з дому, допомогти своїй країні у боротьбі з загарбником, задонативши до різних благодійних фондів, або ж борючись у кібервійську, захищаючи державу в інформаційному просторі. Українці показали, що, згуртувавшись та застосовуючи новітні технології, можна навіть купити супутник, який так і

назвали «народним». Кожна епоха має свої особливості ведення війни і наразі йде боротьба і на цифровому фронті, і ми кожен день можемо у цьому пересвідчитися.

Література:

1. Гриценко А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія*. 2018. № 4. С. 5-20.

Галина Глушкова

Павлоградський фаховий коледж

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ВІДНОСИН «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У ЇХНЬОМУ ЗВ'ЯЗКУ З ІНТОЛЕРАНТНІСТЮ

Опозиція «свій – чужий» є однією з базових культурно-психологічних опозицій, що становить ґрунт для формування когнітивної ціннісно-оціночної системи знань і відбиває унікальність сприйняття та інтерпретації реального світу, обумовлених особливостями конкретної культури. Означена опозиція є не тільки базовою, але й однією з найдавніших (як засвідчують навіть факти мови). Спираючись на матеріали найглибших досліджень з історичного мовознавства, етимології, лінгвокультурології та етнолінгвістики, можна стверджувати, що навіть найперші слова людської мови являли собою результат іменування первісних спільнот, аби відрізнити «своїх» від «чужих». Від найдавніших часів «чужий» сприймався як загроза і як той, до якого не можна ставитися як до «свого»; «чужий» не мав права бути таким самим як «свій». До сьогодні існують племена канібалів, які «чужого» сприймають не як людину, а як їжу. Таке ставлення є подібним до ставлення ацтеків до полонених (полонені не були рівними ацтекам, вони потрібні були для жертвоприношень). І цих прикладів з історії людського суспільства можна навести безліч, коли за рахунок «чужого» намагалися довести переваги своєї віри, нації, держави тощо.

Кожна особистість є включеною до різноманітних і багаторівневих відносин «свого» і «чужого» в культурі, а тому означена опозиція має свої прояви у багатьох відносинах – родинних, етнічних, мовних, конфесійних, соціальних тощо. Наявність «чужого» у картині світу людини є дуже важливим, адже протиставлення себе і «своїх» «чужим» допомагає зміцнити соціальне об'єднання будь-якого рівня зсередини. За наявності «чужого» навіть розбіжності між «своїми» стають не настільки глобальними.

Уже сама наявність «чужого» загрожує у сприйнятті істоти існуванню «мене» і «своїх», а тому «чужий» має бути переможеним, приниженим, знищеним. Проте в бінарній опозиції завжди має існувати два члени відносин,

і навіть у разі знищення «чужого» має з'явитися новий «чужий», аби послугоувати об'єднанню «своїх».

Зауважимо, що на певних етапах розвитку соціуму актуалізація опозиції може виконувати й прогресивну роль, проте за сучасних умов, коли світ рухається в напрямку до одиничного, унікального, особистісного, коли людина стає самоцінністю, толерантність стає невід'ємною рисою людської культури і способом існування в ній опозиції «свій – чужий».

Проблема «чужого» з'явилась у філософському дискурсі не так давно, а точніше у ХХ столітті. У рамках філософської феноменології та екзистенціалізму було розроблено концепти «іншого» та «чужого». Однак ще антична філософія зверталась до проблеми «чужого» у працях Платона й Арістотеля. У західній філософії Нового часу проблематикою «чужого» займалися Ж.-Ж. Руссо, І. Кант і І. Г. Фіхте. Філософську рефлексію опозиції «я – інший» було здійснено в роботах Б. Вальденфельса, Е. Гуссерля, М. Бубера, Г. Зіммеля, Е. Левінаса, Х. Ортеги-і-Гассета, Ж.-П. Сартра та інших.

Сьогоднішня актуалізація теми толерантності пов'язана із тим, що саме толерантність постає і ціннісною настановою, і нормою культурних взаємодій, і політичною необхідністю, дозволяючи з'ясовувати причини інтолерантних відносин у сучасному суспільстві та шукати шляхи подолання інтолерантності та її крайніх проявів.

Найважливішою причиною інтолерантного, агресивного ставлення є існування у свідомості індивіда такої картини світу, що базується на означеній вище опозиції, страх перед несхожим на себе. Причина та джерело інтолерантності багато в чому полягає в інтелектуальній та моральній обмеженості особистості, що звикла йти не за розумом, а за силою та природними інстинктами. Чим більш інтелектуальною стає людина, тим більш явно вона усвідомлює невичерпність світу та форм знань про нього, тим терпимішою стає до «істин» і теорій опозиційних спільнот. Проте зазначимо, що поняття «толерантність» і «терпимість» не є рівнозначними.

Морально нерозвинена людина, як правило, завжди задоволена собою і бачить недоліки виключно в інших, а відповідальність за своє життя перекладає на когось іншого (ворогів народу, євреїв, негрів, циган, представників іншої віри, націоналістів тощо). Психологічно це спрацьовує як спосіб захисту і самовиправдання від своїх невдач. Якщо цей стан доповнюється будь-якою нестійкістю (соціальною, економічною, політичною, психологічною), то прояви нетерпимості, агресії, ксенофобії аж до екстремізму можуть розвиватися ще більш явно.

Особливої значущості опозиція «свій – чужий» (а у зв'язку із нею і проблема інтолерантності) набуває в умовах локальних і громадянських війн, політичних конфліктів, напружених етнічних та соціальних взаємодій, міжрелігійних зіткнень. Для вирішення конфліктних ситуацій та подолання інтолерантності в сучасному багатополісному та багатовекторному світі

необхідним постає якнайглибше вивчення означеної вище опозиції багатьма науками, адже сучасний світ насичений образами «свого» і «чужого» (фільми, книги, журнали, реклама тощо), на основі цієї опозиції творяться сучасні міфи та ідеологія, обґрунтовується вищість інтересів окремих спільнот тощо.

Образ «чужого» і ставлення до нього виявляє особливості культури, засвідчує рівень її розвитку й постає культурною універсалією. Чим вищим є рівень розвитку культури, тим більш свідомо толерантною є людина і соціум до «чужого». Аби зробити дихотомію кон'юнктивною, а не диз'юнктивною, сучасна філософія має докласти неабияких зусиль до розробки концепцій подолання явища інтолерантності на основі більш глибокого вивчення нових аспектів і смислів опозиції «свій – чужий».

Неля Голінько
Полтавський фаховий коледж нафти і газу
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ВСЕСВІТ І ЛЮДИНА У ТВОРЧОСТІ **ГРИГОРІЯ САВИЧА СКОВОРОДИ І ВОЛТА ВІТМЕНА**

Григорій Сковорода – видатний український поет, учитель, мандрівний філософ, представник гуманістичного вітчизняного просвітництва, автор багатьох творів, у яких ідеал людяності та ідеї демократизму, гуманізму, народності та патріотизму є визначальними. Сенсом його життя та творчості є виховання людських чеснот, у яких він акцентує увагу на природі, нахилах, інтересах, обдарованнях людей, а не на соціальному становищу.

«Всякому місту – звичай і права,
Всяка тримає свій ум голова;
Всякому серцю – любов і тепло,
Всяке є горло свій смак віднайшло.
Я ж у полоні нав'язливих дум:
Лише одне непокоїть мій ум».

Досить близьким по духу українському філософу є американський поет Волт Вітмен у своєї збірці «Листя трави». Усе в ній незвично – тематика, образи, характер, віршування, а головне – могутня, титанічна, усесильна постать поета, який прагне гуманізму, любові, поваги один до одного, до всього живого. Тут переплітаються романтичні та реалістичні, натуралістичні та символістичні тенденції. Як пише Волт Вітмен, література стає великою лише тоді, коли вона сприяє зростанню людських чеснот, послуговує благу, коли через неї люди розкриваються один перед одним як брати.

«Себе я прославляю, себе я оспівую,
І те, що приймаю я, приймете й ви,
Бо кожен атом, котрий належить мені,

так само належить вам.

Я тиняюся, шукаючи свою душу,
На дозвіллі тиняюся влітку, нахиляюся
й розглядаю стебло травинки».

Поет убачає свій обов'язок у тому, щоб обезсмертити кожную істоту, предмет, навіть найнезначніший.

«Захищаючи власну унікальність,
Я легковажу на походження, вік, расу,
Я зближуюсь з людьми, з їх власним духом,
Це символ необмеженої віри».

Будучи прихильником принципу народності, Григорій Сковорода відстоює думку, що творчість має відповідати інтересам народу, жититися з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу. На його думку, людина повинна бути вільною, гармонійно розвинутою, щасливою, корисною для суспільства, здатною жити та боротися.

Волт Вітмен прагне злитися з народом і стати його речником. Він оспівується у любові всьому людству, прагне наповнити світ добром.

«Ким би не був ти, я руку тобі на плече покладаю.

Щоб став ти моєю піснею, тобі шепчу до вуха:

Скількох жінок і мужчин любив я, а тебе люблю я найбільше...».

Головним у Григорія Сковороди є Всесвіт, який немає ні початку, ні кінця, він вічний і безмежний. Метою пізнання є не опис окремих предметів, а розкриття їх невидимої природи – збагнення внутрішнього значення, бо через суть окремих речей осягаються «таємні пружини розвитку всього Всесвіту». При цьому філософ вважає, що внутрішня невидима суть речей завжди пов'язана з видимою через зовнішню форму, яка визначається мірою, ритмом, симетрією, пропорцією.

Домінуюче в поезії Волта Вітмена відчуття нескінченної широти і багатолікості світобудови поєднується з настільки ж органічним відчуттям вічної динаміки, мінливості, діалектичної контрастності. Воно не визнає ієрархії цінностей, тому що справжнє життя – постійний рух у часі, нескінченні трансформації і метаморфози: «Усе обертається навколо мене, концентрується в мені, виходить з мене самого. У мене є лише один центральний образ – загальна людська особистість».

У Григорія Сковороди і Волта Вітмена є багато спільного – майстри протиставляють світи: старе та нове, південь та північ, красу життя та велич людини, посилають життєдайну енергію всьому людству та кожному читачеві. Їх творчість – це шлях людини з поразками та перемогами, з вірою про непримиримість до зла, неправди, жорстокості. Проблема людини актуальна і в наш час, бо життя – найвища цінність, в умовах воєнної агресії ми повинні цінувати кожную секунду і завжди вірити в краще, боротися за щасливе майбутнє. Світло перемаже темряву, а добро – зло. Саме таким бачать життя Григорій Сковорода і Волт Вітмен.

НЕОБХІДНІСТЬ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Через широкомасштабне вторгнення загарбницької армії російської федерації на територію України в державі був введений воєнний стан Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [3], затверджений Законом України від 24.02.2022 р. «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2].

Внаслідок цих подій, перед державою і суспільством постає досить важке завдання – пристосуватися до життя в нових реаліях, враховуючи особливості періоду воєнної агресії та воєнного стану. Війна досить помітно впливає на всі соціальні процеси, у тому числі через запровадження воєнного стану. Для кожної людини, яка проживає в нашій країні, помітно ускладнюється процес гарантування державою прав і свобод, адже в такий складний час має місце низка факторів, які, на жаль, ускладнюють їх належне гарантування та дотримання. Хоча, не зважаючи на введений воєнний стан, попередньо звернувши увагу і врахувавши той факт, що забезпечення дотримання прав людини і громадянина гарантується Конституцією України, а саме у ч. 2 ст. 64 існує чітко визначений вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, обмежувати які, навіть у такий період, як воєнний стан, категорично забороняється. Мова йде про право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на громадянство та на зміну громадянства, право на житло, право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них, про рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом, на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї тощо. Також слід звернути увагу на ч. 1 ст. 22 Конституції України, яка говорить про те, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними, до того ж в ч. 2 ст. 22 зазначається, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1]. Це зумовлено тим, що права людини у сучасному глобалізованому середовищі визнаються найвищою цінністю. Забезпечення публічної безпеки і порядку, охорона прав і свобод громадян, створення безпечного середовища для комфортного існування, викорінення явища злочинності, побудова цивілізованого суспільства однозначно є першочерговими завданнями кожної держави, зокрема й України, яка прагне стати членом демократичного світового співтовариства. Наразі проблема забезпечення дотримання прав і свобод є

ключовою у діяльності правоохоронних органів. Тому Національна поліція України для забезпечення громадського порядку, безпеки, життя та здоров'я людей у своїй діяльності керується Законами України та певними нормативно-правовими актами, в яких зазначені методи, що спрямовані на запобігання вчинення протиправних діянь, посідає провідне місце у механізмі організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини.

Отже, повага та рівні права є необхідною передумовою існування будь-якого сучасного демократичного суспільства. Тому навіть під час воєнного стану, в нових для нас реаліях життя кожен має пам'ятати про те, що, згідно ст. 21 Конституції України, всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Навіть у такий нелегкий для країни час права і свободи є невідчужуваними та непорушними. Людина, насамперед, – це суб'єкт діяльності та спілкування, пізнання, естетичного сприйняття й освоєння дійсності, істота творча, моральна, відповідальна за свої вчинки, яка має певні права, свободи та обов'язки, які законодавчо гарантуються та забезпечуються державою за допомогою органів державної влади через уповноважених на те осіб.

Література:

1. Конституція України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

Юрій Єлаєв
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ВОЄННИХ (МІЛІТАРНИХ) ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття воєнних злочинів є новітньою кримінально-правовою дефініцією для системи права та правової системи держави Україна. Так, вищезазначений юридичний термін встановлено положеннями, в тому числі таких нормативно-правових актів, як:

1) Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав та парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України, незаконної анексії Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та окупації окремих районів Донецької і Луганської областей, політичних репресій проти громадян

України та звільнення політичних в'язнів – громадян України від 30 квітня 2020 року № 571-IX [2];

2) Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОЧЕС, урядів і парламентів держав світу у зв'язку із черговою річницею початку збройної агресії Російської Федерації проти України щодо засудження тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей, порушень прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях та щодо звільнення політичних в'язнів – громадян України від 16 лютого 2021 року № 1229-IX [1];

3) Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» від 30 березня 2021 року № 1356-IX [4].

У свою чергу, норми Кримінального Кодексу України (далі за текстом – КК України [3]) прямо не встановлюють дефініцій (понять) воєнного злочину і/або воєнного кримінального правопорушення. Разом з цим, шляхом системного тлумачення та формально-логічного тлумачення можливо дійти до ряду висновків щодо опосередкованого визначення змісту та обсягу юридичної категорії «воєнний злочин» у кримінальному праві України. Для цього, передусім, необхідно звернутись до текстового (літерального) розуміння (виміру) диспозицій відповідних статей КК України, передусім, до норм частини 5 статті 49 та частини 6 статті 80 КК України, які встановлюють визначення «злочини проти миру та безпеки людства, передбачені статтями 437-439 та частиною першою статті 442 цього Кодексу».

Тобто, в даному випадку, злочинами проти миру та безпеки людства є наступні кримінальні правопорушення: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК України), застосування зброї масового знищення (стаття 439 КК України), геноцид (частина 1 статті 442 КК України). Із вищевикладеного вбачається, що два із вище перелічених чотирьох злочинів, а саме: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437 КК України), порушення законів та звичаїв війни (стаття 438 КК України) є можливим віднести до категорії злочинів війни. Адже, в найменуваннях (назвах) відповідних статей КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за скоєння цих злочинів прямо закріплено лексичну одиницю (слово) – війна. Інші два злочини, а саме: застосування зброї масового знищення (стаття 439 КК України), геноцид (частина 1 стаття 442 КК України), можливо віднести до іншого класу воєнних злочинів, а саме до класу злочинів збройної агресії найвищого рівня суспільної небезпеки. Одночасно з цим, приписи Розділу XX Особливої частини КК України передбачають також і інші злочини (окрім вищеназваних чотирьох злочинів),

які є можливим віднести до класу воєнних злочинів – злочинів збройної агресії вищого рівня суспільної небезпеки.

Вбачається, що воєнними злочинами збройної агресії вищого рівня суспільної небезпеки є такі злочини, як: розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (стаття 440 КК України); найманство, зокрема, скоєне шляхом використання найманців у збройних конфліктах, воєнних або насильницьких діях (стаття 447 КК України).

Окрім цього, норми КК України встановлюють кримінальну відповідальність за скоєння ряду інших злочинів, які також можливо віднести до категорії воєнних злочинів – злочинів збройної агресії вищого рівня суспільної небезпеки, а саме: 1) приписи статті 443 КК України передбачають кримінальну відповідальність за скоєння посягання на життя (вбивство або замах на вбивство) представника іноземної держави, зокрема, з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень; 2) приписи частини 1 статті 444 КК України передбачають кримінальну відповідальність за скоєння злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист; при цьому, дані злочини можуть бути вчинені, зокрема, шляхом нападу на службові або на житлові приміщення осіб, які мають міжнародний захист, в тому числі, з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

Слід відмітити, що за формально-юридичним критерієм (згідно безпосереднього тексту частини 5 статті 49 та частини 6 статті 80 КК України) ці злочини не є злочинами проти миру та безпеки людства.

Можна вважати, що вищеназвані два класи воєнних злочинів у зв'язку зі своєю виключною суспільною небезпекою становлять градацію: «Extremal Danger Militari Crime» («EDMC»).

До іншого класу тяжкості воєнних злочинів є можливим віднести воєнні злочини високого рівня суспільної небезпеки, які за ознакою суспільної небезпеки становлять градацію «High Danger Militari Crime» («HDMC»).

Вбачається, що до цього класу воєнних злочинів можливо віднести воєнні злочини інформаційної агресії такі, як: пропаганда війни (стаття 436 КК України); публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (частина 2 статті 442 КК України); погроза вчинення дій у вигляді злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист передбачених частиною 1 статті 444 КК України (частина 2 стаття 444 КК України).

Необхідно зазначити, що до градації воєнних злочинів високого рівня суспільної небезпеки можливо віднести також ряд інших злочинів, які передбачені диспозиціями відповідних статей КК України та які є новітніми воєнними злочинами: «New Militari Crime» («NMC»). Такими воєнними злочинами можливо вважати воєнні злочини різних ступенів тяжкості, а саме: 1) перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (стаття 114⁻¹ КК України); 2) несанкціоноване

поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (стаття 114⁻² КК України); 3) образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (стаття 435⁻¹ КК України); 4) виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (стаття 436⁻² КК України).

Так, вищеназвані кримінальні правопорушення за ступенем тяжкості відносяться до категорії злочинів (частини 1, 3 статті 12 КК України), що свідчить про їхню підвищену суспільну небезпеку як кримінальних правопорушень взагалі, так і воєнних кримінальних правопорушень зокрема.

Окрім цього, слід звернути увагу на те, що воєнні злочини необхідно відмежовувати від військових злочинів, які є складовою частиною такої категорії кримінальних правопорушень, як військові кримінальні правопорушення. Так, норми Розділу XIX Особливої частини КК України встановлюють перелік кримінальних правопорушень проти встановленого законодавством порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). В свою чергу, вищеназвані кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), в тому числі військові злочини, є схожими за своєю формально-юридичною назвою з воєнними злочинами, проте, відрізняються від них, передусім, за ознакою об'єкта кримінального правопорушення. Воєнні злочини посягають на правовідносини та соціальні цінності, які знаходяться під юридичною охороною та захистом міжнародного публічного права, а саме: міжнародного гуманітарного права як інституту цієї галузі права. Натомість, військові злочини посягають на правовідносини та соціальні цінності, які знаходяться під юридичною охороною та захистом національного публічного права певної конкретної держави, а саме: інституту державного управління національною безпекою та обороною, в межах галузі адміністративного права певної конкретної держави.

У зв'язку з цим, є можливим запропонувати найменування воєнних злочинів як мілітарних злочинів. Натомість, найменування кримінальних правопорушень проти встановленого законодавством порядку несення військової служби є можливим залишити в межах усталеної традиційної назви – військові кримінальні правопорушення.

Все вищенаведене свідчить про необхідність: 1) подальших наукових досліджень царини кримінально-правової протидії воєнним кримінальним правопорушенням: а) воєнним злочинам; б) воєнним кримінальним проступкам; 2) доктринального пізнання юридичних категорій: «мілітарні кримінальні правопорушення», «мілітарні злочини», «мілітарні кримінальні проступки». Фундаментальне дослідження поняття «воєнні злочини» буде сприяти науковому пізнанню теорії про міжродовий об'єкт кримінального

правопорушення, оскільки кримінальні правопорушення, які можливо віднести до категорії воєнних злочинів, формально закріплені положеннями різних розділів Особливої частини КК України, які передбачають різні родові об'єкти кримінального правопорушення. Окрім цього, фундаментальне дослідження поняття «воєнні злочини» буде сприяти науковому пізнанню доктринально-юридичного взаємозв'язку кримінального права України, з однієї сторони, та міжнародного публічного права, з іншої сторони.

Література:

1. Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОЧЕС, урядів і парламентів держав світу у зв'язку із черговою річницею початку збройної агресії Російської Федерації проти України щодо засудження тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей, порушень прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях та щодо звільнення політичних в'язнів – громадян України від 16 лютого 2021 року № 1229-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1229-20#Text>

2. Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав та парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України, незаконної анексії Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та окупації окремих районів Донецької і Луганської областей, політичних репресій проти громадян України та звільнення політичних в'язнів – громадян України від 30 квітня 2020 року № 571-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/571-20#Text>

3. Кримінальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо ескалації російсько-українського збройного конфлікту» від 30 березня 2021 року № 1356-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-20#Text>

Roksolana Zapotichna
Lviv State University of Internal Affairs

ECONOMIC SANCTIONS UNDER INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Civilians inevitably suffer from armed conflicts, hence every effort should be done to prevent them. However, given that violent wars do happen, economic sanctions offer States a practical substitute. The notion that sanctions were a compassionate alternative to war persisted for a very long time.

The UN Charter does not define the term «sanctions», but sanctions are cited in it as measures that the Security Council may take under Chapter VII against a state in order to restore or maintain international peace and security. Such measures may not include the use of armed force but may include the interruption of economic relations and communications as well as the severance of diplomatic relations. The most divisive sanctions are economic ones. Economic sanctions may include a variety of acts, including a partial or total ban on commerce, a ban on some or all capital and service transactions with the government or citizens of the offending country, a ban on travel and communication, and a freezing of assets.

It is important to distinguish between Chapter VII-based economic sanctions and economic countermeasures. The latter are bilateral, enforced during times of peace, and typically regarded as legal unless expressly forbade by domestic law. Chapter VII-based economic penalties are also separate from non-binding economic sanctions recommended by the Security Council or General Assembly to UN member states [2].

Economic sanctions are one of the most crucial tools in a state's toolbox for foreign policy. In general, sanctions are described as «the withdrawal of usual trade and financial relations for foreign and security policy reasons», including through trade restrictions, asset freezes, asset embargoes, travel bans, capital constraints, asset asset embargoes, and asset embargoes. To change the behavior of state or non-state actors who constitute a threat to the interests of another government or violate international norms, such measures may be unilaterally or multilaterally enforced. Sanctions that are applied on a multilateral basis are normally approved by an international body like the United Nations (UN). In accordance with Articles 39 and 41 of the UN Charter, the UNSC is empowered to identify risks to international peace and security and to impose «full or partial interruption of economic relations, sometimes known as economic sanctions, to address global issues».

Economic sanctions have frequently been condemned for imposing disproportionate humanitarian costs on the people of the target state. The use of «smart» sanctions has increased as a result of this response. Smart or targeted sanctions try to punish the specific institutions accountable for the crimes and reduce the impact on civilians, as opposed to completely ruining a state's economy. Many people still debate whether or not economic sanctions are an effective form of intervention because the subject is still hotly discussed [3].

In order to influence the policies and behavior of a specific government or group of states working in the interests of public security, the processes of global economicization activate new economic mechanisms in the system of international relations. The use of international economic sanctions and discussions around their efficacy and magnitude of damages are currently at the forefront of world politics. Complex tactics are utilized more frequently to alter the economic or political strategy that states pursue in today's globalized and interdependent world with sometimes radically opposite national economic objectives. The early 21st century's frequent usage of international economic penalties makes this issue even more

pertinent. The theoretical foundation and mechanism of the international economic sanctions are not fully revealed by world economic science.

Trade sanctions, investment or financial penalties, and so-called targeted sanctions or «smart» sanctions are the three categories of economic sanctions (transportation and communications restrictions) [1].

In conclusion, economic sanctions have steadily risen to the top of the list of methods used by states to punish other global entities who violate international law. Economic sanctions are frequently considered the «medium ground» between taking no action and expensive military action, regardless of whether these abuses are legal or normative.

References:

1. Filipenko A., Bazhenova O., & Stakanov R. Economic Sanctions: Theory, Policy, Mechanisms. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2020. № 6 (2). P. 69-80.
2. Kondoch B. The Limits of Economic Sanctions under International Law: The Case of Iraq. *Journal of International Peacekeeping*. 2001. № 7 (1). P. 267-294.
3. Myles H. The Legal and Practical Appropriateness of Economic Sanctions. <http://yris.yira.org/comments/2571>

Віта Іващенко

Національна академія внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОПОЛОНЕНИМИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЇХ ПОРУШЕННЯ

У сучасному світі, на жаль, вчиняються злочини, які представляють небезпеку не тільки для окремих держав, але й для всього людства. Мова йде про міжнародні злочини. Уперше перелік таких діянь містився у статутах міжнародних воєнних трибуналів у Нюрнбергу й Токію, створених для покарання головних воєнних злочинців Німеччини та її союзників. У статті 6 Статуту 1945 р. до категорії міжнародних віднесені злочини проти миру, людяності та воєнні злочини [3].

Серед зазначених суспільно небезпечних діянь є ті, що стосуються військовополонених. Розглянемо міжнародні стандарти та норми щодо поведження з ними, а також відповідальність за порушення встановлених вимог.

Так, ще до Першої світової війни були прийняті Женевська угода про покращання долі хворих і поранених у діючих арміях 1864 р., перероблена і доповнена в 1906 і 1929 р.р.; Гаазька конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1907 р. Вказаними документами заборонено, зокрема вбивати та ранили полонених.

Крім того, у 1929 р. схвалено Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими. Хоча на практиці вимоги документа ігнорувалися. Під час Другої світової війни багато військовополонених було вбито, померло від голоду, холоду, спраги, антисанітарних умов.

Значно активізувалася робота щодо заборони воєнних злочинів після Другої світової війни.

Звернемо увагу на чотири окремі Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р.: «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни». Враховуючи важливість прийнятих документів у напрямі встановлення міжнародних стандартів та гуманізації ведення війни, розглянемо окремі положення Конвенції про поводження з військовополоненими (Конвенція III) [1].

Так, Конвенція виконується в мирний час, застосовується у випадках оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, часткової або повної окупації території.

Відповідно до положень ст. 4 документа військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;

б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;

с) вони носять зброю відкрито;

д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку.

5. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Крім зазначеного, Конвенція також визначила осіб, з якими поводяться так само, як з військовополоненими.

Військовополоненими є особи з моменту потрапляння під владу супротивника до їх остаточного звільнення та репатріації.

Розглянемо найважливіші положення та стандарти щодо військовополонених, закріплені в документі.

Зокрема, незалежно від відповідальності окремих осіб, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими. Слушними є положення ст. 13: «З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність з боку держави, що тримає в полоні, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та будуть розглядатись як серйозне порушення цієї Конвенції. Зокрема, жодного військовополоненого не можна піддавати фізичному каліченню або медичним чи науковим експериментам будь-якого характеру, які не обґрунтовані потребою в проведенні медичного, стоматологічного або стаціонарного лікування військовополоненого та не здійснюються в його інтересах.

Так само військовополонені завжди повинні бути захищеними, зокрема від актів насилля чи залякування, також від образ та цікавості публіки.

Застосування репресалій до військовополонених забороняється».

Крім того, Конвенція закріпила право військовополонених на повагу до їхньої особи та честі, на недискримінацію, безоплатне утримання та безоплатну медичну допомогу. Звернемо увагу, що військовополонені за жодних обставин не можуть частково або повністю відмовлятися від прав, гарантованих цим документом та спеціальними угодами.

Також документ врегулював вимоги щодо харчування, гігієни, медичної допомоги, одягу військовополонених, приміщень, де вони перебувають, дисципліни та праці цієї категорії осіб, інші важливі питання.

Згідно з положеннями ст. 130 Конвенції до серйозних порушень щодо військовополонених віднесені: умисне вбивство, тортури або нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти, умисне заподіяння тілесних страждань або серйозного тілесного ушкодження, або шкоди здоров'ю, примушування військовополоненого до служби в збройних силах ворожої держави або умисне позбавлення його прав на справедливе та належне судове розслідування.

У подальшому Римський Статут Міжнародного кримінального суду [2] до воєнних злочинів відніс більше 50 складів, які порушують згадані вище Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. Серед таких діянь: умисне вбивство;

катування чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; умисне спричинення сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень, чи шкоди здоров'ю; примушування військовополоненого чи іншої особи, що охороняється, до служби у збройних силах ворожої держави; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд.

Безсумнівно, особливої актуальності питання міжнародних стандартів поводження з військовополоненими та притягнення до відповідальності за їх порушення набувають у зв'язку з російсько-українською війною. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 257 утворено Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Також постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 р. № 413 затверджено Порядок тримання військовополонених.

На жаль, розглянуті стандарти поводження з військовополоненими порушуються на практиці. Звільнені з полону свідчать про нелюдські умови утримання, катування та інші численні порушення прав людини. Зазначені проблеми вимагають спільних зусиль держав, залучення міжнародних інституцій. Разом з тим, особи, які вчиняють воєнні злочини, повинні нести кримінальну відповідальність, як на підставі міжнародних документів, так і за допомогою національних правових систем.

Міжнародний кримінальний суд після звернення 39 держав-членів суду 03 березня 2022 р. розпочав розслідування злочинів, пов'язаних із агресією Російської Федерації проти України. Також позов України проти Росії почав розглядати Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй. Залишається сподіватися, щоб особи, які продовжують вчиняти такі злочини, в тому числі й щодо військовополонених, отримали справедливі покарання.

Література:

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
2. Римський статут міжнародного кримінального суду.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
3. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на підставі пропозиції РНБіО, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України та Закону «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено воєнний стан. Відтак, фактом є те, що тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені Законом «Про правовий режим воєнного стану» [1; 3].

Запровадження воєнного стану в Україні призвело до трансформації інституційної основи управління територіально-політичною системою: утворення обласних та районних військових адміністрацій [4], а також до «надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню (Головнокомандувачу ЗСУ, Командувачу об'єднаних сил ЗСУ, командувачам видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачам (начальникам) органів військового управління, командирам з'єднань, військових частин ЗСУ та інших військових формувань), військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії» (ст. 1) [3].

В той же час, Законом «Про правовий режим воєнного стану» введені в дію обмеження щодо здійснення політичної діяльності, зокрема: «заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів» (п. 8 ст. 8); «заборона зміни Конституції; зміни Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради АРК і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій» (ст. 19) [3]. Варто зазначити, що на окупованих територіях (наприклад, в Херсоні), відбуваються чисельні протестні мітинги, в яких беруть участь громадяни України, виступаючи проти агресії та окупаційної політики.

Крім того, Законом «Про правовий режим воєнного стану» передбачено «заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона

спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни тощо» (п. 9 ст. 8) [3]. Це положення знайшло реалізацію в Указі Президента В. Зеленського № 153/2022 від 19 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій», яким відбулося «призупинення на час дії воєнного стану» діяльності одинадцяти опозиційних партій («Опозиційна платформа – за життя», «Партія Шарія», «Держава», «Ліва опозиція», «Прогресивна соціалістична партія України», «Союз лівих сил», «Соціалістична партія України», «Соціалісти», «Опозиційний блок», «Наші» та «Блок Володимира Сальдо»), беручи до уваги їх антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу, реальні загрози порушення суверенітету та територіальної цілісності держави.

В контексті посилення контролю над діяльністю ЗМІ Указом Президента № 152/2022 від 19 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» передбачено реалізацію єдиної інформаційної політики, що є пріоритетним питанням національної безпеки. З метою контролю над контентом політичної інформації було також запроваджено Указ Президента України № 151/2022 від 19 березня 2022 року про введення в дію Рішення РНБіО від 18 березня 2022 року «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави», яким передбачено встановлення «режиму нейтралізації загроз інформаційній безпеці України, забезпечення сталого функціонування об'єктів цифрового ефірного мовлення в умовах війни», що передбачає, в тому числі, «цілодобовий моніторинг ефірної мережі» [2]. Відтак, в умовах, коли «політичний простір» трансформовано у «військово-політичний», а політична діяльність є фактично згорнутою через обмеження, пов'язані з метою національної мобілізації, основними формами політичної дії стають політико-інформаційні.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави : Указ Президента України № 151/2022 від 19 березня 2022 року про введення в дію Рішення РНБіО від 18 березня 2022 року. <https://www.president.gov.ua/documents/1512022-41757>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 року. <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ Є ЗАХИСТОМ З БОКУ ДЕРЖАВИ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»).

Запровадження воєнного стану порушує в цей складний період вкрай важливу тему гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Тема стає особливо актуальною з огляду на обрання Україною твердого курсу на вступ до НАТО та ЄС, що вимагає від неї дотримання європейських норм та правил, незважаючи на пов'язані зі збройною агресією з боку Росії обставини. І навіть більше, як неодноразово заявляли наші західні партнери, російська військова агресія не може виправдовувати порушень тих норм в Україні, які повною мірою стосуються і прав людини.

Виклик часу, який тримає сьогодні Україна в зв'язку з повномасштабним російським вторгненням, є необхідністю відступу від зобов'язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Зокрема, це надає державі повноваження встановити додаткові обов'язки щодо військової служби, обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Тому Україна тимчасово не виконуватиме деякі зобов'язання, і це не становитиме порушення міжнародних договорів.

Література:

1. Гвоздь В. Воєнний стан і права людини. *БІНТЕЛ: журнал геополітичної аналітики*. 2018. № 4 (12). С. 26-35.
2. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. Безоплатна правова допомога. <https://cutt.ly/2MkJ7IE>

3. Рекомендації громадських організацій щодо обмежень прав людини у воєнний час. <https://cedem.org.ua/library/prava-lyudyny-u-voyennyi-chas/>

*Ольга Кочерженко
Полтавський фаховий коледж нафти і газу
Національного університету
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

РОЗКРИТТЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*...Хай би боги, царі і всі можновладці,
що кинули людство у прірву світової війни,
перейшли оце пекло мук, у якому люди караються!
Осип Турянський*

Зараз Україна переживає один із найскладніших періодів свого існування внаслідок віроломної збройної агресії з боку російської федерації. Одним із найскладніших питань залишається дотримання прав громадян в умовах воєнних дій. У статті 3 Конституції України стверджується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2]. Під час збройного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише свідченням досягнення високого рівня демократії у державі, ступеня розвиненості суспільства, а й індикатором визнання громадян найвищою соціальною цінністю, національним пріоритетом [3].

Проблема реалізації прав людини досліджувалась у працях Т. Заворотченко, М. Ковалів, А. Олійника, О. Прієшкіної, В. Пилипенко та інших.

Метою цієї роботи є розкриття питання дотримання прав і свобод людини під час воєнних дій у творах художньої літератури.

Війна в Україні розпочалась 2014 року. І майже одразу вийшли друком художні твори, які не просто фіксували факти, а пояснювали воєнні дії як боротьбу українців за право на життя. Українські письменники осмислювали події, що відбувалися з державою та її громадянами, часто спираючись на власний досвід, адже хтось із них воював, хтось займався волонтерською діяльністю, а хтось опинився в полоні, у концтаборі.

Немає однозначного визначення прозових творів із воєнної тематики, існують різні терміни: «військова проза», «воєнна проза», «мілітарна проза», «ветеранська проза», «комбатантська проза», «волонтерська проза», «окопна проза», «армійська проза» тощо. Але, як би її не називали, ця проза посідає гідне місце в українському літературному процесі. Слід згадати романи Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» (2015) та Сергія Жадана

«Інтернат» (2017), роман Юлії Ілюхи «Східний синдром» (2019), роман Тамари Горіха Зерня «Доця» (2019) та інші.

У цьому контексті не можна не назвати книгу українського журналіста Станіслава Асеєва «Світлий Шлях»: історія одного концтабору» (2020). У ній автор розповідає не про участь у воєнних діях, а про 28 місяців перебування у концтаборі терористів ДНР у Донецьку, що має назву «Ізоляція» і організований у приміщенні колишнього заводу, де свого часу виготовляли ізоляційні матеріали. Книга має форму щоденникових записів, відтворених із пам'яті, адже оригінальні записи були відібрані адміністрацією концтабору.

Події, що відбуваються у творі, не вкладаються у межі розуміння людини в XXI сторіччі. Ми стаємо свідками історії, коли усвідомлення безвиході ставить людину на кордоні життя і смерті, змушує очікувати (і обирати) саме смерть. Сам автор наголошує, що «тексти в полоні – це щонайпотужніша терапія... насамперед тому, що саме на аркуші паперу виливалися емоції..., які переповнювали мене, а інших полонених роз'їдали, наче іржа, зсередини» [1, с.33]. Концтабір, по суті, є відображенням сучасного Донецька, зрештою – всіх окупованих територій.

Детальні описи саморефлексій наратора «Світлого Шляху...» дають можливість провести певні паралелі із ГУЛАГОм, нацистськими концтаборами періоду Другої світової та сербськими концтаборами в Хорватії, Боснії і Герцеговині [4, с.115]. Автор наголошує на вишуканих методах катів, спрямованих на самознецінення жертви, повне ігнорування усіх прав людини, винахідливість тортур, що перетворюють ув'язненого «на шмат неживого м'яса, на організм, хребет якого вивертає навиворіт під дією струму» [1, с.75]. Люди, розосереджені перед невизначеністю, розлучені з близькими, принижені, позбавлені елементарних прав та нормального спілкування, піддані тортурам, знаходячись під повною владою катів у атмосфері недовіри, не виявляють жодних спроб спротиву, бунту чи повстання. Найпоширенішими видами знущань у концтаборі є нелюдські фізичні тортури, суттєве обмеження харчування, збочення, пов'язані з приниженням особистості, словесні образи, залякування, погрози, у тому числі і стосовно рідних жертви.

Але автор не закликає до ненависті і розплати. Кати повинні усвідомити власні дії і понести за них відповідальність. І крізь які б випробування не пройшла людина, яких би прав і свобод не була позбавлена в умовах полону, тотальної неволі, потрібно обирати життя навіть тоді, коли все ніби говорить на користь смерті.

За словами відомого сучасного письменника Сергія Жадана, наступне покоління сприйматиме нинішню війну в Україні не з політінформації, не з підручників історії, а з художніх творів. Безперечно, найтравматичніший досвід сьогодні ще багато разів буде осмислений і в наукових розвідках, і в художній літературі.

Отже, дотримання прав людини в умовах воєнних дій – це найвища цінність, яка має бути реалізована навіть у складні часи. Роль літератури,

художнього слова як потужного засобу впливу на свідомість є надзвичайно важливою, адже літературні твори здатні не лише фіксувати численні злочини, факти порушення прав і свобод особистості, а й передбачати збройну агресію, аналізувати причини, що її викликають, запобігати найтяжчим злочинам в історії людства.

Література:

1. Асеев С. «Світлий Шлях»: історія одного концтабору. Львів, 2020. 448 с.
2. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Моца А., Моца В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С. 280-291.
4. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури, 2022. 288 с.

Сергій Кузнiченко
Причорноморський науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

ПІДСТАВИ ВВЕДЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ ЯК ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Питання підстав введення надзвичайних правових режимів були завжди актуальними та перебували у полі зору як науковців, так і суб'єктів правозастосування. Певної актуальності вказаний напрям юридичної діяльності набув з початку 2000-х років, особливо останнім часом в період військової агресії російської федерації проти України, що потребує своєчасних та вірних рішень від суб'єктів управління з метою належного реагування на ситуацію, яка складається.

Одним із суттєвих питань функціонування інституту надзвичайних правових режимів в Україні є питання підстав введення вказаних режимів. Для розуміння моделі, яка притаманна Україні, доцільним є звернення до національних систем інших держав та міжнародного досвіду.

Так, відповідно до п.1 ст.91 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина, для відбиття небезпеки, що загрожує існуванню або основам вільного демократичного ладу Федерації або землі, земля може вимагати залучення поліцейських сил інших земель, а також сил та обладнання інших відомств та Федеральної прикордонної охорони.

П. 2 ст. 91 вказаного основного закону передбачає, якщо земля, якій загрожує небезпека, сама не готова або не в змозі боротися з цією небезпекою, Федеральний уряд може підпорядкувати своїм вказівкам поліцію цієї землі та поліцейські сили інших земель, а також використовувати підрозділи

Федеральної прикордонної охорони. Розпорядження підлягає скасуванню з ліквідації небезпеки, а також у будь-який момент на вимогу Бундесрату. Якщо небезпека загрожує території більш ніж однієї землі, Федеральний уряд може, якщо це необхідно для ефективної протидії, давати вказівки урядам земель [2].

Стан оборони вводиться за умов зовнішньої агресії чи загрози такої агресії відповідно до п. 1 ст. 115-а Конституції ФРН. Досить цікава підстава введення надзвичайного правового режиму – це стан напруги, який не характерний для більшості європейських країн, передбачений у п. 3 ст. 80-а Конституції ФРН. У цій статті законодавець закріплює підставу введення надзвичайного правового режиму на підґрунті та в межах рішення, прийнятого міжнародним органом у рамках союзного договору з дозволу федерального уряду [2].

Вже у середині 1960-х років під егідою ООН був проведений огляд Конституцій 36 країн світу з метою встановлення вичерпного переліку тих загроз державі, за наявності яких виправдане вжиття виняткових заходів, включаючи введення надзвичайних режимів. За результатами роботи автори визначили сім таких обставин: зовнішня загроза (міжнародний конфлікт, війна, вторгнення ззовні, оборона або забезпечення безпеки держави в цілому чи будь-якої її частини); громадянська війна, повстання, «підривні дії революційних елементів»; порушення миру, громадського порядку чи спокою; загроза конституційному ладу; стихійне лихо; загроза економічному життю країни чи будь-яких її частин; порушення життєво-важливих галузей економіки чи суспільних служб [9, с.128-129].

Зазначимо, що прихильники вичерпного переліку обставин вважають, що це дозволить обмежити адміністративне свавілля влади, не допустить вільного трактування норм закону, які визначають підстави введення надзвичайного режиму. На нашу думку, перелік обставин, які є підставами введення надзвичайних правових режимів, повинен мати лише рекомендаційний характер. Законодавець може тільки навести найхарактерніші суспільні явища й обставини та надзвичайні ситуації, що можуть зумовити введення зазначених режимів.

Аналізуючи законодавство України, зазначимо, що воно увібрало в себе багато з міжнародного та зарубіжного досвіду, проте має і власні національні особливості, нехарактерні для інших держав. Перші посилання на підстави введення надзвичайного правового режиму містяться у статтях відповідних законів, що закріплюють мету введення (для воєнного та надзвичайного стану) та закріплюють завдання закону (для режиму зони надзвичайної екологічної ситуації).

Так, у ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказано, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [6], що фактично є підставами введення воєнного стану. Також у вказаній статті

вказано, що воєнний стан вводиться для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [6], що є метою введення воєнного стану.

Надано вичерпний перелік, проте, крім чітко визначених у міжнародному праві термінів [8, с.38-39] «агресія», «загроза нападу (агресії)», «територіальна цілісність держави» [8, с.44], тут є і широке оціночне поняття «небезпека державній незалежності України». У це оціночне поняття можна вкласти цілий спектр небезпечних ситуацій. Ми пропонуємо спеціально, окремо передбачити вичерпний перелік підстав введення воєнного стану за аналогією, як це зроблено у Законі України «Про правовий режим надзвичайного стану». Ст. 2 вказаного Закону України має назву «Мета введення надзвичайного стану». Вказана стаття називає такі підстави: усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства [7].

Законодавець також разом з визначеними термінами «збройної агресії» чи «загрози нападу», «небезпеки державній незалежності» України, її «територіальній цілісності», «зміна конституційного ладу шляхом насильства» визначає і деякі оціночні поняття, наприклад, «особливо тяжкі надзвичайні ситуації техногенного або природного характеру». При цьому Державний класифікатор надзвичайних ситуацій [5], який втратив чинність, мав чітко визначені рівні надзвичайних ситуацій залежно від кількісних показників, що характеризують вплив негативного фактора на суспільство.

Закони України «Про правовий режим надзвичайного стану» [7] та «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [4] містять спеціальні статті, де перелічуються умови введення відповідних режимів. Так, згідно зі ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», цей режим може бути введено лише за наявності реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладові, усунення якої іншими способами є неможливим. Водночас ч. 2 цієї статті має вичерпний перелік підстав, за яких надзвичайний правовий режим може бути введено [7].

За окремими ознаками підстав введення надзвичайних правових режимів прийнято спеціальні закони. Таким можна вважати Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [3]. У цьому законі наводяться поняття тероризму та терористичного акту, загальнодержавна система боротьби з тероризмом, закріплені повноваження та організаційні форми діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом. Щодо предмета нашого дослідження особливу цікавість викликає режим у районі проведення антитерористичної операції (ст. 14), який за своєю природою є досить близьким до надзвичайних правових режимів, може передувати введенню надзвичайного стану та діяти разом, ніби в середині більш глобального режиму [1]. Вважаємо, що

надзвичайний правовий режим може вводитися в державі і тоді, коли небезпечний фактор загрожує всій державі у цілому, що, у свою чергу, відповідає міжнародним нормативним актам. Тому введення надзвичайного правового режиму можливо лише при настанні надзвичайної ситуації державного рівня.

На нашу думку, класифікацію надзвичайних ситуацій за рівнями доцільно було б доповнити надзвичайними ситуаціями найвищого рівня, міждержавного, таке розуміння відповідає не лише логіці адміністративно-територіального устрою, а й міжнародним нормативно-правовим актам.

Література:

1. Кузніченко С. О. Історико-теоретичні засади формування інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні. Київ, 2009. 263 с.
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина. <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/LAW/BRD.HTM>
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
4. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
5. Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 1998 р. № 1099. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1099-98-%D0%BF#Text>
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1550-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
8. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 1. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 1998. 672 с.
9. Kuznichenko S. Legal regime of martial: Ukrainian model Legal regime of martial. Saarbrucken, 2017. 210 p.

Olena Mamonova
Donetsk State University of Internal Affairs

THE GENEVA CONVENTIONS: ACTUALITY NOWDAYS

The Geneva Conventions were adopted more than seventy years ago. These texts remain actual, relevant and valuable today.

The Geneva Conventions consists of four treaties. They were expanded by important additional protocols. They are aimed at reducing and controlling the brutality of warfare. They protect those individuals who are not combatants (such as civilians) or have stopped fighting (such as the wounded, the sick or the prisoners of

war). The Geneva Conventions are still very much relevant today because of existing military conflicts in the world.

The Conventions recognize the inalienable human dignity, even in the worst settings and especially to the most vulnerable. To uphold this dignity right people have to fight for justice.

The Geneva Conventions originated from the vision of a single and exceptional individual, Henry Dunant, who believed in his own ability to make a change. «It took decades for this vision to become a reality, but when it did it changed the international legal order forever. This lesson of perseverance inspires us today and fuels our vision for the future we must build together» [1].

The Geneva Conventions is the foundation of international humanitarian law, thought it has been violated recently.

In the eight years of Syria's brutal civil war, the regime's military, backed by Russian forces, «has been deliberately targeting civilians and civilian institutions in areas held by the armed opposition», said Kenneth Roth, executive director of Human Rights Watch, calling it a «blatant affront to the Geneva Conventions» [1].

In Yemen, the Saudi-led coalition has been «repeatedly bombing civilian targets ... [hitting] funerals, markets, mosques and even a school bus». And the treatment of the Muslim Rohingya minority by Myanmar's army – characterized by Amnesty International as «extrajudicial executions, arbitrary arrests, torture and other ill-treatment and enforced disappearances» – is, in essence, «ethnic cleansing» [1].

All these events, which are serious breaches of international humanitarian law under the norms set out by the Geneva Conventions, are not the only examples dominating the headlines.

Helen Durham, a former human rights lawyer and director of humanitarian law and policy at the International Committee of the Red Cross (ICRC), agreed that her organization «regularly» sees violations of the conventions in the world's most dangerous places, «and we acknowledge that it's unacceptable» [1].

The Conventions have been violated during Russian aggression against Ukraine in Bucha, Irpin, Mariupol, Olenivka, Isum, and other territories. They are still being violated now in all cities, towns and settlements of Ukraine, where civilians are being bombed, and are deprived of their rights to proper conditions of life, health and education.

We consider it to be the crime against humanity, Russia must be punished as a terrorist state.

It is known that a number of European countries have also decided to use a principle in international law called «universal jurisdiction» to begin prosecuting war criminals abroad, in place of reluctant national authorities.

References:

1. Geneva Conventions at 70: More enforcement needed. <https://www.dw.com/en/geneva-conventions-at-70-more-enforcement-needed/a-49930215>
2. The Geneva Conventions, needed now more than ever. <https://trialinternational.org/latest-post/the-geneva-conventions-now-needed-more-than-ever/>

Roman Myhovich
Scientific supervisor: Roksolana Zapotichna
Lviv State University of Internal Affairs

THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW'S RECOGNITION OF THE RIGHT TO ARMED SELF-DEFENSE AGAINST NON-STATE TERRORIST ACTORS

The modern idea of self-defense is difficult to understand. Although Article 51 of the UN Charter guarantees the right to self-defense, disagreements occur when its exact language is altered. The main issues at hand today that are still up for debate are whether preemptive and preventive strikes are permitted under international law, whether the need to defend citizens qualifies as a good enough reason to use self-defense, and whether using self-defense to defend against «terrorism of global reach» is even a valid use of that legal doctrine [3].

There are two different ways that people may use force in self-defense against non-state terrorist groups. The first strategy entails the use of force that is limited to non-State actors and their bases of operations abroad. The second situation is one in which the State from whose territory the non-State actors operate is the target of force (also, or possibly the only one). The International Court of Justice has regularly upheld that only when an attack by non-State actors is attributable to the State whose territory defensive force is being employed, is it legal to use force in self-defense against it. Both of the controversial cases involving the right of self-defense against non-State actors involved defensive uses of force that were not entirely directed at the alleged non-State attackers. The State from whose territory the non-State actors operated was the target of the defensive uses of force equally, if not solely. When one considers that the territorial State was itself the target of defensive measures, it seems significantly less unbelievable that the Court demanded that the armed attacks carried out by non-State actors be attributed to that State [2].

The question at hand is whether, and under what conditions, defending states¹⁴ have a right of self-defense against future armed attacks that, by definition, have not yet «occurred». This is because of how Article 51 is written. It is necessary to first resolve a terminological ambiguity before looking at this problem. States and academics rarely explain the right to use force against potential threats in a consistent manner. Self-defense that is «anticipatory», «preventive», or «pre-emptive» may

refer to a variety of quite distinct rights of action. For the purposes of this article, «anticipatory self-defence» refers to any application of defensive force made in response to the potential for an impending armed attack. Following that, this general phrase is separated into two categories of anticipatory self-defence: «preventive self-defence» and «pre-emptive self-defence».

The broadest form of anticipatory self-defence is preventive self-defence. It alludes to the potential for fending off threats in the future that may or may not manifest. The potential future acquisition of nuclear weapons by nations like North Korea and Iran serves as a prime illustration. Preventive self-defence, which is crucial to our project, refers to the use of force to thwart potential future armed attacks that are not «imminent». Regardless of how imminence is perceived, this is the case. Thus, the theory of anticipatory self-defence is founded on speculation. Its scope includes ambiguous hazards that could exist in the far future at an unknown time. As a result, it is based on an extremely liberal interpretation of Article 51, which grants nations a great deal of latitude to take unilateral action outside of the UN Charter's framework for collective security. The obvious result of this understanding is that militarily strong states have the ability to abuse their right to self-defence. They have a great deal of freedom to use military force outside of their own boundaries in the widest variety of situations while maintaining their legality.

The term «pre-emptive self-defence» refers to the use of defensive force to stop «imminent» armed attacks. The current investigation is focused on this kind of anticipatory self-defence. The celebrated Caroline incident of 1837 and American Secretary of State Daniel Webster's statement that the need for self-defence must be «instant, overwhelming, and leaving no choice of means and no moment for deliberation» are typically cited as the sources for the right for states to act in this manner, even in the post-UN Charter era. Even if the facts of the occurrence do not necessarily constitute a defense against an anticipated future armed attack, this portion of the so-called «Webster formula» or «Caroline formula» is the customary starting point for any consideration of a right of pre-emptive self-defence. In its most traditional form, a right to preemptive self-defence is often interpreted as a right to use force to defend against an impending armed attack that may be fairly anticipated. This means that Article 51 should not be understood in a way that «requires a state to passively accept its fate before it can protect itself» [1].

In conclusion, debatable for many years, the right of states to use self-defence when threatened with future armed attacks. While the concept of preventative self-defence has virtually vanished from the legal language, legal scholarship and state practice continue to recognize the right to pre-emptive self-defence against imminent violent attacks.

References:

1. Brunnée J., Toope S. Self-Defence Against Non-State Actors: are Powerful States Willing but Unable to Change International Law? <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law->

[quarterly/article/selfdefence-against-nonstate-actors-are-powerful-states-willing-but-unable-to-change-international-law/9256C35660E40D89BAFC9A9282DCC161](https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20531702.2022.2097618)

2. O'Meara C. Reconceptualising the right of self-defence against «imminent» armed attacks.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/20531702.2022.2097618>

3. Shiryaev Y. The Right of Armed Self-Defense in International Law and Self-Defense Arguments Used in the Second Lebanon War.
https://www.researchgate.net/publication/26579496_The_Right_of_Armed_Self-Defense_in_International_Law_and_Self-Defense_Arguments_Used_in_the_Second_Lebanon_War

Валентина Мірошніченко

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

СУКУПНІСТЬ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ З РОЗВИТКОМ ОСОБИСТОСТІ

Розвитком людини вважається процес, за якого відбуваються кількісні та якісні зміни в організмі людини під впливом певних чинників. Ці чинники можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми, як керованими, так і некерованими. Результат цього процесу – це становлення людини як біологічного виду і як соціальної істоти. Біологічне в людині характеризується фізичним розвитком, який включає в себе морфологічні, біохімічні та фізіологічні зміни. Соціальними змінами в людині вважають ті зміни, за яких людина активно опановує соціальний досвід, відбувається адаптація до цього досвіду внутрішнього світу, стає свідомим учасником суспільно-корисної праці та реалізації втілення певних соціальних ролей.

Основними напрямками розвитку людини є:

– анатоμο-фізіологічний (збільшення і розвиток кісткової та м'язової систем);

– психічний (формується свідомість, самосвідомість, основні риси, якості особистості, пізнання, почуттєві та вольові процеси);

– соціальний (отримання досвіду співіснування в соціумі, зокрема, в першу чергу, реалізація духовних, соціальних функцій тощо).

Основними тенденціями розвитку особистості в онтогенезі є: по-перше, цілісний процес неперервного дорослішання; по-друге, неповторність кожного вікового періоду.

Психологічні й педагогічні науки мають обґрунтувати шляхи, механізми вдосконалення процесу виховання особистості, процесу, який сприяє завтрашньому дню дитячого розвитку, випереджаючи цей розвиток, який відбувається протягом життєвого шляху людини. Завдяки цим змінам та

їх комплексному застосуванні індивід змінюється в особистість та набуває оригінальних індивідуальних якостей. У цих змінах відтворюється двобічність у розвитку людини: з одного боку – об'єктивність, з іншого – суб'єктивність.

Формуванням особистості є становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант її розвитку. Поняття «формування» ми вважаємо такою педагогічною категорією, яка ще не завершила своє становлення. Основний спосіб буття людини (розвиток) міститься у загальному психічному розвитку особистості. Відтак, набуває в дівості принцип єдності психічного розвитку з розвитком особистості. Хоча не втрачає обов'язковості виокремлення специфічних ознак розвитку психіки та розвитку особистості.

Хоча індивідуальні властивості – це не одне і теж, що і особистісні властивості індивіда, тобто властивості, що характеризують його як особистість. Але, в той же час, ці два види розвитку взаємообумовлені, складають нероздільний і цілісний процес. Тому вони слугують обґрунтуванням як розвитку психіки, так і розвитку особистості. Розвиток особистості являє собою процес закономірних діалектичних змін, формування і перетворення суб'єкта діяльності, його свідомості, системи мотивів і потреб, взаємин. До розвитку психіки відносимо такі процеси, коли змінюються структурні та змістовні складові психічних процесів у часі: філогенез як біологічна видова еволюція та онтогенез як характеристика індивідуального розвитку.

Розвиток дитини як особистості та головний напрямок цього розвитку залежить від основних факторів її формування, тому що дитина бере активну участь у різного роду соціальних зв'язках і взаєминах, здійснює реальне включення у процес своєї діяльності та спілкування. При цьому вона є учасником процесу навчання як бути особистістю, процесу особистісного розвитку та особистісного утвердження. Безперечно, основні напрямки та зміст цього розвитку, в основному, визначені конкретними суспільно-історичними умовами. Із урахуванням активності в особистісному розвитку дитини значної ролі набуває здатність самовиражатися, самовиявлятися, саморегулюватися, самоутверджуватися, самоактуалізуватися тощо. Діяльність уможливорює ці процеси, слугує підґрунтям для розвитку особистості. Отже, створення сучасних проектів розвитку особистості є не забаганкою, а, швидше, вимогою часу.

КОЛЕКТИВНІ ПОКАРАННЯ ЯК ЗЛОЧИН ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НЕМІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ

У сучасній науці кримінального права питання відповідальності за покарання, визначення інституту покарання в цілому та обов'язковості індивідуалізації покарання розглядають А. А. Арямов, Є. В. Благов, В. М. Бураков, Т. А. Денісова, І. І. Карпець, Л. Л. Кругліков, В. Я. Конопельський, В. В. Мальцев, А. В. Наумов, Т. В. Непомняща, Т. Г. Понятовський, А. І. Рарог, М. Н. Становський, В. В. Сташис, В. М. Степашин, Ф. Р. Сундуров, В. Я. Тацій, Г. І. Чечель та інші.

Колективні покарання вважаються злочином, але саме поняття, норми, характеристики чітко не прописані, не врегульовані та потребують врегулювання як на національному, так і на міждержавному рівні. Необхідно пам'ятати, що колективні покарання є недопустимими ні в мирний час, ні в особливий період, ні під час воєнного стану.

Ч. 2 ст. 65 КК визначає, що «особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне і достатнє для її виправлення і попередження нових злочинів». У цьому і проявляється безпосередній зв'язок між визначенням виду і розміру покарання й індивідуальними характеристиками особи, з урахуванням яких можливий ефективний карально-виправний вплив на засудженого [1, с.14]. Так, у 1948 році резолюцією ГА ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини. І хоча вона, як і будь-яке рішення ГА ООН, не мала обов'язкового характеру, норми, що вона містила, здійснили настільки величезний вплив на розвиток подальших універсальних і регіональних міжнародних договорів та зрештою на конституції, закони і судову практику багатьох держав, що сьогодні більшість із них стали міжнародними звичаями, тобто нормами загального міжнародного права, що зобов'язують навіть ті держави, які не ратифікували цей документ.

Колективні покарання не повинні застосовувати ні як засіб впливу на людей, ні як метод та спосіб кримінально-правового впливу на осіб та тиску на суспільство, адже до кожного окремого випадку потрібно підбирати індивідуальне покарання відповідно до того чи іншого кримінального правопорушення, яке було скоєне на тій чи іншій території. Необхідно також враховувати, що на території деяких країн дозволено робити те, що на інших вважається тяжким злочином. Чіткого розуміння та формально визначеного поняття «колективні покарання» немає в жодному нормативно-правовому акті. Складнощі при правовому регулюванні колективного покарання як такого виникають у зв'язку з тим, що кожен випадок вчинення діянь індивідуальний, коло осіб не завжди можливо встановити та притягнути винних до відповідальності. Україна взяла на себе зобов'язання по забороні

колективних покарань шляхом ратифікації чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них. Україна завжди виконувала та виконує норми діючого законодавства, дотримується норм та правил моралі, принципів та засад сучасного, модернізованого, демократичного суспільства в тому числі в рамках кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Жодна особа, що перебуває під захистом, не може бути покарана за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються [4, с.1].

У науці обгрунтовано позицію про те, що фіксування принципу справедливості в законі приречене на невдачу, тому що справедливість у кожного своя, вона не має абсолюту; замість справедливості запропоновано використовувати принципи невідворотності, індивідуалізації покарання, які, фактично, є аспектами, що забезпечують реалізацію справедливості у кримінальному праві [3, с.43].

У питанні індивідуалізації покарання відбувся перехід кримінально-правових відносин на новий рівень, який певним чином наблизив Україну до сучасного законодавства, вирішилось питання стосовно правильного підходу до розуміння індивідуалізації покарання.

Норми гуманітарного та національного права мають значення для належної кваліфікації тих чи інших кримінально-караних діянь, вони впливають та відіграють важливе значення при кодифікації нормативно-правових актів у різних галузях національного права та на міжнародному рівні.

Натомість країна-агресор не дотримується правил і норм міжнародного гуманітарного права та застосовує кримінальні покарання колективно, зокрема, за законодавством та ідеологією росії підлягають покаранню всі бійці полку АЗОВ, незважаючи на те, що не всі брали участь в бойових діях, не всі займаються логістичними питаннями, не всі перебували на сході нашої держави за період 2014 – 2022 року. Україна враховує досвід передових держав та всі необхідні норми міжнародного права, в тому числі що стосуються покарань. Індивідуалізація покарання – необхідний інструмент кримінально-правового характеру, який повинен бути в кожному демократичному суспільстві. Людина не повинна підлягати відповідальності за злочин, який здійснила інша людина. До кожного злочинця суд повинен враховувати всі показники та дані, виходити з конкретного випадку та застосовувати покарання, яке необхідне для того, щоб певним чином перевиховати та в подальшому ресоціалізувати засудженого. Суд повинен враховувати кожную окрему ситуацію, яка склалась за тих чи інших життєвих обставин, і ніяк інакше. За злочин родича, напарника, сусіда, знайомого не повинна відповідати особа, яка взагалі не має відношення до кримінально караного діяння, більше того, якщо такі прояви будуть у суспільстві, це буде свідчити про його занепад, розвал в цілому.

Колективне покарання недопустиме в сучасному світі, це однозначно не відповідає сучасному законодавству, нормам закону і навіть звичаєвому праву. Держава, в якій допустиме колективне покарання, не може називати себе демократичною та гуманною країною.

Література:

1. Давлатов Ш. Б. Принципи призначення покарання. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право.* 2011. № 2. С. 120-127.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Кваша О. О., Бабанли Р. Ш. Конституційні принципи в нормах кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2013. Вип. 2. С. 35-44.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

Тетяна Моторна
Науковий керівник: В'ячеслав Сусликов
Донецький державний університет внутрішніх справ

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ТА МЕЖІ СУСПІЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Сучасне ліберальне суспільство підтримує легалізацію гендерної різноманітності, одностатевих шлюбів, зброї, проституції та наркотиків. Зупинимось більш детально на двох останніх факторах.

На наш погляд, проституція напряму пов'язана з сексизмом, бо для більшості це явище представляє виключно жінка, не чоловік, який також може займатися проституцією, не сутенер або клієнт. Позитивними наслідками легалізації проституції є, по-перше, наповнення бюджету, по-друге, виведення цього бізнесу з ланок тіньового, по-третє, захист життя, здоров'я та прав як представників цієї сфери, так і їх клієнтів. Думається, що легалізація проституції в Україні можлива лише у перспективі, через декілька десятків років, коли буде поборена корупція на всіх рівнях, буде прописаний законопроект, що гарантуватиме анонімність, регулярні медичні огляди, нагляд психолога, за потреби – психіатра. Сьогодні ж слід декриміналізувати представників цієї професії та нарешті покарати сутенерів. Серед негативних наслідків слід виділити те, що проституція несе ризики у зв'язку з тим, що її представники більш схильні до депресії та девіації, разом з тим і до суїцидального акту. Далі, легалізація дуже сильно впливає на людей, як жінок, так і чоловіків, через їх офіційну реєстрацію. Більшість з них не хочуть бути відомими через сферу свого заняття, тому навіть після легалізації будуть працювати приховано. Може здатися, що з двох зол обирається менше:

більшість представників цієї сфери переходить на легальну сторону, щоб унебезпечити себе. Але легалізація проституції сприяє поширенню работоргівлі задля подальшого використання у сексуальному рабстві. Як приклад – дуже багато жінок є іноземками, це має попит серед клієнтів, що збільшує ризик нелегальної праці, а також рабства через малозахищеність громадян іншої країни.

Щодо легалізації наркотиків, одразу зауважимо, що ми підтримуємо легалізацію лікарських засобів і медичної марихуани. Однак ми не підтримуємо легалізацію будь-яких інших наркотичних засобів. По-перше, кожен сьомий на планеті має схильність до розладів шизофренічного характеру, а різноманітні психотропні речовини лише підвищують ризик бути у числі пацієнтів психоневрологічного диспансеру, це негативно відображається на здоров'ї нації. Окрім здоров'я ми маємо загострення криміногенної обстановки. Безпека нації – понад усе. По-друге, ідея «легких наркотиків» є ефемерною з причини неможливості об'єктивно визначити їх легкість чи важкість. По-третє, це спричиняє ще більше розростання тіншового бізнесу, що, у свою чергу, пропускає на ринок України усі наркотики, а не лише дозволені.

Безумовно, наркотики і проституція можуть збагатити бюджет, але є забагато ризику. Саме тому ми вважаємо легалізацію проституції допустимою лише у більш розвинутій версії країни, у той час як наркотики, окрім медичних, є недопустимими.

*Андрій Новицький
Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України*

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційне право на інформацію досить часто багатьма громадянами нашої держави сприймалось як «вседозволеність» у висловлюваннях як щодо діяльності влади, так і щодо інших громадян держави не тільки в усних виразах в побуті, а й у соціальних мережах, коментарях до інтернет-видань тощо. Досить часто окремі активні учасники соціальних мереж задля посиленої уваги до себе спеціально провокували на дискусії, на критику, а можливо і на підтримку навіть тих переконань, в які самі автори не вірять і не підтримують. Така філософія життя, такі реалії сьогодення.

Проте, якщо реально оцінити норму права, закладену в статті 34 Конституції України [1], то ми можемо констатувати, що крім того, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, та кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб

– на свій вибір, існує і інша норма, яка встановлює обмеження: «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Повертаючись до питання обмеження права на інформацію, можемо чітко окреслити випадки, при яких встановлюються спеціальні обмеження щодо права на інформацію:

– по перше, задля інтересів національної безпеки та територіальної цілісності. В сучасних реаліях воєнного стану для України це є одним із найкритичніших критеріїв щодо встановлення чітких правил обмеження не тільки щодо доступу до інформації, а й до поширення та створення інформації;

– по-друге, задля громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам. Нагнітання обурення частини населення через розповсюдження недостовірної або обмеженої інформації задля досягнення власних інтересів, що можуть спровокувати неправомірну поведінку громадян, може бути як самостійним злочином, так і частиною правопорушення спеціального законодавства;

– по-третє, для охорони здоров'я населення. Розповсюдження інформації про вразливі персональні дані, до яких відносяться: стан здоров'я, діагноз конкретної людини, непідтверджені дані про епідеміологічне оточення, можуть призвести до неоднозначної оцінки ситуації окремими громадянами чи групами осіб та спровокувати негативні наслідки (як то приклад протидії розміщення громадян в конкретному лікувальному закладі, евакуйованих із зони епідеміологічного зараження на COVID-19);

– по-четверте, для захисту репутації або прав інших людей;

– по-п'яте, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно;

– по-шосте, для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Всі зазначені обмеження права на інформацію можливі до застосування в певних умовах та чітко визначені спеціальним законодавством України.

У зв'язку із військовою агресією в Україні було прийнято ряд спеціальних норм, які визначають, у тому числі, і спеціальні умови обмеження права на інформацію. До речі, якщо в деяких випадках при обмеженні права на інформацію йде мова про обмеження щодо доступу до такої, то в умовах воєнного стану йде мова не тільки про доступ до інформації, а й про створення, розповсюдження та зберігання інформації з негативним контентом.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» внесені конкретні види неправомірної діяльності в інформаційній сфері. Зокрема, публічне заперечення громадянином України здійснення

збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України – визначено як кримінально каране правопорушення. Крім того, чітко визначено, що публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації [2]. Тобто, будь-які заклики, власні роздуми чи відкрита переписка в соцмережах, яка несе в собі публічне заперечення або заклики проти держави Україна є кримінальними правопорушення. Встановлюється чітка норма щодо обмеження прав громадян на вияв свого відношення до подій, а за порушення такого обмеження встановлюється покарання.

Крім того, визначено, що здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах також є неправомірним діянням, за яке встановлено покарання. У примітках даного нормативного акту визначено, що під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації [2].

Окремим видом обмеження на інформацію є встановлення спеціального режиму доступу представників ЗМІ в зону бойових дій.

Таким чином, можемо констатувати, що в умовах воєнного стану на конституційній основі введено ряд обмеження інформаційних прав людини задля забезпечення інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. станом на 16 квітня 2021 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX станом на 03 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

РОЛЬ РЕКЛАМИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Реклама як суспільне явище на сьогодні є невід'ємним складником засобів масової комунікації. Кожне рекламне повідомлення – це демонстрація певного способу життя та культурних цінностей. Закцентуємо увагу на конструкціях політичної реклами, адже наразі саме такі тексти є суттєвим важелем впливу на свідомість людей під час воєнної агресії Росії проти України. Зазначені синтаксичні одиниці в сучасному рекламному дискурсі мають потужний комунікативний потенціал.

У текстах політичної реклами кожне слово несе велике семантичне й аксіологічне навантаження, тому під час вивчення мовних засобів реклами насамперед слід звертати увагу на властивості семантики. У нашому дослідженні зацентровано увагу на семантичній організації патріотичних рекламних текстів, оскільки вона повно й глибоко передає різні емоції й почуття громадян України. Семантичне ранжування розгляданих одиниць зазвичай полягає в розмежуванні їх на такі, що передають різні емоції й почуття мовця, а також на такі, що виражають волевиявлення (наказ, розпорядження, заохочення тощо). Водночас події, що розгорнулися на території України через військову російську агресію, вплинули на думки й почуття українських громадян і, як наслідок, з'явилися нові лозунги на рекламних білбордах, що значно відрізняються від усіх попередніх, зокрема такі, що містять у собі інформацію, яка є ідентифікатором власне української нації.

Фактичний матеріал дає змогу диференціювати аналізовані конструкції на такі семантичні групи:

– конструкції, які передають гордість, захоплення, пор.: Сміливість має два кольори (м. Черкаси); Україна – це ти! (м. Луцьк); Ми – українці! Це наша земля! (м. Кривий Ріг); Ми разом, ми – харків'яни! (м. Харків);

– конструкції, що містять слова подяки, пор.: Харків, спасибі! (м. Івано-Франківськ); Дякуємо захисникам Харкова! (м. Львів); Дякуємо! (м. Київ, м. Кривий Ріг, м. Полтава);

– конструкції, що передають рішучість, упевненість, пор.: Місто готове до перемоги! Перемога буде за нами! (м. Кривий Ріг); Життя переможе! (м. Дніпро); Разом переможемо! Ми на своїй Богом даній землі (м. Тернопіль); Разом ми зможемо все і навіть більше (м. Кропивницький);

– конструкції, що передають спонування, заклик, пор.: Зберігайте спокій, не панікуйте! Усе буде Україна! (м. Кривий Ріг); Єднаймося заради перемоги! Усе буде Україна! (м. Дніпро); За волю! (м. Тернопіль); Ми

працюємо та вас закликаємо (м. Черкаси); Мирного неба нашим дітям! (м. Кропивницький);

– конструкції із значенням наказу, пор.: Руський солдате! Повертайся додому поки живий! (м. Миколаїв); Руський солдате, читай і знай! Україна – це партизани! Херсон – це Україна! (Херсонська область);

– конструкції на привернення уваги, пор.: Сміливість (м. Київ); Воля (м. Черкаси, м. Бровари, м. Миколаїв); Руський солдате! Замість квітів на тебе чекають кулі! (м. Миколаїв, м. Дніпро, м. Черкаси);

– конструкції, що містять іронію, пор.: Руський воєнний корабель, ну що, ти дійшов? (м. Дніпро, м. Кривий Ріг, м. Тернопіль, м. Черкаси);

– конструкції-звернення до Бога пор.: Боже, врятуй Україну! Ти нас прости – милість свою нам яви! (м. Кривий Ріг); Господь, дай силу нашим воїнам (м. Тернопіль); Боже, бережи Україну та весь світ! (м. Черкаси);

– конструкції, що містять слова підтримки, пор.: Бердянськ – це Україна (м. Кривий Ріг, м. Черкаси, м. Івано-Франківськ); Херсон – це Україна (м. Черкаси, м. Івано-Франківськ, м. Тернопіль, м. Київ, м. Бровари); Мелітополь – це Україна (м. Черкаси, м. Івано-Франківськ, м. Львів, м. Дніпро);

– конструкції, що закликають до спілкування виключно державною мовою, пор.: Ми здобудемо перемогу! Мова – теж зброя! Долучайтеся! Розмовляйте українською! (м. Кропивницький); Війна змінила все! «Ні» мові окупанта! (м. Кропивницький); Мова – теж зброя! Долучайтеся! Розмовляйте українською! (м. Луцьк, м. Львів); Дорогі українці, які перейшли на українську мову! Ви не смішні, ви круті! (м. Кривий Ріг);

– конструкції, що вказують на ідентифікатор української нації, пор.: Сдність – наш фундамент! (м. Львів, м. Київ, м. Кропивницький); Ми на своїй землі! За нами правда, за нами перемога! (м. Львів); Моє ім'я – Україна (м. Львів, м. Тернопіль, м. Дніпро, м. Кропивницький, м. Черкаси); Сміливість – бути українкою (м. Кривий Ріг); Вільні люди зроблені в Україні (м. Кривий Ріг);

– конструкції-політичні топоніми, пор.: Черкаси будуть чинити опір (м. Черкаси); Я чекаю тебе під моїми каштанами. З мене торт. Твій Київ (м. Київ); Дякуємо захисникам Харкова! Ми разом, ми – харків'яни! (м. Харків); Харків, приймаємо ваших. Тримаймося! (м. Львів, м. Івано-Франківськ); Маріуполь, приймаємо ваших. Тримаймося! (м. Львів, м. Івано-Франківськ);

– конструкції, що констатують віру у Збройні Сили України, пор.: Хлопці – ви найкращі! (м. Київ, м. Харків, м. Кропивницький, м. Івано-Франківськ); Вірю в ЗСУ! (м. Черкаси, м. Полтава); Слава Збройним Силам України та всім захисникам! (м. Кропивницький, м. Черкаси, м. Полтава); Хлопці, ви – космос! Україна з вами! (м. Черкаси) тощо.

Окремої уваги заслуговують мовні одиниці, що містять рядки творів відомих українських письменників: Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці

(м. Тернопіль); Боріться – поборете, вам бог помагає! (м. Тернопіль, м. Черкаси, м. Івано-Франківськ); В ріднім краю панувати не дамо нікому (м. Львів); Лиш боротись – значить жить! (м. Івано-Франківськ); Одвага наша – меч политий кров'ю (м. Івано-Франківськ).

Ще одним важливим прикладом, який знаходиться за межами зазначених семантичних груп, є конструкція-графічний репрезент, що закликає до спокою, пор.: 4.5.0.* (*Усе спокійно (військовий сленг)) (м. Харків, м. Тернопіль, м. Полтава, м. Кременчук, м. Львів, м. Кривий Ріг, м. Дніпро).

Дослідження показує, що політичний рекламний дискурс належить до одного із способів вираження загальнокультурних норм, саме в ньому вияскравлена українська національна специфіка. Розгляданий матеріал дає змогу вирізнити тринадцять лексико-семантичних груп мовних одиниць патріотичних рекламних текстів. Водночас ця класифікація є невичерпною, адже щодня з'являються нові конструкції, що презентують політичну волю громадян нашої держави та їхнє ставлення до воєнної російської агресії.

Софія Онінко

Науковий керівник: Тетяна Кононенко

Донецький державний університет внутрішніх справ

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Права і свободи людини – найвище досягнення громадянського суспільства і правової держави. Загальна декларація прав проголошує: кожна людина народжується вільною, рівною в гідності і правах, має всі права і свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового або іншого становища. Кожна людина має право на життя, особисту недоторканність і свободу. Ніхто не повинен бути в рабстві, зазнавати тортур. Ніхто не може зазнавати втручання в особисте чи сімейне життя, посягання на честь, репутацію, тайну кореспонденції, недоторканність житла і майна. Кожна людина має право на свободу і вільне виявлення переконань, соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримання гідності і вільного розвитку прав в економічній, соціальній і культурній сферах.

З нашої точки зору, необхідно розрізнити поняття прав і свобод.

Права – це, перш за все, можливості індивіда, вони забезпечують життя, гідність і свободу діяльності в усіх галузях суспільного життя. Коли людина народжується, то одразу набуває базових прав, таких як: право на життя, недоторканність, повагу до гідності, свободу слова. Незалежно від раси, національності, релігії та інших приналежностей до різних соціальних груп, люди мають однакові права, ніхто не може їх порушувати за якимись певними ознаками. Права юридично закріплені в законодавстві кожної цивілізованої

держави. Вони укладені таким чином, щоб створити майже ідеальне суспільство, в якому всі рівні. Також вони регулюють відносини між людьми з метою забезпечення безпеки, організованості суспільства та держави.

Проте, на нашу думку, права певним чином обмежують свободи. Свободи – це повноваження людини, тобто те, що вона вільна робити. Кожна людина від природи вільна. Обирати, дотримуватися законів та прав інших людей чи ні, – це свідомий вибір кожного. Людина може й не дотримуватися цього, але в такому випадку суспільство її не приймає, проти неї застосовуються санкції у вигляді штрафу, позбавлення волі тощо. Тобто, акцентуємо ще раз, права обмежують свободи. Відносини первісних людей, на наш погляд, ґрунтуються саме на засадах свободи. Свободи мають обмежуватися для того, щоб у суспільстві не було хаосу, щоб створити цивілізований світ, в якому царює порядок і безпека. Без обмеження свобод розвиток суспільства і держави є неможливим, оскільки кожен буде робити те, що йому заманеться: красти, ґвалтувати, катувати, вбивати. При такому розкладі навряд чи людство взагалі зможе продовжити своє існування.

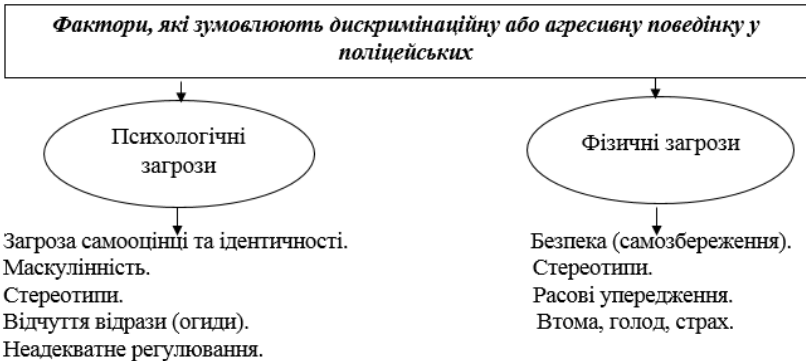
Отже, права і свободи – поняття, які пов'язані між собою. Права обмежують свободи, проте дають можливість жити в безпеці, організовувати суспільство та розвиватися.

Яна Пономаренко

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАКТИЦІ ПОЛІЦІОВАННЯ

Поліція відіграє вирішальну роль у боротьбі з дискримінацією. Одним з головних завдань у практиці поліціювання є забезпечити справедливе та рівне ставлення до всіх членів суспільства. У даній роботі ми спираємося на термін «дискримінація» в контексті ознак за статтю, етнічним походженням, мови, національності, релігії. Щодо недискримінаційної діяльності поліцейських, то вона, на нашу думку, повинна бути спрямована на підвищення чутливості та справедливості в наданні послуг громадянам. Для кращого розуміння принципу недискримінаційної діяльності у поліції пропонуємо розглянути імовірні фактори, котрі впливають на дискримінаційну поведінку у поліції (Рис.1).

Рис. 1. Фактори, які можуть провокувати дискримінаційну або агресивну поведінку у працівників поліції

Розглянемо кожен фактор та загрозу більш детально. Щодо психологічних аспектів дискримінаційної поведінки, то вони можуть сприяти неоднаковій або агресивній поведінці у поліцейських. Загрози психологічного характеру можуть збільшити ризик дискримінаційної поліцейської діяльності. Ми впевнені, що загрози самооцінці або ідентичності здатні істотно вплинути на індивідуальну поведінку та продуктивність офіцерів поліції. У практиці поліціювання своєрідні загрози ідентифікації підвищують ризик того, що поліцейські можуть поводитися з уразливими цивільними особами агресивно чи доволі жорстоко. Загрози маскулінності також являють собою одну з форм загрози ідентичності, котра здатна збільшити ризик того, що людина буде здатна продемонструвати дискримінаційну чи агресивну поведінку щодо інших. Тобто, така поведінка є спробою людини показати свою мужність та силу, якщо хтось її поставив під сумнів. Маскулінність є важливою складовою поліцейської культури. В закордонних дослідженнях йдеться, що поліція є тією професією, в якій домінують чоловіки, звідси агресивна маскулінність відіграє центральну роль у поліцейській діяльності. Вчені говорять, що небезпека, застосування сили та своїх фізичних здібностей є типовими ознаками роботи поліцейського. Дослідники говорять, що виклики ідентичності спонукають чоловіків брати участь у компенсаторній поведінці, щоб продемонструвати свою мужність і пом'якшити тривогу [1].

Стереотипи є дуже негативним явищем у професійній діяльності поліцейських. Використання поліцією повноважень зупиняти та обшукувати є одним із найбільш суперечливих питань. Стереотипи можуть відігравати важливу роль у формуванні підозр з боку поліції. В деяких дослідженнях йдеться, що поліцейські часто використовують певні стереотипи для класифікації людей на основі їхнього етнічного походження та соціального класу. Ми припускаємо, що стереотипи, засновані на расовій, етнічній

приналежності або соціальному класі, можуть сприяти негативним обшукам і непропорційності. Культурні стереотипи, які сприяють сильному приниженню чужих груп, також збільшують ризик дискримінаційної поведінки і як наслідок, відчуття відрази (огиди), наприклад, до представників екстремістських груп. В закордонній літературі зазначається, що на відчуття огиди істотний вплив здійснюють культурні стереотипи, навіть якщо люди особисто не підтримують їх. В практиці поліціювання відчуття відрази можуть призвести до того, що вразливі категорії вірогідно частіше ризикують стикнутися з неправомірною діяльністю. Такими вразливими категоріями є люди без постійного місця проживання, люди з психічними захворюваннями, з алкогольною чи наркотичною залежністю, іммігранти, інші етнічні групи. Закордонні колеги пишуть, що саме ці соціальні групи частіше мають контакти з поліцією, тому відчуття відрази здатне сприяти широко поширеним моделям дискримінаційної поведінки. У деяких випадках відчуття відрази завдає пасивної шкоди, наприклад, нездатність серйозно розслідувати злочини щодо цих вразливих груп людей. З іншого боку, відчуття відрази може посилити активне заподіяння шкоди, наприклад, надмірне застосування сили з боку поліції.

І наостанок, неадекватне регулювання є серйозною психологічною загрозою у виникненні дискримінаційної поведінки. Негативними наслідками є те, що поліцейські у своїй діяльності мусять зменшити нерівну та дискримінаційну діяльність, регулюючи ситуації, які постійно призводять до небажаних результатів. Ми вважаємо, що регулювання відіграє значущу роль у визначенні того, чи будуть поліцейські покладатися на свідомі чи несвідомі расові упередження під час прийняття важливих рішень. Тобто, поліцейські, котрі мають чіткі норми поведінки, толерантні до різноманіття, то вони, швидше за все, поводитимуться справедливо, рівноправно. Інакше, все це може сприяти підриву суспільної довіри до правоохоронних органів.

Ми розглянули психологічні фактори, які сприяють виникненню дискримінаційної поведінки, пропонуємо, більш детально ознайомитися з фізичними факторами. Першим та важливим фізичним фактором є безпека й самозбереження поліцейських, оскільки безпека офіцерів поліції взагалі є центральною темою професійної підготовки поліцейських кадрів. Програма підготовки поліцейських охоплює принципи тактичної підготовки, адже поліцейські мусять фізично й психологічно контролювати ситуацію, щоб мати змогу захистити себе та своїх колег. Інакше кажучи, вміння оцінювати загрозу є пріоритетним завданням поліцейських. Однак, в психологічних дослідженнях вказується, що доволі часто оцінка фізичної загрози у поліцейських базується на їх стереотипних поглядах чи упередженнях щодо інших людей. Так, L. Garrett Brandon та W. Stoughton Seth пишуть, що поліцейські при оцінці фізичної загрози керуються значною кількістю об'єктивних факторів, таких як: поведінка підозрюваного, швидкість, зріст, вага, сила, доступ до зброї тощо [2]. Звичайно, що кожен з перерахованих

факторів є аргументованим, однак, наукові роботи доводять, що іноді люди ідентифікують або оцінюють фізичну загрозу на підставі своїх расових упереджень, стереотипів тощо. Дослідження демонструють, як стереотипи та расові упередження можуть змусити людей сприймати вирази обличчя як більш ворожі або трактувати поведінку як агресивну. S. Neuberg та A. Kenrick вважають, що саме дискримінація збільшує психологічний стрес й вплив небезпек [3]. На прийняття рішень поліцейськими здатні вплинути втома, голод та страх. Вони можуть зіткнутися з обмеженням часу або будуть вимушені розподілити свою увагу між кількома завданнями одночасно. Вимогливі ситуації зменшують у поліцейських доступність когнітивних ресурсів, збільшують імовірність допущення помилок та зниження продуктивності.

Отже, поліція повинна дотримуватися у своїй діяльності принципів справедливого та неупередженого ставлення. Допущення дискримінації чи упередженості у діяльності є неприпустимими. Ми вважаємо, що поліцейські мусять проходити базове та періодичне навчання за темами чесної та недискримінаційної діяльності, включаючи правові та психологічні аспекти даної проблеми.

Література:

1. Brown J., Fleming J., Silvestri M., Linton K., Gouseti I. Implications of Police Occupational Culture in Discriminatory Experiences of Senior Women in Police Forces in England and Wales. *Police Society*. 2019. № 29. P. 121-136.
2. Garrett Brandon L., Stoughton Seth W. A tactical fourth amendment. *Virginia Law Review*. 2017. № 103. P. 211-304.
3. Neuberg S. L., Kenrick A. C. Discriminating ecologies: A life history approach to stigma and health. In B. Major, J. F. Dovidio, & B. G. Link (Eds.). *The Oxford handbook of stigma, discrimination, and health*. Oxford University Press, 2018. P. 125-145.

Оксана Савченко

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕМА ВІЙНИ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ПИСЬМЕННИКА-ЕМІГРАНТА УЛАСА САМЧУКА

Творчість Уласа Самчука, представника «Празької школи», письменника-емігранта, талановитого прозаїка-традиціоналіста, неперевершеного публіциста, критика, залишається актуальною і для читачів ХХІ століття. Представник Волині, глибинно відчуваючи рідну землю, він є одним із найповажніших українських сподвижників духовності, майстром красного письменства. Зростає інтерес до його творчої спадщини, бо тема війни

проходить у ній наскрізною лінією. У реалістичних творах Уласа Самчука змальована правда про історичне минуле українського народу, зокрема трагічні сторінки. Значна кількість літературознавців називають його літописцем України та своєї епохи. Життя і творчість письменника, його творчий доробок – це неперевершений феномен у світовому українстві, який найвиразніше виявляє характер націєтворчого чинника [2, с.15].

У творчій спадщині митця все про долю України, про національне життя, де ідентичність набуває власного тлумачення. Він стверджує, що святим і невідкладним обов'язком українців було, є і завжди буде возвеличення і утвердження нашого народу живим словом у родині інших народів світу. Автор наголошує на тому, що українська література зазнала неймовірних жертв у порівнянні з іншими фахами. Ворожа ненависть радянської влади забрала в українського народу сотні творчих особистостей та продовжує нищити і надалі.

Перу талановитого майстра-прозаїка належать романи, повісті, новели, роман-епопея, трилогія, романи-есе, роман-хроніка, книга спогадів, публіцистичні твори: «Образ», «Кулак», «Марія», «Волинь», «Гори говорять», «Чого не гоїть вогонь?», «На твердій землі», «На коні вороному» та інші. Провідні мотиви творчості – Україна, її доля, державність, історична правда та боротьба за виживання й існування в світі.

В умовах сьогодення тема війни звучить все частіше, а художня література стає насторожі та постійно нагадує зі сторінок прози про жахіття пережитого. Не випадково Перша і Друга світові війни завжди є в епіцентрі уваги представників художньої словесності, які аналізують причини і наслідки негативних історичних явищ, котрі постають в художньому осмисленні. До ось такого вивчення долучається й Улас Самчук. Він, згадуючи своє життя, наголошує на тому, що народився, виріс та зріс під час війни. Одинадцять років війни і революції, п'ятнадцять років вигнання, чотирнадцять років миру. Польська, німецька, мадярська в'язниці. Тричі нелегальний перехід кордонів. Свідок повстання України, Генерального Губернаторства, Райхскомісаріату України, Другого Райху, Третього Райху. Свідок їх упадку. Свідок двох найбільших воєн в історії світу. Царі, королі, імператори, президенти, диктатори. Муссоліні, Гітлер, Сталін. Голод 1932 – 1933 років, концентраційні табори. І вічне вигнання [1, с.112].

Творчий доробок митця постійно перебуває в центрі уваги дослідників, зокрема в післявоєнний період: В. Державіна, Г. Костюка, Б. Кравцова, О. Лятуринської, О. Тарнавського. Першими самчукознавцями є М. Гон, Р. Гром'як, М. Жулинський, С. Пінчук. Життю і творчості письменника присвячують свої розвідки В. Бурлакова, В. Кизилова, І. Комінярська, Ю. Мариненко, І. Руснак, Г. Чернихівський та інші [4, с.22]. У сучасній науковій літературі до сьогодні немає детальних досліджень теми війни в художній спадщині Уласа Самчука.

Воєнні та революційні події Улас Самчук трактує як тло, у якому розгортаються сюжети творів про війну. Автор звертається до проблеми світових катаклізмів, їхньої жорстокої філософії та аналізує філософсько-політичні зв'язки. Жахіття війни в художній історіософії письменника презентовано у трьох рівнях: містичному, символічному та апокаліптичному. Містичний рівень пов'язаний з передчуттям біди чи надзвичайного лиха, коли будь-яка подія трактується як обізнаність. Прикладом можуть слугувати трилогія «Волинь», роман «Марія» та роман «Кулак». Символічний рівень філософсько-художніх роздумів автора про абсурдність, нищення, безглуздість війни, руйнацію природи і людської душі фіксується у творах «Волинь» та «Марія». Рівень апокаліптичних візій, а саме паралель між життям і смертю людини, зіставлення перемоги і поразки, фіксується у романі «Волинь». Слід зазначити, що одним із проявів духовності та патріотизму в часи воєнних лихоліть є віра людей [3, с.52]. Митець художньо змальовує чітке розуміння антилюдяності, бруду та безумства воєнної реальності. Твори письменника – це по-митецькому довершена трансформація, яка існує поза літературним твором. У художній канві Уласа Самчука війна – це насильство, каліцтво, фізичний бік людського існування і терпіння, руйнація моральних принципів, смерть [1, с.62].

Таким чином, війна – це апокаліптична візія дійсності у художній концепції Уласа Самчука, яку письменник оцінює відповідно до української національної історії. Його найбільше хвилює питання, що робити недержавній нації і пересічній українській людині у вирі великих сил Всесвіту. Тому тема війни у творчому доробку митця є актуальною у реаліях сьогодення, коли український народ виборює своє право на вільне життя та чинить опір російському агресору.

Література:

1. Комінярська І. Улас Самчук: alter ego і alter idem. Житомир, 2012. 232 с.
2. Мариненко Ю. Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40-50-х років ХХ століття. Кіровоград, 2004. 328 с.
3. Руснак І. Художня історіософія Уласа Самчука. Вінниця, 2009. 368 с.
4. Чернихівський Г. Улас Самчук: сторінки біографії. Тернопіль, 2005. 245 с.

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ У РОМАНІ МИХАЙЛА МОГИЛЯНСЬКОГО «ЧЕСТЬ»

В українській літературі початку ХХ століття характерним є зародження тенденції модернізму. Про це яскраво заявила плеяда письменників, які шукали нових засобів вираження художнього слова, яке слугувало б естетичним, національним і соціальним цілям. Це Михайло Коцюбинський, Василь Стефаник, Ольга Кобилянська, Микола Хвильовий та інші. Проте вже у 30-ті роки, із початком сталінських репресій, цей розвиток був зупинений радянською владою репресивними тоталітарними методами, що призвели до розстрілів видатних постатей української інтелігенції, а саме: Миколи Вороного, Леся Курбаса, а також до самогубства письменників, зокрема Миколи Хвильового.

Сучасне літературознавство характеризується відновленням історичної правди та пам'яті щодо постатей письменників, творчу спадщину яких донедавна не було внесено до національного художньо-культурного життя, наслідком цього є незнання творчої спадщини багатьох представників української літератури. Значну кількість творів українських письменників забороняли друкувати, а подекуди навіть згадувати про них. Тому і на сучасному постколоніальному етапі розвитку України вся забута культура має бути віднайдена, відроджена та відреставрована.

Одним із таких забутих письменників є Михайло Михайлович Могілянський, автор багатьох новел і декількох романів, що так і не стали відомими у значній мірі серед читацького загалу. Щодо біографії та творчого доробку автора ведуться дослідження досить в уповільненому ракурсі [1, с.107-108]. Творчість митця на сучасному етапі розвитку літературознавчого процесу досліджують С. Кривенко та Н. Шумоло. Деякі аспекти досліджуються в монографіях Т. Демченко, Т. Журавльової, С. Іваницької, М. Нестелеєва, Н. Синицької. Прочитавши листи Михайла Могілянського, віднайдено цінний матеріал до його творчої індивідуальності [1, с.108-109].

Аналізуючи роман «Чість», ми акцентуємо свою увагу на духовних пошуках письменника, з'ясуємо, які моральні цінності закладено в персонажів твору – вихідців із ХХ століття. Мета роботи – дослідити феноменологічні аспекти понять «духовність» і «моральність»; з'ясувати, як у творі художньої літератури втілено духовно-моральні цінності; проаналізувати суть протистояння персонажа соціуму на шляху духовно-морального вибору; дослідити, у який саме момент і як відбувається зіткнення

професійних поривів та особистісних інтересів персонажа; визначити, у чому причина руйнування ілюзій хірурга Каліна.

Михайло Могилянський, перш за все, замислюється над морально-етичними проблемами суспільства. Про це говорять уже назви його романів: «Вбивство» та «Честь» (1928). Власне роман «Честь» репрезентує стійку суспільну позицію особистості, інтелігентність у стосунках, високу моральність у роботі та повсякденному житті. Творчий доробок автора роману «Честь» – це історія життя духовно багатой, творчої особистості – лікаря Каліна. Письменник акцентує увагу не стільки на вчинках персонажа, скільки на його внутрішньому світі. Видатний хірург, талановитий учений Дмитро Андрійович відчуває себе чужим з-поміж людей. Автор показує персонажа в ситуації, коли той шукає відповіді на звичайні питання, які визначають суть людського існування. Саме це підштовхує його захоплюватися філософією в юності, зокрема ідеями А. Шопенгауера. Не знайшовши необхідних відповідей, він створює власну філософію – філософію честі, відчуваючи внутрішню потребу слідувати її вимогам. Читаючи роман, ми можемо спостерігати за протистоянням хірурга соціуму. Його духовні цінності та моральні принципи відрізняються в порівнянні з іншими. Він завжди засуджує професійне недбальство, є досить суворим і серйозним, добре знає свій обов'язок [2, с.57].

Основою сюжету роману стала реальна історія лікаря-хірурга, професора Петербурзької медико-хірургічної академії С. П. Коломніна, який у 90-х роках XIX сторіччя вчинив самогубство після невдалої операції, звинувачуючи себе в смерті оперованої пацієнтки. Письменник про цю історію дізнався з однієї з газет. У романі «Честь» автор переносить у 20-ті роки XX століття прототип з XIX століття, про що сам заявляє у кінці твору. Головний герой твору Дмитро Калін стає для автора уособленням понять професійної сумлінності та честі, тих якостей, які справді зможуть відродити українську націю, як вважає Михайло Могилянський [3, с.62].

Отже, прагнучи до ідеалу в усьому (кар'єрі, особистому житті) та не досягши його, головний герой сам себе довів до того стану, коли людина втрачає віру у власні сили. Не витримавши такого емоційного та психічного напруження, він закінчує своє життя самогубством, стрибаючи з мосту. Саме надмірна ілюзорність призводить до трагедії. Бо неможливо жити з думкою не стільки про вину в чийсь смерті, скільки про власну помилку як професіонала.

Література:

1. Кривенко С. Жанрова своєрідність роману «Честь» Михайла Могилянського. *Літературний Чернігів*. 2012. № 1 (57). С. 107-117.

2. Курас Г., Сарбей В. Михайло Могилянський: «Ніколи в житті я не був націоналістом». *Вісник АН УРСР*. 1990. № 4. С. 56-61.

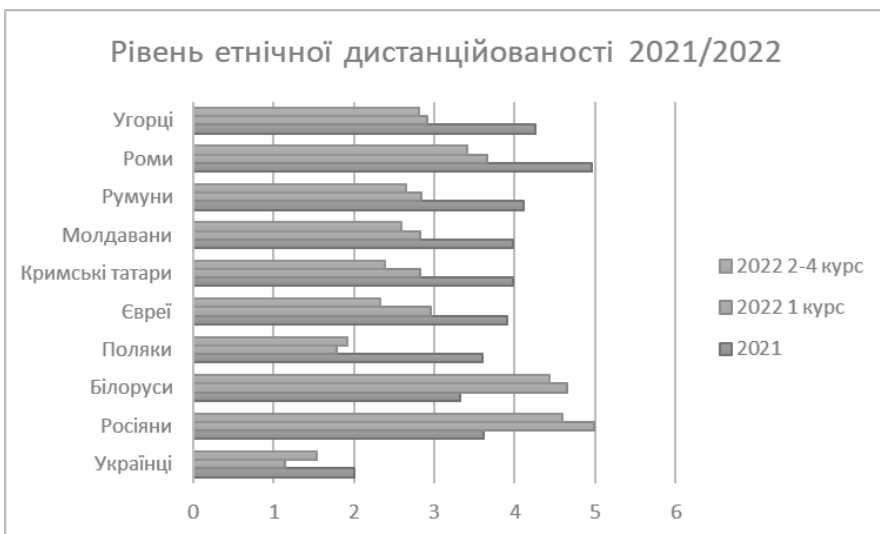
3. Шумило Н. «Життя людське – храм, а не морг». *Вітчизна*. 1998. № 1. С. 86-90.

ДИНАМІКА РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИСТАНЦІЙОВАНОСТІ КУРСАНТІВ ДОНДУВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Толерантність до представників інших етносів – одна з ключових ознак здорового стану будь-якого демократичного суспільства. Вона є чинником соціальної стабільності, конструктивного підходу до вирішення конфліктів та запорукою внутрішньої згуртованості. Особливо важливим є формування етнічної толерантності в середовищі правоохоронних органів, адже світовий досвід вказує, що навіть підозра в упередженості розслідування правопорушень на ґрунті етнічних чи расових упереджень може стати приводом до масових заворушень.

Серед чинників, що визначають рівень ксенофобії громадян України протягом багатьох років, є: соціально-економічні негаразди, міграційна криза, зростання рівня злочинності, використання мовного/етнічного фактора у політичній пропаганді. Але початок російсько-української війни у 2014 році робить зазначені чинники другорядними, зосереджує міжетнічну напруженість у зовнішньополітичному вимірі. Саме тому моніторинг рівня національної дистанційованості громадян України є актуальним завданням соціологічних досліджень.

Зазвичай рівень етнічної дистанції вимірюється за допомогою значної шкали Богардуса: від 1 – «можу розглядати представника цього етносу як члена родини» до 7 – «не допускав би представників цього етносу до меж країни». На загальнонаціональному рівні подібний моніторинг в Україні здійснюється з 1994 року (Н. Паніна, В. Паніотто) [2]. Нами ведуться регулярні опитування за шкалою Богардуса курсантсько-студентського середовища ДЮІ/ДонДУВС, починаючи з 2011 року, які демонструють дещо нижчий рівень загальної ксенофобії здобувачів та здобувачок освіти нашого закладу за виключенням ставлення до окремих етнічних груп, які стереотипно пов'язують зі злочинністю, наприклад, ромів. Однак динаміка щорічного опитування виглядає зовсім інакше (з метою більшої релевантності результатів у порівнянні з 2021 роком опитування проводилося окремо для 1-го курсу 2022 року набору у м. Кропивницький та для 2-4 курсів, які майже повністю представляють Донецьку область) [1]:

Отже, ми спостерігаємо значне падіння рівня ксенофобії стосовно більшості етнічних груп, переважно на 1,2-1,5 пунктів, що явно виходить за межі статистичної похибки. Навіть у ставленні до ромів (етносу, що при кожному опитуванні курсантів роками показує найвищі показники дистанційованості, що перевищують загальнонаціональні оцінки) спостерігається покращення ставлення на понад 1 пункт. Якщо у 2021 році ставлення курсантського середовища до переважної більшості етнічних груп, окрім власне українців, коливається у межах 3-4 бали, тобто перебуває на межі «міжетнічної відособленості», то цьогорічні показники майже для всіх падають нижче 3 балів. Натомість ставлення до росіян та білорусів з початком широкомасштабного російського вторгнення різко погіршується – на 1-1,3 пункти.

Ми також вважаємо, що дане опитування вказує на панування у середовищі курсантської молоді ДонДУВС громадянської концепції етносу, оскільки у свідомості опитуваних «етнічність» явно ототожнюється саме з державно-політичною ідентичністю, що і пояснює наведену динаміку показників як щодо покращення, так і стосовно погіршення рівня дистанційованості.

Література:

1. Опитування 2021 року проведено серед здобувачів та здобувачок вищої освіти I курсу факультету № 2 ДонДУВС протягом 26.10.2021 – 05.11.2021 р., загальна кількість учасників – 108. Опитування 2022 року – серед здобувачів та здобувачок вищої освіти I-IV курсів факультету № 1

ДонДУВС протягом 31.10.2021 – 01.11.2022 р., загальна кількість учасників – 143.

2. Паниотто В. Динамика ксенофобии в Украине, 1994 – 2002. *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2003. № 3. С. 74-92.; Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології «Міжетнічні упередження в Україні, вересень 2019». <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=904&page=3>

Надія Шаповаленко
Одеський державний університет внутрішніх справ

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ОВСУ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Міжнародне співробітництво є одним із пріоритетних напрямів державної політики України та невід’ємною частиною діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ. Пріоритетними напрямками міжнародної діяльності університету є підписання угод про співробітництво у сфері підготовки персоналу для правоохоронних органів із провідними зарубіжними закладами вищої освіти, міжнародними організаціями, установами; розширення контактів у сфері спільного виконання науково-практичних проєктів, зокрема шляхом створення спільних творчих колективів; проведення міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, круглих столів, спрямованих на попередження злочинності, охорону прав і свобод громадян, забезпечення громадського порядку і боротьбу зі злочинністю; пошук та розповсюдження інформації щодо міжнародних програм обміну, надання стипендій та грантів; налагодження ефективного обміну викладачами і курсантами (студентами) з іноземними закладами вищої освіти з метою підвищення їх професійного рівня; поширення інформації щодо досягнень трудового колективу, сутності освітніх послуг, що надаються університетом шляхом розміщення інформації українською та англійською мовами.

Університети по всьому світу прагнуть максимально використати можливості, формуючи глобальне партнерство та зміцнюючи стосунки один з одним.

У глобалізованому співтоваристві, в якому ми живемо, програми міжнародного співробітництва допомагають та створюють можливості навчатися, працювати та подорожувати.

Кожна п’ята наукова стаття у світі створена у співавторстві із різних країн. Внаслідок розширення методів комунікації та полегшення міжнародних подорожей науковим співробітникам університетів та дослідникам стало простіше, ніж будь-коли, співпрацювати зі своїми закордонними колегами, що значно спрощує організацію обміну академічними знаннями та ідеями.

Така можливість ділитися досвідом має важливе значення для академічних та наукових досягнень. Конструктивне обговорення ідей займає центральне місце у їх розвитку, і міжнародне співробітництво сприяє цьому. Поряд із можливостями досліджень та культурної поінформованості університети можуть запропонувати міжнародний досвід, у тому числі програми навчання за кордоном та обмін кадрами. Щодо викладання, переваги включають розробку навчальних програм у співпраці з партнерськими установами.

Роль міжнародного співробітництва закладів вищої освіти України зростає в міру їх багатопланової й активної участі в різних формах міжнародних науково-освітніх зв'язків і залежно від державної підтримки у вигляді законодавчих і нормативних ініціатив, а також фінансових інвестицій. Законодавча база для здійснення міжнародного співробітництва суб'єктами вищої освіти України періодично оновлюється та доповнюється. Саме своєчасні і виправдані законодавчі акти і відомчі розпорядження, що регламентують міжнародну діяльність, дають позитивні результати. Основні напрями міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти були визначені в Законі України «Про вищу освіту» від 27.10.2022: вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства. Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є: участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками; проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів; надання послуг, пов'язаних зі здобуттям вищої та післядипломної освіти іноземними громадянами в Україні.

ПЛАТФОРМА 2 ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ, ЗАПОБІГАННЯ ТА РЕАГУВАННЯ НА ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В ЗОНІ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

*Софія Богомазова, Ліна Перелигіна
Національний університет цивільного захисту України*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ЖІНОК НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Сьогодні дослідження особливостей впливу війни на українців, вивчення особистісного ставлення до війни серед різних вікових та гендерних груп набуває нової актуальності у психологічній науці. Військові дії не проходять непомітно, вони можуть нести як фізичні, так і психічні втрати.

Наразі професійна діяльність рятувальників та рятувальниць характеризується високим рівнем психоемоційного напруження, яке пов'язано зі значущістю та відповідальністю виконання професійних завдань, а також наявністю реального ризику життю. Участь у бойових діях можна розглядати як стресові події виняткового характеру, що викликають загальні стресові реакції практично у будь-якої людини. Тому у працівників ДСНС України, професійна діяльність яких дозволяє віднести їх до групи осіб з підвищеним ризиком, можуть розвиватися психологічні розлади різного генезу [2].

У червні 2022 року в Міністерстві охорони здоров'я України оголосили: близько 15 мільйонів українців вже потребують психологічної підтримки через війну. Попередні дослідження та досвід інших країн, які постраждали від збройних конфліктів, наголошують на тому, що найменше кожна п'ята людина може мати негативні наслідки для психічного здоров'я, а у кожній десятій людини можуть спостерігатися наслідки середнього та важкого посттравматичного стресового розладу [3].

Дослідження посттравматичного стресового розладу почалося з аналізу впливу екстремальних факторів на людину та клінічних спостережень. Нашу увагу зацікавив підхід англійського вченого С. Касла, який виокремив два основні трактування поняття стресу. У першому трактуванні стрес розглядається як переважання вимог середовища над тими наявними можливостями суб'єкта, що необхідні для їх задоволення (перевантаження, перевтома, високий ризик небезпеки та інше). У другому трактуванні стрес є неадекватністю у цілісній системі «людина – середовище», що включає не тільки звужене тлумачення, але й зв'язок між потребами людини та

можливостями їх задоволення в тому середовищі, де знаходиться особистість [4].

Наразі у західній психології існує стандартна практика використання структурованого діагностичного інтерв'ю для виявлення та детального врахування усіх факторів впливу та симптомів посттравматичного стресового розладу. Досліджуючи особливості впливу війни на жінок Національного університету цивільного захисту України, ми спиралась на ключові питання опитувальника скринінгу посттравматичного стресового розладу та розробили експрес-анкету виявлення емоційних переживань особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту [1].

За результатами опитування було виявлено декілька значних результатів, а саме:

– на питання «Протягом часу після російського вторгнення чи стикалися ви з проблемами безпеки?» – 63% опитуваних жінок відповіли «Боюся за своє життя, фізичну та психологічну недоторканість через ракетні удари»; 26,3% – відповіли «Ні»; 10,7% – відповіли «Боюся за життя своїх дітей, онуків, родичів, які перебувають на тимчасово окупованій території»;

– на питання «Перебуваючи в громадських місцях, чи боїтесь ви пройти повз групу чоловіків?» – 50% жінок відповіли «Так, я боюся фізичного насильства (наприклад, удару, штовхання тощо)»; 27,3% – відповіли «Ні»; 22,7% – відповіли «Я боюся сексуального насильства (наприклад, небажаного дотику, обмацування, обійм, поцілунків тощо)»;

– на питання «Чи вважаєте ви, що масштабне вторгнення Росії посилило в Україні гендерне насильство над жінками та дівчатами» – 67,6% жінок відповіли «Так, через збільшення військової присутності»; 17,4% – відповіли «Так, бо немає спеціалізованої психосоціальної та юридичної допомоги» та 15% жінок відповіли «Ні».

Отже, провівши експрес-опитування жінок університету, ми виявили, що 67,2% опитуваних жінок мають первинні симптоми посттравматичного стресового розладу, а 32,8% жінок намагаються уникати усього, що хоча б віддалено може нагадувати їм про травмуючі події.

Таким чином, хочемо зазначити, що дослідження особливостей формування посттравматичного стресового розладу, пов'язаного із воєнними діями в Україні, потребує розробки сучасних підходів щодо діагностування, профілактики психологічної та фізичної дезадаптації фахівців ризиконебезпечних професій.

Література:

1. Євдокимова Н. О., Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Особистість у кризових ситуаціях: огляд сучасних психодіагностичних методик. Київ, 2016. 229 с.

2. Ломакін Г. І. Прояви порушень реадaptaції учасників бойових дій у системі суспільних відносин. *Проблеми емпіричних досліджень у психології* :

Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012 року. Київ, 2012. С. 94-100.

3. Чи всі ми матимемо ПТСР? <https://moz.gov.ua/article/health/chi-vsi-mi-matimemo-ptsr>

4. Kasl S. Epidemiological contributions to the study of work stresses. Cooper C., Payne R. *Stress at work*. Chichester, 1978. P. 3-48.

*Ольга Давидова
Державний науково-дослідний інститут
Міністерства внутрішніх справ України*

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ЗБРОЯ ВІЙНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Російські військові в Україні використовують зґвалтування як пряму зброю проти цивільного населення, отже, сексуальне насильство більше не розглядається як неодмінний згубний побічний наслідок війни. Це підтверджується заявою спеціальної представниці генсека ООН з питань сексуального насильства у конфліктах Праміли Паттен: «Зґвалтування та сексуальне насильство, до яких вдаються російські військовики в Україні, є частиною «воєнної стратегії» рф» [3]. За її словами, наявні всі ознаки використання зґвалтування як інструменту зброї під час війни в Україні, ніколи раніше сексуальне насильство не було таким масовим на передовій, у росіян це – «навмисна тактика з дегуманізації жертв».

Згідно з Міжнародним протоколом із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, сексуальне насильство може мати багато різних форм і не обмежується зґвалтуванням. Воно охоплює будь-яку дію сексуального характеру із застосуванням сили або у примусових обставинах або будь-яку дію, яка особливо націлена на статеву функцію чи статеві органи особи [5, с.11]. Вчинене як воєнний злочин, злочин проти людяності та (або) акт геноциду чи будь-яке інше порушення міжнародного гуманітарного права, сексуальне насильство часто є частиною трагічної та жорстокої моделі злочинних дій, скоєних стосовно осіб чоловічої та жіночої статі, зокрема дітей, в конфлікті.

Сексуальне насильство можуть використовувати, щоб послабити громади та отримати над ними контроль; щоб покарати або знищити певну групу, тероризувати її членів, помститися їм або змусити їх втекти з території та поширити повідомлення про напади; використовувати як форму катувань, щоб карати, принижувати, залякувати або шляхом примусу домагатися інформації від затриманих чоловіків та жінок.

Деякі експерти пов'язують можливість такого насильства державного рівня з високим рівнем домашнього насильства [1]. З цією думкою можна погодитися, водночас слід наголосити, що відбувається воно передусім з волі

військово-політичного керівництва країни-агресорки, ба більше, є сутністю російської політики.

Психологічна травма, спричинена згвалтуванням як військовою тактикою, спроможна стати колективною травмою для українського суспільства. Адже сексуальне насильство на війні є інструментом, що впливає на все суспільство з метою розірвати зв'язки в соціумі, поселити в людях відчуття безпомічності, страху, невідворотності; знищити почуття власної гідності; посягти розбрат, недовіру один до одного; зруйнувати довіру до світу як такого, в якому існують людяність і справедливість [4]. Діти і жінки завжди є цінністю у будь-якому суспільстві, тому що діти – це майбутнє, а жінки дають життя наступному поколінню. Це як згвалтування цінностей. Демонстрація того, що українці не мають права продовжуватися. Йдеться про елемент психологічного насилля, фактично руйнування цінностей [6].

Сексуальне насильство застосовується окупантами як дешева, безкоштовна зброя. Вони знають, що жертви не повідомлятимуть про насилля, тому користуються повною безкарністю [7]. Вагомою передумовою вважається табування теми сексуального насильства у відповідному суспільстві, через що постраждалих стигматизують, і вони здебільшого замовчують скоєні проти них злочини.

У чому ж полягає психологічний механізм згаданої дегуманізації жертви? Дегуманізація є психологічним процесом зниження цінності життя конкретної людини або групи шляхом позбавлення людських рис, це – позбавлення людини її людської сутності. Формується образ менш повноцінних в інтелектуальному чи культурному сенсі людей, що, у свою чергу, зменшує їхню цінність для суспільства, знижує емпатичність сприйняття та зрештою знімає табу на вбивство у майбутньому. Найнебезпечніша сила дегуманізації полягає у тому, що вона створює підґрунтя для подальшого насильства.

Сексуальне насильство нерідко спричиняє психологічну травму постраждалих, тому важливо вчасно звертатися за професійною підтримкою, у фокусі якої сьогодні є передусім надання медичної, психологічної та правової допомоги, а потім – встановлення та притягнення до відповідальності кривдника. Сучасні психологічні рекомендації стосуються зокрема термінології: не «жертва», а «вціліла», «вцілілий» після воєнного злочину або «особа, що пережила згвалтування». Людина зробила найкраще для себе – вижила, і цього достатньо [2]. Часто вцілілі після згвалтування не готові описувати та документувати наслідки, залишаються сам на сам зі своєю травмою через стигму, сором, відчуження, але насамперед через страх помсти, бо не впевнені у своїй безпеці та у ситуації в країні загалом. При зустрічі з осудом чи знеціненням переживань вцілілих з боку оточення їм рекомендовано припинити таке спілкування, адже насильство – це завжди вибір кривдника, тож вся відповідальність за те, що сталося, лежить саме на ньому і лише на ньому повною мірою.

Від сексуального насильства в умовах війни жінки, чоловіки і діти страждають не через їхній сексуально привабливий вигляд і не через підвищене лібідо кривдників, а тому, що гвалтівники прагнуть реалізувати своє домінування, і відбувається це під загрозою життя. Кривдник ставить себе вище за жертву і наділяє себе правом на власний розсуд нав'язувати свою волю, обмежувати потреби жертви, ніби стверджуючи таким чином контроль над власним життям.

Згвалтування на окупованих територіях мають масовий характер, і доки триває війна, відбувається деокупація українських територій, будуть з'являтися нові постраждалі, які потребуватимуть допомоги. І лише за умови нульової толерантності громади та суспільства загалом щодо будь-яких злочинів сексуального та гендерно обумовленого насильства, фізичне і психологічне здоров'я, честь і гідність, а також законні права людини будуть відновлені, а винні – покарані.

Література:

1. Активистка Анастасія Базар: Мене непонятно, чому в Україні замалчується насиліе над жінками. <https://belsat.eu/ru/news/15-05-2022-aktivistka-anastasiya-bazar-mne-neponyatno-pochemu-v-ukraine-zamalchivaetsyanasilie-nad-zhenshinami/>

2. Згвалтування під час війни: як з цим впоратися, куди звертатися, як покарати винних. <https://kunsht.com.ua/z/%D2%91valtuvannya-pid-chas-vijniyak-z-cim-vporatisya-kudi-zvertatisya-yak-pokarati-vinnix/>

3. Згвалтування – це «явно воєнна стратегія» росії в Україні – представниця ООН. <https://ukrainian.voanews.com/a/zgvaltuvannya-rosiyanamyak-instrument-zbroi/6789973.html>

4. Згвалтування як зброя держави терориста. <https://www.032.ua/news/3481220/zgvaltuvanna-ak-zbroa-derzavi-terorista>

5. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf

6. «Хотіли зняти із себе шкіру»: психологи розповіли про стан згвалтованих росіянами жінок та способи порятунку. <https://lifepravda.com.ua/society/2022/04/28/248437/>

7. Чому застосовується сексуальне насильство? Бо зловмисник знає, що це дешева та ефективна зброя, – спецпредставниця генсека ООН. <https://ukrainian.voanews.com/a/oon-seksualne-nasyilstv-ukraina/6627362.html>

GENDER-BASED VIOLENCE AT WORK

Every human being deserves a workplace safe from violence and harassment. However, gender-based violence and harassment are common in many countries and often happen within the workplace or, when they happen outside the workplace, have workplace influence.

Gender-based violence or harassment can be defined as committed against someone based on person's gender identity, gender expression or perceived gender. It mostly targets women. Rates of violence and abuse are also higher for people who experience social marginalization (for example, Indigenous people, immigrants and refugees and people with disabilities).

Gender-based violence at work includes:

1. Bullying, physical and verbal humiliation from colleagues, supervisors or managers.
2. Sexual harassment and unwanted sexual actions.
3. Sexual abuse and violence, including 'coercive' or transactional sex, rape and sexual assault.
4. Abuse and harassment that deal with pregnancy.
5. Psychological abuse and intimidation.
6. Threats and acts of physical and sexual violence.
7. Abusive working conditions such as poor health and safety.
8. Inadequate or inappropriate sanitary conditions and rules about their use.
9. Excessive long working hours and unpredictable or late demands to work overtime.

Gender-based violence in the workplace is a serious violation of human rights and an attack on dignity and physical and psychological integrity of a person. All over the world, women fall victim to direct violence at work. About 50 per cent are subjected to unwanted sexual advances, physical contact or other forms of sexual harassment.

The most spread form of gender-based violence in the world of work is sexual harassment as unwelcome and offensive act of a sexual nature due to which workers feel humiliated, intimidated or uncomfortable. It is a violation of workers' rights. Sexual harassment creates a climate of fear and physical and mental ill health; workers may have to take sick leave or at worst are forced to leave their jobs.

Verbal harassment may include sexually suggestive, offensive, comments, hints or jokes; offensive questions about private life and comments about a woman's appearance.

Non-verbal harassment is understood as inappropriate, intimidating staring or leering; receiving or being shown offensive, sexually explicit pictures, photos or gifts; being made to watch or look at pornographic material against one's will.

Cyber harassment may include receiving unwanted, offensive, sexually explicit emails or messages; some offensive advances on social networking web-sites or in internet chat rooms.

The World Health Organization points out that one out of three women suffers from this type of violence, and this is the leading cause of death among women aged 16 – 44 years.

Workplace sexual harassment and violence have a great influence on women's physical and mental health, undermining their well-being and confidence and resulting in a working fearful atmosphere and feeling of safety.

Marginalized groups often experience additional barriers to disclosing or reporting and to accessing relevant supports. They may have concerns about their legal status or may lack awareness of their legal rights. There may be language barriers and an absence of culturally safe resources. Discrimination is also embedded in systems that respond to violence and harassment.

Gender-based violence and harassment have impacts on the workplace more generally, through compromising workplace safety, reducing productivity and engagement among staff, increasing absenteeism and employee turnover, damaging workplace culture and creating potential liability for harm caused.

Тетяна Кононенко

Донецький державний університет внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА

Сучасний світ прагне бути поліфонічним, модерновим, відкритим і толерантним. Важливого значення набуває проблема розуміння та прийняття «Іншого». Загальна декларація прав проголошує, що кожна людина народжується вільною та рівною, має всі права та свободи, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища, не може зазнавати безпідставного втручання в особисте життя, посягання на недоторканність житла, тайну кореспонденції, честь і репутацію.

Гендерна рівність є однією з найважливіших умов забезпечення прав і свобод, функціонування громадянського суспільства та правової держави. Вона передбачає рівний правовий статус різних статей і гендерів, наявність рівних умов у реалізації всіх прав і можливостей участі в економічному, політичному, соціальному та культурному розвитку. Гендерна концепція суспільного розвитку передбачає суспільний і державний погляд на життя всіх статей і гендерів як рівних, збалансованість можливостей їх розвитку, подолання всіх форм історичної несправедливості щодо ставлення до них і оцінки результатів їхньої діяльності, забезпечення умов для саморозвитку та самовираження як рівних у правах, свободах, обов'язках і відповідальності.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення їх рівних прав і можливостей, ліквідації дискримінації за ознакою статі, визначає рівні права жінок і чоловіків як відсутність обмежень або привілеїв за ознакою статі, рівні можливості – як рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків, гендерну рівність – як рівний правовий статус жінок і чоловіків і рівні можливості для його реалізації, дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Згідно зі статтею 3, державна політика щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства та батьківства; виховання та пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Зауважимо, що суспільство не завжди помічає і адекватно реагує на приклади гендерної нерівності, оскільки має місце певне уявлення про жіночу та чоловічу роль, стереотип сприйняття. Ні жінка, ні чоловік не виключається з громадської сфери, але включається лише на певних умовах: жінка як пасивне начало, чоловік – як активне. Порушення цих стандартів призводить до громадському осуду. Концепція комунікації у сфері гендерної рівності, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року, акцентує фактор хибного переконання, що гендерна тематика стосується лише жінки. Чоловік так само зазнає дискримінації у реалізації певних прав, стає жертвою домашнього насильства, що рідко є загальновідомим і висвітлюється у засобах масової інформації, адже у суспільстві все ще присутній стереотип про «справжнього чоловіка». Гендерна ж рівність припускає порушення традиційних меж сприйняття жіночого та чоловічого. Емансипація повинна стосуватися обох статей і гендерів. Жінка і чоловік на рівних повинні бути включеними і в сферу кар'єри, і в сферу домашнього господарства. Гендерна рівність передбачає рівність і захист прав і жінок, і чоловіків. Для цього повинна бути програма гендерного та правового виховання, спрямована на подолання гендерних стереотипів і дискримінації. Необхідно вивчати й усувати всі бар'єри, що заважають людині проявитися як особистості, створювати рівні можливості для реалізації особистості жінки та чоловіка у всіх сферах життєдіяльності.

Сучасні гендерні дослідження констатують наявність не лише жіночого, чоловічого, а і гомосексуального, транссексуального типу тощо.

За результатами Всеукраїнського опитування «Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні», яке проводилося Київським міжнародним інститутом соціології в травні 2022 року на замовлення ГО «Наш світ» [1], лише 13% респондентів позитивно ставляться до ЛГБТ людей, байдуже – 45%, негативно – 38%. Краще ставлення простежується серед більш молодих, більш освічених і більш заможних людей. Також більш толерантне ставлення мають жінки, жителі великих міст, спеціалісти і студентська молодь. Найгірше – пенсіонери. При цьому немає виразної регіональної відмінності: на Заході 56% мають позитивне або байдуже ставлення, у Центрі – 60%, на Півдні – 57%, на Сході – 56%. Цікава деталь: люди з негативним ставленням переважно вітають участь ЛГБТ у захисті України від російської агресії, їх значна частина підтримує рівноправ'я для ЛГБТ людей, майже чверть позитивно або байдуже ставиться до ідеї реєстрованого партнерства. Великий потенціал має категорія з байдужим ставленням, оскільки її абсолютна більшість схвально ставиться до участі ЛГБТ у війні, підтримує рівноправ'я, 27% прямо підтримує реєстроване партнерство, сумарна кількість тих, хто підтримує реєстроване партнерство або яким байдуже, – 69%. На загальному рівні 66% респондентів позитивно ставляться до участі ЛГБТ людей у спротиві російському вторгненню, 15% мають байдуже ставлення і лише 11% ставляться до цього негативно. 64% респондентів погоджуються, що ЛГБТ люди повинні мати однакові з іншими громадянами права, не вважають так – 26%. Навіть серед тих, хто загалом негативно ставиться до ЛГБТ людей, 42% погоджуються, що вони повинні мати однакові з усіма громадянами права.

Сподіваємось, що українське суспільство та держава будуть демонструвати більш толерантне ставлення до різних статей і гендерів, на законодавчому рівні визнають право кожного на статеву та гендерну ідентичність.

Література:

1. Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: травень 2022 року. Аналітичний звіт.
https://gay.org.ua/publications/AReport_NashSvit_May2022.pdf

Валентина Крижна
Національна академія внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Гендерна рівність є одним з найважливіших принципів забезпечення прав людини, основою громадянського суспільства і правової держави, демократичного розвитку окремих держав та світового співтовариства. Розширення прав і можливостей жінок і чоловіків є необхідним для подолання проявів дискримінації, гендерної сегрегації ринку праці, нерівної оплати праці,

гендерно зумовленого насильства тощо. На різних рівнях міжнародного співробітництва активно функціонують міжнародні організації, завданням яких є забезпечення захисту прав людини, створення установчих, контрольних та інших засобів такого захисту, а також взаємодії з національними органами влади в цій сфері.

Розглядаючи питання гендерної рівності, потрібно розмежовувати появу ідеї правової рівності людей незалежно від їхньої статевої належності і появу самого терміна «гендерна рівність». Очевидно, що ідея рівності виникла значно раніше, ніж термін.

Першим міжнародним актом, який чітко й однозначно закріпив принцип рівноправності жінок і чоловіків як необхідну умову соціального прогресу і поліпшення умов життя людства, є Статут Організації Об'єднаних Націй.

Одним зі своїх завдань, відповідно до Статуту, Організація Об'єднаних Націй проголосила утвердження віри «в основні права людини, у гідність та цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй», а також «ніяких обмежень по відношенню прав чоловіків і жінок брати участь в будь-якій якості та на рівних умовах в її (ООН) головних та допоміжних органах» [6].

Прийняття цієї норми є чітким підтвердженням розуміння тогочасними лідерами держав-членів ООН нероздільного зв'язку між прогресивним розвитком людства і забезпеченням рівноправності жінок і чоловіків. Нормативне закріплення ідеї рівноправності супроводжувалося створенням інституційного механізму її втілення у міжнародно-правову практику.

Проте Декларація не була першим міжнародним актом, який закріплював рівність прав і свобод усіх людей, зокрема, незалежно від статі [8].

У Конвенції ООН про політичні права жінок 1952 року у прагненні здійснити принцип рівноправності, який був зазначений у Статуті ООН, гарантуються політичні права, а саме: жінкам належить право голосувати на всіх виборах у рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації (ст. 1); жінки можуть бути обрані на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації у всі визначені національним законом інституції, де передбачено публічні вибори (ст. 2); жінкам належить на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації право займати посади на публічній державній службі і виконувати всі суспільно-державні функції, встановлені національним законом [3].

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок є базовим договором у галузі прав людини та принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Конвенція була затверджена Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1979 року, а набула чинності 3 вересня 1981 року. Україна ратифікувала Конвенцію 19 грудня 1980 року.

У Конвенції урегульовано політику держав-членів, що зобов'язуються:

– включити принцип рівноправності жінок і чоловіків у свої національні конституції або інше відповідне законодавство, якщо цього ще не було зроблено, та забезпечити за допомогою закону й інших відповідних заходів практичне здійснення цього принципу;

– вживати відповідних законодавчих та інших заходів, включаючи санкції, там, де це необхідно, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок;

– встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації тощо [1].

Конвенція визначає модель «дійсної рівності», що складається з:

- рівності можливостей;
- рівності в доступі до можливостей;
- рівноцінності результатів [2].

Протягом багатьох десятиліть діяльності ООН домоглася значного прогресу щодо забезпечення гендерної рівності, зокрема, за допомогою знакових угод: Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року та Пекінської декларації та Платформи дій, ухвалених 15 вересня 1995 року.

Пекінська декларація та Платформа дій визначають рівноправність та природну людську гідність жінок і чоловіків; забезпечення повної реалізації прав людини щодо жінок і дівчат як невід’ємної частини загальних прав людини й основоположних свобод; розширення можливостей і поліпшення становища жінок; їхню всебічну участь на основі рівності в усіх сферах життя суспільства, включаючи участь у процесі прийняття рішень і доступ до влади, що мають основне значення для досягнення цілей рівності, розвитку і миру тощо [5].

У стратегії Ради Європи з питань гендерної рівності на 2018 – 2023 роки наголошено на важливості подолання постійних гендерних прогалів у сфері зайнятості, оплати праці, бідності, пенсій і незбалансованої частки домашніх обов’язків і обов’язків, пов’язаних із доглядом, між жінками та чоловіками, оскільки такі питання становлять ключові фактори економічної незалежності жінок [7]. Остання, поряд з розширенням прав і можливостей жінок, є передумовою для забезпечення гендерної рівності, рівноправних та стійких суспільств.

Важливим є досягнення ефективної реалізації політики гендерної рівності та розширення можливостей для жінок і чоловіків у державах-членах Ради Європи шляхом підтримання імплементації наявних документів та зміцнення нормативно-правового доробку Ради Європи в галузі гендерної рівності під керівництвом Комісії з гендерної рівності (ГЕС). Основну увагу впродовж 2018 – 2023 років зосереджено на шести стратегічних напрямках:

1. Запобігання гендерним стереотипам та сексизму, боротьба з такими явищами.
2. Запобігання та боротьба з насильством щодо жінок і домашнім насильством.
3. Забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя.
4. Досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних і суспільних рішень.
5. Захист прав мігранток, біженок та жінок, які шукають притулку.
6. Реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в усіх політиках та заходах [7].

Інший ключовий міжнародний акт, який є засадою протидії насильству, – Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), підписана 11 травня 2011 року [4]. Конвенція набрала чинності 1 серпня 2014 року і є комплексним міжнародним актом, спрямованим на захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії у сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Україна підписала Конвенцію в 2011 році, а ратифікувала її лише в 2022 році.

Основні цілі Конвенції:

- захист жінок від усіх видів насильства та запобігання, переслідування і викорінення насильства над жінками та домашнього насильства;
- сприяння викоріненню усіх видів дискримінації щодо жінок, сприяння рівноправності між жінками та чоловіками, розширення прав жінок;
- захист і допомога всім постраждалим від насильства над жінками та домашнього насильства;
- сприяння міжнародній співпраці, спрямованій проти цих видів насильства;
- забезпечення підтримки та допомоги організаціям і правоохоронним органам у співпраці між собою з метою запровадження інтегрованого підходу до викорінення насильства стосовно жінок та домашнього насильства.

Офіс Ради Європи в Україні реалізує разом з Урядом України та громадянським суспільством численні проекти, спрямовані на забезпечення прав людини та гендерної рівності, верховенства права та демократичних перетворень в Україні.

Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат, чоловіків і хлопців у секторі безпеки і оборони – це завдання не лише держав, а й міжнародних організацій, залучених до формування та вдосконалення національних законодавчих механізмів забезпечення прав людини, незалежно від статі, раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Важливою є імплементація кращого світового досвіду, здійснення контролю за дотриманням і реалізацією даної політики, сприяння сталому розвитку світу.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_207
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. http://wicc.net.ua/media/convention_cedaw_plus_04.pdf
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй ООН про політичні права жінок. https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_156
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). <https://rm.coe.int/1680096e45>
5. Пекінська декларация. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
6. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
7. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018 – 2023 роки. <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
8. Чуешкова О. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології.* 2016. № 842. С. 161-164.

Olha Kuzmenko
Donetsk State University of Internal Affairs

ANALYSIS OF ESPECIALLY VULNERABLE CATEGORIES OF THE POPULATION TO GENDER-BASED VIOLENCE IN THE CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT

In areas of armed conflict, there is a practice of gender-based violence (hereinafter – GBV). The intensity of violence depends on many factors, such as: taking into account the period of the conflict, the remoteness of the territories from the contact line, the presence of territories under the control of illegal armed formations, etc.

Taking into account the definition «gender-based violence» is violence that is perpetrated against a person because he belongs to one or another gender. Taking into account the above definition, we will highlight that women and girls from among internally displaced persons are among the vulnerable categories in relation to gender-based violence in the context of armed conflict; women/girls with disabilities; elderly women; women and men deprived of their freedom.

The definition of GBV is considered synonymous with the terms «violence against women», and «domestic violence», but men and boys can also be victims of

GBV, especially sexual violence – based on socially defined roles, expectations and behaviours related to notions of masculinity [1; 2].

Violence against women and girls is linked to gender discrimination and gender norms that associate women and femininity with weakness and victimhood. Stereotypes regarding traditional gender roles determine the attitude of communities toward domestic violence, in particular, against women and girls by demobilized combatants.

Taking into account the fact that the majority of the Ukrainian military are men. Their presence in the Donetsk and Luhansk regions, although justified by the guarantee of security, increases the risks of GBV against women and girls.

Thus, the likelihood of GBV violence increases when discrimination based on gender intersects with other factors, such as social status, age, health, limited mobility, sexual orientation, exploitative relationships, loss of family members etc.

References:

1. Inter-Agency Standing Committee. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action. Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. <http://gbvguidelines.org/en/home/>

2. IRIN. Definitions of sexual and gender-based violence. <http://www.irinnews.org/feature/2004/09/01/definitions-sexual-and-gender-based-violence>

Олена Макарова

Харківський національний університет внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙСЬКИВИХ КОНФЛІКТІВ

На превеликий жаль, сексуальне насильство стає звичайним явищем під час військових конфліктів. Сучасне суспільство повинно застосовувати максимум зусиль для запобігання цих жахливих злочинів та надання допомоги постраждалим від сексуального насильства.

Історія людства свідчить про те, що сексуальне насильство під час військових конфліктів було широко розповсюджене та часто розглядалось як невід’ємна частина, яка має неминучі наслідки. На жаль, це жахливе явище ми бачимо і сьогодні з катастрофічними наслідками для його жертв – жінок, дівчат, чоловіків і хлопчиків. Жертвами сексуальних злочинів можуть бути цілі сім’ї та громади. За часту потерпілі не звертаються до поліції щодо цих злочинів, тому їх кількість та наслідки лишаються недооцінені. Гуманітарна допомога, яка надається громадянам під час військових дій, направлена на задоволення потреб потерпілих, та не надається у повному обсязі. Існує колосальна потреба у наданні захисту, допомоги та прийнятті профілактичних

заходів, забезпеченні потреб жертви тощо. Необхідно проводити роботу, яка направлена на боротьбу проти злочинів сексуального насильства, яка потребує делікатного підходу у вирішенні цього питання.

Термін «сексуальне насильство» визначає дії сексуального характеру з застосуванням сили або примусу, може приймати форму погрози насильством, позбавленням свободи, психологічним насильством тощо. Акти насильства є частиною загального сценарію, який включає в себе вбивства, знищення майна та мародерство. Сексуальне насильство використовується для залякування або як засіб тортур. Також воно використовується як метод ведення війни, який направлений на знищення структури суспільства [3].

Військові конфлікти по різному впливають на чоловіків, хлопців, жінок і дівчат. Деякі наражаються на небезпеку сексуального насильства більше ніж інші. Це, так звані особи, які позбавлені волі, жінки, які є власницями домогосподарств, особи, які пов'язані зі збройними силами або групами, а також представники етнічних груп. Дорослі чоловіки та хлопчики також можуть стати жертвами сексуального насильства, а в деяких випадках вони стають особливо вразливими, наприклад, у випадку перебування у полоні.

Взагалі насильство, а сексуальне тим паче, може призвести до фізичних та психологічних травм. У жертв сексуального насильства страждання збільшуються не тільки від ран, які довго не загоюються, а і від соціальної ізоляції.

Сексуальне насильство широко розповсюджене під час військових конфліктів, але, не дивлячись на це, воно часто залишається непоміченим. Існують деякі фактори, які заважають постраждалим шукати допомоги та справедливості, – почуття вини, сором, страх перед помстою тощо. Тому реальні масштаби таких злочинів замовчуються, як наслідок – неможливість або важкість в наданні будь якої допомоги [1].

Сексуальне насильство потребує швидкого надання медичної та психологічної допомоги, оскільки її відсутність може тягнути за собою серйозні проблеми як фізичного, так і психологічного характеру. Постраждалим від сексуального насильства вкрай необхідно швидко і кваліфіковано отримати доступ до медичної допомоги, щоб знизити ризики зараження хворобами та інфекціями, які передаються статевим шляхом. Сексуальне насильство може призвести до небажаної вагітності, і постраждалі особи можуть скористатися для її переривання небезпечними засобами, які можуть бути шкідливими для здоров'я жінки. Переривання вагітності може відбуватися в антисанітарних умовах, що також може загрожувати здоров'ю та життю жінки. Якщо жінки все ж таки наважуються народити дитину, то вони ризикують бути ізольованими від суспільства.

В умовах військових дій отримати медичну та психологічну допомогу важко, а інколи неможливо. В деяких випадках постраждалі самі не розуміють про необхідність швидкого звернення за допомогою. Інколи доступ до медичних установ може бути обмежений з різних причин: пошкоджені або

повністю зруйновані. Під час військового конфлікту гуманітарним організаціям, волонтерам складно встановити контакт з жертвами сексуального насильства для надання необхідної допомоги.

Одним з важливих елементів при роботі з жертвою сексуального насильства є її захист від нових правопорушень та ризиків. Постраждалого потрібно проінформувати про необхідність звернення за правовою, психологічною та медичною допомогою [1].

Мають місце випадки, коли постраждали від сексуального насильства стикаються зі значними труднощами в оточуючому середовищі. Для боротьби з соціально-психологічною дискримінацією важливу роль відіграє просвітницька робота. Робота повинна проводитись не тільки з постраждалою особою, а і з її оточенням – чоловіком або дружиною, дітьми, батьками тощо. Потерпілі від сексуального насильства, які є переміщеними особами або залишились без засобів до існування, потребують фінансової підтримки та житла, щоб мати змогу почати нове життя.

Згвалтування та сексуальне насильство, які відбуваються під час міжнародного конфлікту, є порушенням міжнародного гуманітарного права. Всі сторони військового конфлікту повинні дотримуватись заборони на сексуальне насильство, держави повинні переслідувати в судовому порядку винних у скоєнні таких злочинів. Згвалтування та сексуальне насильство заборонені договірним правом та нормами звичайного права, які застосовуються як в міжнародних, так і в інших видах конфліктів.

Згвалтування та сексуальне насильство є військовими злочинами проти людяності, коли вони скоюються в рамках повномасштабного нападу. Такі дії являють собою тортури, є актом геноциду (шляхом каліцтва сексуального характеру). Згвалтування, яке скоєне під час військового конфлікту, є військовим злочином, який потребує судового переслідування. Такі злочини несуть за собою індивідуальну відповідальність, особа, яка скоїла сексуальні злочини, підлягає судовому переслідуванню.

Розглядаючи проблему сексуального насильства під час військових конфліктів, необхідно порушувати питання щодо вирішення проблеми і гендерного насильства. Потрібно здійснювати боротьбу з гендерним насильством та приділяти увагу запобіганню насильства у визначених умовах.

Література:

1. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : Зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 18 верес. 2020 р.) / Упоряд.: М. Г. Вербенський, В. О. Рядінська, Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек. Київ, 2020. 609 с.

2. Гендерно обумовлене насильство в регіонах України, які постраждали від конфлікту.

https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/final_ukr_report.pdf

3. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : Практичний poradnik. Сєвєродонєцьк, 2018. 92 с.

4. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління. Київ, 2003. 343 с.

5. Маляр Г. В. Від резонансу до абсурду: що змінює нова «сексуальна» редакція Кримінального кодексу. <https://www.unian.ua/society/10405617-vid-rezonansu-do-absurdu-shcho-zminyuye-nova-seksualna-redakciya-kriminalnogo-kodeksu.html>

Ксенія Ніколенко
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В умовах російської воєнної агресії українське суспільство стикається з багатьма проблемами і гендерно-обумовленого насильства також. В цілому українське суспільство активно рухається до ліквідації проблем гендерної нерівності, де на державному рівні контролюються і регулюються ці питання. Але через військовий стан навіть в звичайних сім'ях підвищується гендерно-обумовлене насилля. Гендерне насилля в сім'ї останнім часом може бути викликаним і військовими подіями: самим фактом бойових дій, впливом соціально-економічної ситуації через військовий стан, безпосередньою участю в бойових діях, підвищенням психологічного напруження через нездатність долати стрес тощо.

Загострення ситуації спостерігається через розвиток гендерної поляризації, фактора, який організовує суспільне життя навколо жіночих і чоловічих відмінностей та формує культурний зв'язок між статтю і практично будь-яким іншим аспектом людського досвіду, включаючи манеру одягатися, соціальні ролі і навіть способи вираження емоцій і переживання сексуального бажання [3]. Гендерна поляризація призводить до сприйняття жінок і чоловіків тільки у певних межах, що обґрунтовуються природними, соціальними та іншими поглядами. Таке ставлення призводить до формування конфліктів та гендерно-обумовлених установок в конфліктних ситуаціях. Становлення гендерної ідентичності індивіда не обумовлюється виключно його наявною гендерною роллю та включеними в неї соціальними стереотипами, установками, очікуваннями. Емоційне, пристрасне відношення до представників своєї групи може приводити до формування конфлікту чи конфліктної ситуації. На цьому тлі може виникати дискримінація, яка має відношення до представників різних гендерних груп, бо людям властиве оброблення інформації з використанням гендерних установок, які

засвоюються ще в дитинстві. Отже, гендерні установки є одним із джерел гендерних конфліктів, хоча перше не обов'язково призводить до другого. Джерелом також можуть виступати додаткові фактори, наприклад, стресові ситуації, посттравматичний стресовий розділ, економічні причини тощо.

Поміж мотивів, що сприяють або викликають гендерне зумовлене насилля чоловіків, називають: затвердження власного авторитету, бажання панувати, неможливість повноцінно виконувати роль «годувальника», реагування на потерпілу зі злістю, яка виникає внаслідок невдачі, кризи сімейного життя, образу, яка виникає внаслідок конфлікту з іншими членами сім'ї, бажання заподіяти потерпілій біль, страждання, збитки, бажання повергнення потерпілої, ревності, помста, користь [1, с.115]. Ці дані представлені у звіті громадської організації «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». Вони були отримані в результаті дослідження ситуації на сході країни та в сім'ях військовослужбовців. Таке розташування причин є від більш розповсюджених до менш. Представлені варіанти свідчать про те, що причинами насилля виступають різноманітні фактори, які є і психологічними, і соціальними, і економічними.

Розглянемо газлайтинг як спосіб негативного впливу на іншу особу за гендерним принципом. Він є одним із варіантів саме психологічного насилля, коли одна людина маніпулює іншою, намагаючись переконати її у власному неадекватному сприйнятті реальності. Він є частим прийомом аб'юзерів. Це спосіб встановити тотальний контроль над іншою людиною, бажання домогтися того, щоб жертва втратила зв'язок з навколишнім світом [2, с.142]. Фахівці сходяться на думці, що жінки більше чують про власну психічну неповноцінність, чоловіки ж отримують докори в неправильному сприйнятті реальності. В основному газлайтинг проявляється в приниженні гідності особи, знеціненні почуттів, важливих подій або перенесенні відповідальності за вчинки на партнера/партнерку.

Психологічне насилля через військову агресію у формі газлайтингу може набувати критики способу життя, ставлення до подій, здатності аналізувати поточні події та їх наслідки. Через специфіку психологічної форми насилля – неявного, не завжди усвідомленого характеру – може виникати погіршення психологічного клімату в сім'ї, загострення стосунків, а згодом і формування агресивних, фізичних форм насилля. Дослідження демонструють рівнозначність як для чоловіків, так і для жінок проявів газлайтингу.

Таким чином, гендерне насилля в сім'ї проявляється через низку факторів та є викликаним, у тому числі, фактом війни та здійснення бойових дій на території України. Усвідомлення форм насилля дає змогу ефективно якщо не протистояти, то встановлювати можливі сценарії подальшого розвитку питань насилля в сім'ї. Певні форми психологічного насилля можуть спричинити виникнення інших форм насилля. Подальше вивчення цього явища, дослідження способів протистояння та боротьби на всіх рівнях дозволить ефективно зменшувати його факти та негативні наслідки.

Література:

1. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / За заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янкової. Київ, 2017. 216 с.
2. Руденко А., Петяк О. Гендерні аспекти газлайтингу як форми психологічного насильства у сім'ї. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 2 (7). С. 137-151.
3. Словник гендерних термінів. <http://a-z-gender.net/ua/genderna-polyarizaciya.html>

Світлана Пугач

Донецький державний університет внутрішніх справ

АКТУАЛЬНО ПРО ЖІНОЧУ ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ

Протидія злочинності для будь-якої сучасної держави є одним із пріоритетних напрямків. Особливої актуальності вона набуває в умовах збройної агресії РФ проти України.

Безумовно, злочинність є негативним фактором, вона має високий рівень суспільної небезпеки. Сучасною наукою напрацьовано цілу низку визначень цього поняття. Ми погоджуємось із тим розумінням злочинності, що полягає у відносно масовій соціально-правовій деструктивній практиці, що складається з системи кримінальних правопорушень (злочинів), вчинених протягом певного часу на певній території. На жаль, вчинення злочинних діянь не завжди тягне за собою кримінально-правову реакцію, адже частина їх залишається латентною. Латентні злочини не реєструються, залишаються поза увагою офіційної статистики, існують у житті соціуму як невиявлена хвороба. Проблема злочинності в умовах сучасного соціального простору є особливо значущою. Потреба в розумінні злочинності та її адекватному аналізі робить необхідним вивчення тих соціальних явищ, що містять у собі нерозкритий до кінця зміст.

На наш погляд, подальшого наукового дослідження потребує феномен жіночої злочинності. Для належного аналізу ми маємо з'ясувати базовий понятійно-категоріальний апарат та сформувані чіткі розуміння її специфіки.

Основними причинами злочинності є складна економічна ситуація та соціальна напруженість, з основних причин жіночої злочинності відділяють безробіття, недостатню матеріальну забезпеченість сім'ї, соціально-психологічну і моральну нестабільність (зокрема у подружніх відносинах). Серед важливих чинників, що впливають на зростання злочинності у сучасному суспільстві, також можна виділити безладні статеві стосунки, моральний вплив сторонніх осіб. Останнім часом у загальній структурі злочинності спостерігається збільшення відсотку злочинів, які скоюють жінки.

Частіше саме жінки потрапляють у психологічну залежність та стають учасниками протиправних дій. Але водночас вони можуть виступати і в ролі організаторів злочинних та протиправних схем.

Слід зауважити, що жіноча злочинність відрізняється від чоловічої деякими аспектами. Жіноча злочинність на цей час має швидші темпи зростання, ніж чоловіча, що не може не викликати стурбованості в суспільстві. Можна виокремити дві сфери суспільного життя, де жінки виявляють найбільшу активність. По-перше, це побутова сфера. Тут жінки більш емоційні і в нервовому стані учиняють ряд насильницьких злочинів: заподіяння тілесних ушкоджень, хуліганство, вбивство, у тому числі й власної новонародженої дитини. По-друге, це сфера, де жінки працюють, виконують професійні функції, пов'язані з можливістю вільного доступу до матеріальних цінностей. Здебільшого це галузі торгівлі, громадського харчування, медицини, освіти, сільського господарства, легкої та харчової промисловості. Тут жінки найчастіше скоюють корисливі злочини: розтрата, привласнення, викрадення майна шляхом крадіжок або зловживання службовим становищем тощо.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблеми попередження жіночої злочинності повинні вирішуватися в рамках боротьби зі злочинністю в цілому. Однією з найважливіших умов досягнення успіху в цій сфері є якісно інше становище суспільства. Тобто жінка повинна відчувати принципово інший життєвий статус – перш за все, матері і дружини. Також держава повинна забезпечити покращення економічної складової суспільства, матеріальну допомогу та соціальну підтримку, надати можливість жінці заробляти, отримувати більш високу кваліфікацію. Лише комплексна робота в цьому напрямі зможе зменшити жіночу злочинність і разом з тим зменшити соціальну напругу в суспільстві надалі.

Наталія Сальнікова

Донецький державний університет внутрішніх справ

ГЕНДЕРНЕ ПРОСВІТНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ)

Важливими ознаками сучасного демократичного суспільства є рівноправність, толерантність, але реальна дійсність позицій статей та ставлення до цих постулатів в Україні перебуває ще на етапі трансформації та побудови. Тому теоретичне обґрунтування та впровадження питань з гендерної тематики для подальшої реалізації в освітньому процесі в закладах освіти є стратегічним напрямком державної політики для досягнення гендерної рівності в суспільстві. Питання гендерної рівності є досить актуальними сьогодні для вирішення соціальних проблем у сучасному

українському суспільстві, адже це – створення прогресивної системи для здобуття освіти, розвитку сектору охорони здоров'я, удосконалення політики щодо соціального захисту працівників та підвищення рівня громадської безпеки.

Протягом останніх років урядом України було схвалено ряд законопроектів стосовно гендерних питань, а у 2022 році було прийнято «Державну Стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року». Метою Стратегії є зменшення фактичної нерівності жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності та забезпечення впровадження міжнародних та європейських стандартів рівності.

Тому гендерні питання мають стати важливою частиною освітніх програм, що надасть можливість здобувачам освіти набути необхідних компетенцій та реалізовувати їх не лише у повсякденному житті, а й у професійній сфері. Отже, гендерному просвітництву має відводитись центральне місце в освітньому просторі у всіх закладах освіти.

Донецький державний університет внутрішніх справ активно реалізує гендерний підхід у всіх сферах своєї діяльності. В університеті цим напрямом опікується радниця з гендерних питань. Розроблено «Стратегію комплексного інтегрування гендерних перспектив у діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ», основними цілями якої є впровадження наскрізної інтеграції гендерного компоненту в освітній процес, впровадження гендерно-чутливої політики управління персоналом, посилення науково-дослідної та науково-практичної діяльності з актуальних гендерних питань, створення потужного простору вільності, поширення гендерних знань серед курсантсько-студентської молоді та співробітників університету.

З метою гендерного просвітництва на базі університету проводяться тренінги, наукові та інформаційні дослідження з відповідної тематики. Також науково-викладацьким складом розроблено та впроваджується в освітній процес низка навчальних вибіркових дисциплін гендерної спрямованості: «Гендерна рівність: правові засади», «Комунікація в сфері гендерної рівності», «Ненасильство та толерантність», «Толерантність та недискримінація в роботі поліцейських», «Запобігання та протидія домашньому насильству», питання в контексті гендерно зумовленого насильства розглядаються в окремих темах під час вивчення навчальних дисциплін: «Поліцейська діяльність», «Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції», «Організація діяльності дільничних офіцерів поліції». Під час вивчення цих дисциплін у здобувачів вищої освіти формуються так звані soft skills.

Співробітники університету систематично підвищують кваліфікацію шляхом участі в міжнародних програмах та проєктах, що стосуються питань гендерної освіти. Окрім цього, гендерна проблематика є ключовою в рамках роботи студентсько-наукових товариств, на яких висвітлюються та роз'яснюються проблемні питання.

Отже, Донецький державний університет внутрішніх справ реалізує гендерний підхід в освітній процес шляхом утвердження принципів рівних можливостей для самореалізації кожної особистості, пом'якшення гендерних стереотипів, що досягається через різноманітні форми комунікації та співробітництва.

Лише за умов грамотної та компетентної організації освітньої діяльності в закладах освіти ми зможемо подолати всі стереотипні бар'єри сучасного суспільства та побудувати простір рівності та гендерної чутливості. Це вкрай актуально в умовах воєнного стану та після завершення війни, оскільки питання поствоєнного синдрому – це лише один з численних факторів, з якими стикнеться суспільство України. Тому гендерне просвітництво – це програма довгострокова та перспективна в реаліях сьогодення.

Література:

1. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>

Наталія Цумарєва

Кривницький інститут Університету сучасних знань

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ МОБІЛЬНОЇ БРИГАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО ТА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема домашнього насильства була і залишається актуальною в науці і практиці психології, соціології, права та медицини. Особливою гостроти вона набуває зараз, під час повномасштабного вторгнення та окупації України з боку терористичної країни.

За статистикою UNFPA, в Україні від домашнього насильства щороку страждає близько 100 тис. осіб (90% з яких – жінки та діти). Близько 44% українців стикались у своєму житті з насильством в сім'ї, зокрема, 30% зазнавали насильства в сім'ї до 18 років, 29% – після досягнення повноліття; жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33% проти 23% чоловіків), в той час як чоловіки – у віці до 18 років (34% юнаків проти 27% дівчат) [5].

Домашнє насильство є особливо травматичною подією, адже кривдниками стають найближчі люди потерпілого. Найбільш розповсюдженою формою домашнього насильства є психологічне, хоча такі його форми, як фізичне, економічне та сексуальне, можуть зустрічатися як самостійно, так і в супроводі інших форм домашнього насильства.

Насильство проти жінок і дівчат є одним з найпоширеніших порушень прав людини у світі, яке не знає соціальних, економічних чи національних кордонів. Гендерно зумовлене насильство впливає на фізичне та психічне здоров'я, гідність, безпеку та самооцінку постраждалої особи, і ще й досі оповите культурою замовчування. Воно залишається широко розповсюдженим в Україні, при цьому пандемія COVID-19 та війна посилює його ризики та масштаби.

Будь-які форми насильства накладають глибокий відбиток на психіці постраждалих, викликаючи змішані почуття до своїх кривдників, відмічаються намагання виправдовувати насильницьку поведінку та шукати її причини у своїй «неправильній» поведінці. Часто постраждалі не мають можливості піти від кривдника і вимушені продовжувати з ним взаємодію та проживання на одній території. Така специфіка потребує не лише спеціальної підготовки від фахівців, що допомагають постраждалим від домашнього насильства, а й оперативної реакції – її надають, наприклад, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, які працюють в Україні з 2018 року.

Визначення потреби в утворенні мобільної бригади, забезпечення її утворення та функціонування, а також контроль за її діяльністю здійснюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, в тому числі об'єднаними територіальними громадами, відповідно до законодавства. Мобільна бригада у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, постановами Верховної Ради України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішеннями центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також положенням про мобільну бригаду. Програма «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства в Україні» здійснюється за підтримки UNFPA, Фонду ООН у галузі народонаселення, урядів Великої Британії, Канади та Естонії.

Станом на листопад 2022 року у 21 області України працює 101 мобільна бригада. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги – це спеціально утворене об'єднання спеціалістів (практичного психолога, соціального працівника), які надають екстрену та планову соціально-психологічну допомогу постраждалим (у т.ч. особам до 18 років) від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, шляхом безпосереднього втручання та перенаправлення за потреби до інших фахівців [4].

Надання послуг здійснюється під час виїздів на випадки в спеціально організованому транспорті або у спеціально відведеному/адаптованому приміщенні на базі суб'єктів взаємодії, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [3].

Мобільна бригада утворюється для надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання та соціальної профілактики відповідно до їхніх потреб. Сутність такої бригади полягає у її мобільності. Через ефективне та швидке реагування послуга наближається до постраждалої особи, що дає можливість вчасно виявити випадок насильства, надати соціально-психологічну допомогу тим, хто її потребує та перенаправити до інших служб, якщо в цьому є необхідність. Питання щодо надання соціальних послуг постраждалим особам регулюються установчими документами відповідно до стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам, які затверджуються Міністерством соціальної політики [1, с.34].

Мобільна бригада діє на підставі положення, яке розробляється на основі Типового Положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 654 і затверджується її засновником, тобто центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або іншою загальною або спеціалізованою службою підтримки постраждалих осіб, при якій утворена мобільна бригада [4].

Щодо змісту діяльності фахівців бригад, то під час роботи з постраждалими вони надають соціально-психологічну допомогу, забезпечуючи мінімально необхідний обсяг послуг, а саме:

- оцінювання психологічного стану постраждалої особи;
- оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства;
- кризове та екстрене втручання з метою негайного усунення або мінімізації наслідків насильства шляхом виклику екстреної медичної допомоги, уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, направлення та/або транспортування до притулку для постраждалих осіб, центру медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб тощо;
- надання психологічної допомоги (діагностика, консультування, корекція, терапія), зокрема дітям, відповідно до індивідуальних потреб;
- складання плану заходів щодо безпеки постраждалих осіб;
- консультування з питань, пов'язаних із протидією насильству, зокрема із залученням у разі потреби різних фахівців (представники Національної поліції України, представники безоплатної правової допомоги, спеціалісти служб у справах дітей, представники загальних служб);
- надання інформації про найближчі лікувальні заклади, в яких наявні медичні набори термінової пост-контактної профілактики ВІЛ/СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, небажаної вагітності, сприяння отриманню пост-контактної профілактики протягом 72 годин із моменту небажаного та/або незахищеного сексуального контакту (за потреби);

– направлення до закладів із соціальної та реабілітаційної підтримки постраждалих осіб;

– направлення в разі потреби до відповідних загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або інших суб'єктів (Національна поліція, заклади охорони здоров'я, служби у справах дітей, управління праці та соціального захисту населення, притулки, центри первинної правової допомоги);

– супровід постраждалої особи до спеціалізованого притулку (шелтер, соціальна квартира), медичного або іншого закладу;

– інформування кривдника щодо можливості за власним бажанням пройти програму для кривдників [1].

Забезпечення телефонним зв'язком дає можливість громаді зв'язатися напряму з мобільною бригадою, а постраждалій від насильства особі отримати послуги та консультації в телефонному режимі. Складовими інформаційно-консультативної допомоги є надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права й можливості отримати дієву допомогу, контакти надавачів послуг, роз'яснення повноважень надавачів послуг.

Отже, в Україні робота мобільних бригад після імплементації в національне законодавство змінює свій характер – тепер це спеціалізована служба підтримки постраждалих осіб. Ці бригади функціонують на всій території держави та ефективно діють в рамках запобігання та протидії різних форм домашнього та гендерно обумовленого насильства.

Література:

1. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства : Методичний посібник. Київ, 2020. 190 с.

2. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи : Методичний посібник / За заг. ред. Кочемировська О. О. Київ, 2020. 80 с.

3. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.

4. Про затвердження типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654.

5. Про схвалення Концепції державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р.

**FEMALE VS MALE:
GENDER STEREOTYPES AS AN AXIOLOGICAL PROBLEM**

Since the beginning of mankind, there have been problems, conflicts, inappropriateness, prejudice, discrimination between both sexes. Like, who should maintain the fire in the cave, and who should drag the mammoth there.

Leading philosophers have been researching this topic for years. In Ukraine, gender studies directly related to the functioning, consolidation and development of gender stereotypes in society and the consciousness of speakers have been conducted by such scientists as V. Ageeva, O. Kis, L. Leontyeva, T. Martsenyuk, L. Matsko, M. Mayerchyk, A. Okara, D. Sepetiy, L. Stavvytska, O. Sydorenko, O. Fomenko.

We agree with the UN Foundation that a gender stereotype is a generalized or preconceived notion of the attributes, characteristics or roles that women and men should possess or fulfill. Gender stereotyping is harmful if it limits women's and men's ability to develop personal capacities, pursue their professional careers and/or make choices about their lives. Gender stereotypes are wrong if they lead to violations of human rights and fundamental freedoms. An example for confirmation can be the following situations:

- not to criminalize marital rape, recognizing that women are the sexual property of men;

- lack of investigation, prosecution and sentencing for sexual violence against women, believing that the victims of sexual violence consented to the sexual acts because they did not dress and behave «modestly» [3].

Axiology of Law – the doctrine of the value of law. The scientists distinguish between the axiology of law in relation to each person (personal value), social communities and associations (group value) and society as a whole (general-social value). Let's analyze these types of values, which may be the primary source of gender stereotypes.

A person has not yet been born, but the most common, most ridiculous and most absurd stereotype of gender roles, role behavior of men and women is already attributed to him. The fact that blue is a color for boys, and pink is for girls [2].

We define gender stereotypes as distorted ideas about the correctness/incorrectness of assigning specific attributes, characteristics or roles to an individual of one or another gender, which have been deposited in the minds of society representatives as a result of behavior in various situations based only on belonging to the social group of women or men. We distinguish separately female, male and mutual stereotypes.

Female gender stereotypes:

- The main female function is to give birth and take care of the building;
- Women can raise children better;

- Women are the best cooks, hairdressers and designers;
- Women are worse managers;
- Women drive vehicles worse;

– In her theory of tokenism, Rosabeth M. Kanter outlined 4 stereotypical images imposed on women in which they are a distinct minority (due to which they are more visible and much more stereotyped by the group): «mother» – emotional support is expected from her, not business activity; «seductress» – a woman who acts only as a sexual object, and as an employee is ignored; a sign – only men with a high official status in the organization cause indignation among male colleagues; «toy, mascot» – a cute, but not business woman, who brings good luck; «iron maiden» – with this token, strong-willed business women in positions of power (for example, in politics) are attributed with unfeminine rigidity, and they are especially isolated from the group [4, p.633-639].

Male gender stereotypes:

- Men are less sensual and sentimental;
- Men earn more;
- Men are the stronger sex;
- Men cheat more in relationships;
- Men tolerate and behave worse in the stages of various diseases;
- Men reach puberty later.

Mutual gender stereotypes:

– Women are guided in their actions by emotions, men by a cold and sharp mind;

- Women want and need sex less than men;
- Women should take more care of contraception than men;
- A man is a breadwinner, a woman is a housewife;
- The premarital chastity of women and the presence of a certain sexual experience of men are approved;
- The work of women in the sex industry is condemned, not the men who use their services.

Gender stereotypes in education:

- Girls choose humanitarian, pedagogical, and medical specialties and boys – technical, legal, business, management;
- Girls are more prone to role-playing games that simulate relationships; boys – to games of a competitive nature;
- Boys are more actively engaged in search activities and put forward new ideas; girls are more diligent and accurate in completing tasks;
- Girls start speaking earlier than boys and differ in more active communication at an older age;
- Women are better teachers than men.

Axiology, a theory of values that elucidates the qualities and properties of objects, phenomena, and processes that can satisfy people's interests, needs, and desires, can help to understand the essence of cause-and-effect chains of gender

stereotypes. In the area of gender relations and stereotypes, as well as manifestations of discrimination, the value of law and its positive role in meeting the needs of participants in public life are more relevant [1].

In other words, analyzing various gender stereotypes, we cannot clearly say that some have prejudices against men and some against women. Because the question arises, and perhaps the subject feels comfortable in the created conditions of existence and shares values that are inherent only to him. We can name, for example, the stereotype that «The main female function is to give birth and take care of the house». Thousands of women feel happy in this situation, despite the fact that women have a much wider range of life functions. Another example of the stereotype «Men earn more». In this situation, men feel comfortable and confident enough to hold their own family on their strong shoulders. But here there are two sides of the coin: the first is that many women feel unacceptable because they have to constantly ask for money for various needs. And other women feel the joy of life, because they are protected by their husband and can devote themselves to other family functions. Therefore, the main thing, in our opinion, in gender stereotypes are precisely the accents that are emphasized and the point of view from which everything is considered.

Summarizing all of the above, we should note that the presence and constant cultivation of dangerous gender stereotypes in society in no way advances the human community to the heights of the human civilization progress.

References:

1. Кравцов І. В. Аксіологія в нормотворенні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 64-67.
2. Рожевий – для дівчаток? Дещо про гендерні стереотипи. <https://www.radiosvoboda.org/a/28202327.html>
3. Gender stereotyping: OHCHR and women's human rights and gender equality. <https://www.ohchr.org/en/women/gender-stereotyping>
4. Stichman A., Hassell K., Archbold C. Strength in numbers? A test of Kanter's theory of tokenism. *Journal of Criminal Justice*. 2010. № 38 (4). P. 633-639.

ПЛАТФОРМА 3 ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ, РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ІНКЛЮЗІЇ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

Oksana Balanaieva
Donetsk State University of Internal Affairs

HUMAN RIGHT TO EDUCATION IN ARMED CONFLICT

Respect for human rights and freedoms is an important and integral part of people's lives in a democratic society. The implementation of these rights is guaranteed by the constitution, various conventions and other regulations. «Today, three areas of modern international law attempt to provide protection to victims of war: human rights law, refugee law and humanitarian law» [1]. A minor violation of human rights and freedoms can be proven and punished properly in peacetime. It is to implement their observance in an armed conflict.

One of the important human rights is the right to education. Education means teaching and upbringing the younger generation. Military aggression threatens human life and freedom. The right to education seems to be receding into the background. Preserving the life and freedom of citizens is an important task for the state. An equally important goal is the formation of the personality of a citizen, the preservation of cultural values and statehood. This is where the matter of education comes to the front. Raising a decent and conscious person, transferring the experience of previous generations, lifelong learning are priorities for a democratic and law-governed state.

The conditions of learning are gradually adapted to the conditions of life during armed conflict. Education with elements of blended learning is a solution to a complex problem for educational institutions. Conducting online classes using various types of innovative technologies allows the teachers to train students. These technologies are the following: «Virtual Reality (VR) in Education, Artificial Intelligence and Machine Learning, Cloud Computing for Education, 3D Printing, Social Media in Educational Institutions, the Use of Biometrics» [2].

Upbringing provides for the formation of certain qualities of a person through constant direct communication and reflection. It is very difficult to carry out the process of upbringing online. On the one hand, a mixed format (online and offline) will strengthen the second component of the educational process in the conditions of military aggression, namely upbringing. Communication with the teacher and groupmates in the classroom will contribute to this. On the other hand, the role of

parents is important in this process too. They must support teachers and develop their children constantly. Particular attention should be paid to upbringing in young people a quality of responsibility, tolerance, and the desire for self-improvement. Respect for the life and dignity of a person is one of the important tasks of education in a military conflict.

The implementation of the human right to education in the context of an armed conflict is the priority for the state.

References:

1. Human Rights and Armed Conflict.
<https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/human-rights-in-relation-to-other-topics/human-rights-and-armed-conflict>
2. The Top 6 Technology Innovations for Education.
<https://www.theamegroup.com/top-6-technology-innovations-education/>

*Olga Bratanych, Iryna Lopatynska, Larysa Dzevytska
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs*

DISTANCE LEARNING AS TOLERANCE MANIFESTATION IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

On November 16, 1995, UNESCO member states adopted the Declaration of Principles on Tolerance. Tolerance implies fair and impartial legislation, providing everyone with equal opportunities for development.

Russia's treacherous war has made it impossible for these principles to be realized in Ukraine, in particular full, equal access to educational services for Ukrainian citizens. With this in mind, on March 15, 2022, the Law of Ukraine No. 2126-IX «On Amending Certain Laws of Ukraine Regarding State Guarantees in Martial Law, Emergency or State of Emergency» was adopted, according to which the Law of Ukraine «On Education» was supplemented with a new article 57-1 «State guarantees in conditions of martial law, emergency or state of emergency» [3, art.57, p.1]. The specified article defines guarantees to applicants for education, employees of educational institutions, educational institutions, and scientific institutions for the organization of the educational process in a distance form or in any other form that is safest for its participants.

According to a statistical analysis of the forms of organization of education in higher education institutions, carried out by the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2022, as of March 15, 22, distance learning was implemented in 54 out of 289 universities in Ukraine, and two weeks later, on March 29, 22, their number increased to 81 [1, p.185].

Six months of war damaged 2,400 schools across the country, including 269 (7 universities among them) that were completely destroyed. The war in Ukraine has resulted in more than 6 million Ukrainians fleeing to neighboring countries. This includes nearly 665,000 students (16% of total number of enrolled students) and over 25,000 educators (6% of total educators in the country). Another 8 million Ukrainians are displaced internally.

In September 2022 EU allocated €10 million to help provide safe spaces for offline learning and support distance learning program in Ukraine.

In this paper, we will try to answer the following questions:

- What is distance learning at the university?
- What are the features of distance learning at the Ukrainian University in the context of Russian military aggression?
- What should/shouldn't teachers do to manifest tolerance to students during the distance learning process at the Ukrainian University in the context of Russian military aggression?

So, what is distance learning at the university? Distance learning, which appeared relatively recently, has become a serious educational trend and a subject of wide discussion not only in the educational environment, but also in society as a whole. Distance learning has many critics, both in scientific and pedagogical circles and in society at large. However, nowadays, under martial law, the attitude of both teachers and Ukrainian society to distance learning is changing for the better.

Distance learning can occur in two modes – asynchronous and synchronous.

Asynchronous mode of distance learning means that teachers create their training video courses and electronic teaching complexes for them on the university educational platform MOODLE or on other platforms. The use of these resources is deferred in time, that is, students can use them at any time convenient for them.

By distance learning in synchronous mode, we mean a special type of class-lesson learning, carried out by a teacher-facilitator with an assigned group of learners by holding regular interactive educational video conferences in real time on one of the cloud video platforms according to an approved schedule.

The practice of distance learning in synchronous mode has shown that modern students feel more comfortable in a virtual learning environment than in a real classroom. During the class, in parallel with learning a subject, students are mutually trained in terms of working on a cloud video platform, and sometimes they can advise the teacher how to use a particular platform tool.

Interactivity in any distance learning is a condition for its effectiveness. The interactive behavior of the subjects of the distance learning process provides a sense of «social presence» [3], of communication with «real» people and not with pictures of people on the screen. In order to achieve effective interactivity of distance learning class, students and teachers should always turn on their cameras to ensure the «presence effect».

What are the features of distance learning at the Ukrainian University in the context of Russian military aggression?

It can be said that Ukrainian educators have already gone through a difficult period of adaptation to distance learning as distance learning was widely used in Ukraine even before the start of the war, during the COVID quarantine restrictions, but now it is being adapted to the realities of martial law: air raid signals, fan blackouts, problems with the quality of the Internet, water supply cuts, etc.

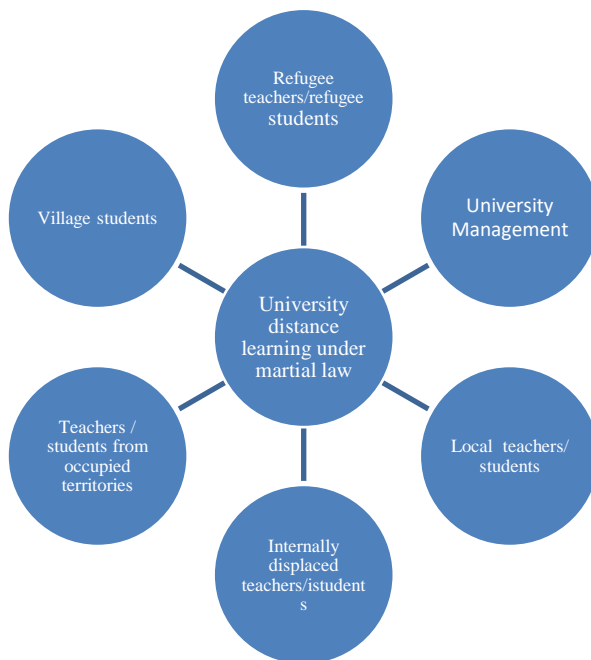
The main features of distance learning at the Ukrainian University in the context of Russian military aggression are:

- transition from synchronous to asynchronous distance learning mode during one class. During air alerts, the lesson is stopped – assignments are uploaded to the MODLE platform and students have to work through some of the material on their own;

- geolocation of the participants of the distance learning in synchronous mode, teachers and students, and life situations in which they find themselves due to hostilities in Ukraine are diversified (Pict. 1);

- introduction of situationally-driven operational changes in the curricula: identification of topics that can be worked through independently (providing students with links to relevant learning Internet resources), those that can be condensed or require more detailed consideration;

- tense psychological state of the participants of the distance learning process in synchronous mode.

Pict. 1. University distance learning under martial law in Ukraine.

What should/shouldn't teachers do to manifest tolerance to students during the distance learning process at the Ukrainian University in the context of Russian military aggression:

- take care of their psychological state. After all, it is important for students to be emotionally stable in order to assimilate new knowledge;

- while it is important to ensure interactivity, the «effect of presence» in the distance learning classroom, the teacher should not require students to turn on the cameras if they are against it. After all, students during active hostilities and the resulting domestic difficulties, or being a refugee abroad, may live in inadequate conditions, have an inappropriate appearance, etc.;

- let students into the conference at any time during the class. Sometimes students may log in and out of class several times due to a poor Internet connection or for other good reasons (shelling or air raid in another city or village where the student lives);

- not overload students with a large amount of homework, to conduct individual consultations remotely, to be always in touch;

- apply such distance learning modes to students of the same group during one lesson: only synchronous, mixed synchronous and asynchronous, only asynchronous in order to provide equal access to learning to each student, regardless of where and in what conditions he or she lives.

To solve problems in the field of education and to organize a safe and high-quality educational process, to ensure the rights of participants in the educational process, who are both in Ukraine and abroad, University management should consider: introduction of electronic journals of students' attendance and performance, electronic passbooks; conducting most of the staff meetings remotely; ensuring tolerant attitude towards the teacher; reducing the number of reports; trust in the teacher who conducts distance education.

References:

1. Education in Ukraine under martial law. Informational and analytical collection / by general editor. S. Scarlet. MES of Ukraine. Institute of Educational Analytics. Kyiv, 2022. 358 p.

2. Kim J., Kwon Y. and Cho D. Investigating factors that influence social presence and learning outcomes in distance higher education. *Computers and Education*. 2011. № 57 (2). P. 1512-1520.

3. Law of Ukraine dated March 15, 2022 No. 2126-IX «On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding State Guarantees in Conditions of Martial Law, Emergency or State of Emergency». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show%20/2126-20#n2>

PROBLEMS OF STUDENTS' STUDYING FOREIGN LANGUAGES DURING WAR PERIOD

During the war period students are capable to choose what way they are going to study in. For teaching in some groups it causes a lot of problems. Some students prefer online studying and the other students prefer offline. That's why both forms of studying are possible in one group. And what should the teacher do?

One of the ways of dealing with this situation is to work with the group offline while some students are online. It's not comfortable for both sides but anyway all the students should receive the proper education.

When we work with online students, we have a lot of difficulties. Firstly, a computer screen is a real obstacle and distracter in assimilating new knowledge. Information is perceived better when people have a direct eye-to-eye contact with their teacher. Secondly, a lot of motivation is needed. Not everyone succeeds in maintaining the desired pace of learning without outside supervision. Thirdly, from the constant work at the computer, eyesight and health deteriorate. The fact that teachers and students spend most of the day at the computer leads to frequent headaches. The biggest problem in online education is the harm of gadgets to health [1, p.5].

We may also encounter Internet problems. During the war period sometimes we have lack of light, that's why we don't have internet connection. If the teachers have Internet in their mobile phones, at the same period of time after a long-hour studying students can have no connection and they have no possibility to tell about this. That's why the teacher continues the lesson only for offline students. But online students can send the ready-done task into Moodle-platform for checking and receiving the mark.

But except problems we have some advantages of teaching in such situation.

During each lesson the teacher should use the laptop because some students can be present online. And at the same time the teacher can show presentations and videos, listen to dialogues for all the students.

One of the features of the professional-oriented study of English by future lawyers is that students, in addition to the commonly used inter stylistic vocabulary, study vocabulary that is characteristic for of a certain professional group, that is, the vocabulary used in the legal field. Significant difficulties arise for students while translating legal terms, because the terminology of British, American and Ukrainian laws is significantly different, and it is explained as linguistic reasons, as well as a difference in the political system. But online students can help offline students to find the proper meaning of the word using online dictionaries.

In the process of studying a foreign language, students should perform various types of tasks, such as: understand the content, get the necessary information,

translate or abstract the necessary material, compose a dialogue, speak about the topic, give a detailed answer to the question. Students must have the skills of both oral and written translation from a foreign language to native and vice versa; to know the peculiarities of the countries' culture whose language is being studied; use dictionaries and reference material for translations; to be able to concisely and precisely express thoughts in native language and in foreign one. The following are used to determine the content of professional training and the selection of training material principles: pragmatism; authenticity; professional adequacy (taking into account the terminology of law and jurisprudence); taking into account the expectations of the students themselves. Textbooks, various visual guides, audio and video materials, computer and technical aids used during training allow simulating a foreign language environment and stimulate communication in a foreign language [2, p.51].

The essence of studying foreign languages is that the learning process takes place under the condition of constant, active interaction between the teacher and all students. Interactive learning involves modeling life situations, using role-playing games, solving certain problems based on the analysis of the circumstances and the relevant situation.

The role of the teacher changes: he becomes an observer, discovers the difficulties that students have, implements individual and differentiated approaches to their training. The teacher should organize work in such a way that would give students the opportunity to show creative abilities, success, intellectual ability, develop creative thinking and learn to communicate with other people. The application of a simulation-game approach to the organization of educational activities is of particular importance for the formation of the future lawyer's personality. Role play in foreign language classes that simulates future professional activity, contributes to the development of professional skills and abilities of students. A role-playing game allows learners not only to feel themselves in a certain communicative role, but also to reveal their emotions, intellectual abilities, creative imagination and creativity [3, p.231].

Consequently, we can say that in blended form of studying, the role of teachers is also distinct; they are facilitators of the educational process. That is, people who organize a collective discussion so that all students are maximally involved, and problems are solved quickly and efficiently. Therefore, the main goal of teachers is to actively interact with students, monitor progress and help when necessary.

References:

1. Вдовенко Т. Difficulties of Distance Education. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти*. 2021. С. 4-7.
2. Горун Г. Особливості викладання англійської мови за професійним спрямуванням студентам у галузі права. *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей*. 2021. С. 48-54.

3. Яковлева М. Упровадження інтерактивних методів навчання при вивченні іноземної мови у вищому юридичному навчальному закладі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2014. Випуск 132. С. 231-234.

Olena Volik
National Academy of Internal Affairs

THE PERCEPTION OF FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY UNDER STRESSFUL CONDITIONS

The article describes how stress in the conditions of military operations and the post-pandemic period affects students' learning and their assimilation of foreign lexical material, possible ways to reduce stress for improving the educational process are suggested.

Taking into account the definition of the term «stress», according to the medical encyclopedia, which is a feeling of emotional or physical tension. It can come from any event or thought that makes you feel frustrated, angry, or nervous. Stress is your body's reaction to a challenge or demand. In short, bursts, stress can be positive, such as when it helps you avoid danger or meet a deadline. However, when stress lasts for a long time, it may harm your health [3]. The conclusion is obvious, stress affects our health and influences upon the perception of knowledge and any information.

The life of students throughout the entire educational process is inextricably linked with stress (studying materials for the next class, passing current tests, module tests, exams, learning foreign language vocabulary, writing course or thesis papers, etc.), especially first-year students. All the described reasons already cause a high level of stress (especially under the conditions, if the student does it at the last moment), and stress factors from the environment are added (family disputes, work, first love, etc.), the post-pandemic state, and from 24 February – military actions on Ukrainian land.

The pandemic immediately and completely changed the everyday life of students and turned the whole world upside down: in the first months, complete isolation, forced vacations and lack of systematic study. The word student has always been associated with parties, friends, conversations during the break between group-mates, collective work (doing homework together, writing off, etc.), but due to the pandemic, all of these disappeared at the same time, and a vacuum appeared in the student's life, and this caused a kind of shock (they had some plans, there was a society, and here they were alone with their thoughts and personality) and increased stress.

In addition to the fact that it has become difficult to learn ordinary material due to the mentioned factors, it has become even more difficult to learn foreign

languages, especially lexical material, because audio-visual perception is not always involved in learning, which can be compared to the exclusion of one or two senses. Over time, everything began to improve little by little, but learning now began to be more individualized – everyone has to submit tasks for verification, pass online test forms (to test theory, lexical material of a foreign language, etc.), and with limited time for students to complete they do not have time to look at messages or write them when everything needs to be submitted quickly or the answer will not be counted.

At the end of 2020, it was already possible to attend classes online, which reduced the level of stress, because everyone began to get used to such realities. However, for Ukrainian students, it lasted until the end of February 2022. Life during the war greatly changed the circumstances and daily routine of many students – emigration in a form of a relocated person, periodic explosions, sirens, exciting information from the media, etc. These facts cause constant stress, distract students and reduce students' desire to learn. In addition, constant or long-term stress exhausts both the nervous system and the body itself, because it activates all organs in the event of a threat, and if it is constant, then this protective mechanism does not turn off and it simply worsens the student's perception.

Such prolonged stress can cause headaches, migraines, chronic fatigue, panic attacks, metabolic disorders (such as diabetes, obesity), depression, and immune disorders, etc. [2]. Checking students' knowledge has also become more difficult. The temporary absence of classes caused the material to become compacted, which could cause the material to be misapplied due to time constraints. Due to «air alarm», classes can be interrupted, this further reduces the chances of learning the material, and learning a foreign language is almost impossible. When learning foreign languages, the main thing is to not only write and understand correctly, but also to read and pronounce words, because without correct pronunciation, a person will simply not be understood or misunderstood, and this can cause intercultural conflicts. Vocabulary, especially professional vocabulary, is very important for specialists in any field of activity. In legal sphere, the most important thing is that people understand the tasks set by them, and when they are not clear, they will not be fulfilled, which can lead to deplorable consequences for both the lawyer and his client. In stressful situations, the brain wants to absorb less unclear information, and therefore the memorization of words, especially legal terms, decreases.

To cope with this, you need to get rid of stress or reduce its impact on the body, and therefore take certain actions.

1. Ensure your safety and the safety of your loved ones whenever possible.
2. Maintain contact with loved ones (thanks to communication, personal or remote, the feeling of loneliness disappears, and when discussing one's emotions and experiences, the nervous system normalizes).
3. Perform (try to perform) breathing exercises.
4. Reduce the level of information tension (do not constantly think about terrible news, but be distracted by other positive things).

5. Do something that brings pleasure: listen to music, read books, joke, smile, do hobbies, go for walks, etc. (then the body will release endorphins – hormones of joy that will help overcome stress).

6. Unite with people who have experienced a similar situation (communication and joint actions, useful deeds will help both the individual and the people around him, or in other places, in the case of volunteering) [1].

All mentioned above are just the basic tips that you can use, but there is much more to be found online. Therefore, the main thing that a student should do is not to panic, rest and do something that will distract him from the terrible realities of today.

References:

1. Випробування війною: як пережити стрес. <https://www.prostir.ua/?news=vyprobuvannya-vijnoyu-yak-perezhyty-stres>
2. Вплив стресу на організм. <https://kdpu.edu.ua/sotsialno-hromadska>
3. National library of medicine. <https://medlineplus.gov/ency/>

Райса Гришкова
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Упровадження воєнного стану в Україні змусило вітчизняне Міністерство освіти і науки переглянути деякі аспекти своєї діяльності з метою забезпечення надання освітніх послуг усім верствам населення в умовах знищених шкіл, зруйнованих університетів, нестачі вчителів та університетських викладачів.

На той час Україна вже мала позитивний досвід дистанційної освіти, напрацьований у період карантину з приводу COVID-19. Були розроблені спеціальні програми віддаленого навчання для учнів середніх навчальних закладів, активовано інтернет-платформу MOODLE для здобувачів вищої освіти, запроваджено прискорені онлайн курси набуття нової кваліфікації для дорослих тощо.

Зазначимо, що за наявності певних організаційних недоліків в українській вищій освіті (масовість вищої освіти на шкоду її високій якості, дотримання традиційної лекційно-семінарської форми занять замість європейської тьюторської системи, відтворювальний, репродуктивний характер навчальної діяльності на противагу креативності в європейській освіті), вона все ж своєчасно й адекватно відреагувала на зміни й виклики в усіх сферах життєдіяльності нашої країни. Вітчизняним університетам вдалося зберегти контингент студентів, змінити робочі програми на користь збільшення навчального часу для практичних занять, закрити освітні програми, на які немає попиту у воєнний час, набрати більше першокурсників

на спеціальності, потреба в яких зросла в період військових дій: психологія, медицина, фармакологія тощо. Переважна більшість студентів, які були змушені виїхати за кордон, продовжують навчання у вітчизняних вишах в онлайн режимі.

Серед нових викликів і реалій, зумовлених воєнним станом, все більших обертів набуває інтернаціоналізація університетів – термін, введений в науковий обіг С. М. Квітом, автором «Дорожньої карти реформування вищої освіти України» [3]. Якщо раніше в державних документах та на сторінках нашої педагогічної періодики йшлося про інтернаціоналізацію освіти, тобто, інтеграцію всієї системи української вищої освіти до європейського освітнього простору, то зараз мова йде про інтернаціоналізацію кожного окремо взятого університету.

Упродовж останніх років на навчання до українських університетів прибувало багато студентів з Індії, Пакистану, Бангладеш та інших азійських країн, тоді як наша студентська молодь отримала змогу вчитись в європейських університетах відповідно до основних положень Болонського процесу [1].

Наразі мова йде не про залучення іноземних студентів для навчання в українських університетах, а про дотримання нашими вітчизняними університетами вимог, керівних принципів і стандартів, прийнятих у розвинених європейських країнах, а саме:

- стійкості до нових реалій і викликів;
- гнучкості у відповідь на запити суспільства;
- готовності задовольнити потреби студентів з різними інтересами;
- співпрацю з іноземними закладами вищої освіти;
- залучення бізнесу до підготовки фахівців;
- створення освітньо-інформаційного середовища як засібу інтенсифікації освітнього процесу;
- участь у міжнародних освітніх проєктах.

Це стає можливим завдяки впровадженню в Україні автономії університетів, право на яку закріплене в Законі України «Про освіту» 2017 року [2]. Узаконення автономії університетів дозволяє закладам вищої освіти різних форм власності обирати власний напрямок розвитку в залежності від своїх потужностей, потреб регіону, запитів суспільства. Автономія університетів уможливила забезпечення випускникам можливості здійснювати професійну кар'єру на засадах особистісних пріоритетів, соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей. Урахування необхідності синхронізації та гармонізації процесів надання освітньої та професійної кваліфікації створює умови для патріотичного виховання студентів на засадах відстоювання національних інтересів, розуміння повернення цілісності України як незалежної суверенної держави.

Тож інтернаціоналізація університетів покликана не тільки запроваджувати в наших закладах вищої освіти норми і стандарти, прийняті в

європейському освітньому середовищі, але й привертати увагу міжнародної університетської спільноти до проблем в Україні, викликаних повномасштабною війною Росії проти нашої держави. Саме університети як осередки просвітницької діяльності в регіонах допомагають підтримувати серед населення віру в нашу перемогу, в майбутнє своїх дітей.

Література:

1. Бебик В. Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в Європейський простір вищої освіти. Київ, 2014. 267 с.

2. Закон України «Про освіту» №2145-VIII від 05.09.2017, №2145-VIII від 05.09.2017. *Освіта України*. 2017. № 47.

3. Квіт С. Дорожня карта реформування вищої освіти України. <http://education-ua.org/ua/articles/1159-dorozhnya-karta-reformuvannya-vishchoji-osviti-ukrajini>

Любов Дабло
Ягеллонський університет (Республіка Польща)

НОВІ РЕАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Насьогодні українська освіта в результаті повномасштабного вторгнення Росії знаходиться у стані постійного пошуку вирішення освітніх потреб та забезпечення повноцінного навчального процесу в умовах війни. Так, за даними МОН України, 2714 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 332 з них зруйновано повністю і, на жаль, цей перелік не є остаточним. Такий перебіг жакликих подій змушує академічну спільноту знаходити нові підходи та методи в навчанні, що підтверджує низка проведених наукових заходів, міжнародних науково-практичних конференцій та різних міжнародних онлайн-форумів.

Як вирішення нагальних проблем в середній освіті на міжнародній педагогічній науково-практичній конференції «Освіта, освітяни – незламні у війні» було представлено чотири моделі навчання, де зазначалося, що базою таких моделей є місце перебування учнів:

– школярі перебувають або повернулися на території, що істотно віддалені від зони бойових дій;

– учні є внутрішньо переміщеними особами;

– школярі перебувають у зоні проведення бойових дій або ж на тимчасово окупованих територіях;

– учні тимчасово перебувають поза Україною.

Такий поділ дає максимальне залучення усіх дітей шкільного віку до навчального процесу та, більш того, сприяє консолідації та формуванню нового покоління української нації, адже недаремно Анрі Барбюс казав:

«Школа – це майстерня, де формується думка підростаючого покоління, треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє».

Важливою подією у сфері забезпечення якості вищої освіти в Україні став міжнародний онлайн-форум «Забезпечення якості вищої освіти в умовах війни», де взяли участь понад 500 людей із 30 країн. Головними меседжами заходу стали гнучкість і здатність пристосовування до екстремальних умов як важлива складова будь-якої установи, що дотична до забезпечення якості вищої освіти.

Саме проведення таких наукових заходів сприяє вирішенню освітніх проблем в умовах війни та дає змогу привернути увагу світової спільноти до російсько-української війни, адже освіта є визначальною для збереження національної ідентичності.

*Тетяна Дацюк, Маргарита Кравцова
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ*

ОВОЛОДІННЯ ЗАСАДАМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У КУРСАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Толерантність як одна з норм поведінки людини має величезне значення для дотримання миру та злагоді в цивілізованому суспільстві.

16 листопада 1995 року на XXVII сесії Генеральної конференції держав-членів ЮНЕСКО було einstайно прийнято Декларацію принципів толерантності. Відтоді ця дата відзначається як Міжнародний день толерантності. «Взаємотерпимість, толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння, – говориться в Декларації, – повинні стати нормою поведінки і дій всіх людей без винятку, груп людей, політичних партій, громадських організацій і рухів, адже толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку людей» [1].

Толерантність (від лат. *tolerantia* – стійкість, витривалість, терпимість) – термін, що означає терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки та звичаїв. Вона включає в себе і глибокі правові засади. Без терпимості, врахування інтересів одне одного, без рівноправності народів, їхніх культур неможливий розвиток, прогрес цивілізації.

В Україні, яка за своїм геополітичним становищем опинилась на перехресті світових культур, проживають представники практично всіх релігій світу. А це означає, що питання терпимості, етичності, гуманістичного виховання (тобто сприйняття іншого, часом несхожого) набувають особливої ваги, вони стають головним чинником внутрішньої стабільності країни.

Інтерес до толерантності, зокрема в Україні, зумовлений не тільки відродженням національної самосвідомості, а й тим, що людина (де б вона не була) є продуктом тієї культури, в якій вона зростає, результатом прямого впливу способу життя, традицій, звичаїв, норм і цінностей того суспільства, яке її оточує з дня народження. І це треба обов'язково враховувати, спілкуючись, вступаючи в стосунки з іншими людьми – з іншою культурою, іншим мисленням, іншою релігією тощо.

Щоб виховати толерантну особистість, необхідні чималі зусилля. Так, толерантність кожного викладача починається з професіоналізму, педагогічної майстерності, певної навчально-методичної свободи. Не так суттєво, за якою методикою працює викладач, яку структуру занять він обирає, головне – вплив на фахові здобутки студента як кінцевий результат навчально-виховного процесу.

Толерантність у взаєминах «викладач – курсант» – надзвичайно складна проблема. І все ж вона вирішувана. Дві сторони мають проявляти здоровий глузд, силу волі, неупередженість, розвинене почуття відповідальності, зокрема старших за молодших. Загалом толерантну особистість курсанта як майбутнього поліцейського спроможний виховати, сформувати лише фахово підготовлений і толерантний у всіх відношеннях педагогічний колектив. Тому слід добиватися того, щоб усюди – в сім'ї, навчальній аудиторії, там, де йде обмін ідеями, думками, де відбувається навчання і спілкування, – толерантність стала нормою поведінки та взаємоповаги.

Слід донести до майбутніх поліцейських, що вони працюють у суспільстві і охороняють кожного члена суспільства та суспільство в цілому. Тому поліцейському важливо розуміти суспільство та вміти співпрацювати із самими різними його членами. Перший принцип діяльності поліцейського у розмаїтому суспільстві – це принцип верховенства права. Згідно цього принципу права та свободи людини є найвищою цінністю, а всі люди мають гідність, яку зобов'язаний поважати поліцейський. Інший визначальний принцип – рівність всіх перед законом. Всі, хто знаходиться на території України, підпорядковуються законам України, мають визначені її законами права та обов'язки. Всі рівні перед законом. Поліцейський відноситься до людей згідно закону, не звертаючи уваги на те, що не має відношення до закону. Третій принцип – повага до будь-яких проявів ідентичності та індивідуальності людини, особливо пов'язаних з етнічним походженням та релігійними переконаннями, якщо ці прояви не порушують чинне законодавство [2].

Під час табірної збору курсантам повідомляють про найважливіші документи, у яких викладені міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії дискримінації:

1. Загальна декларація прав людини ООН (ст. 7) – загальна заборона дискримінації.

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права ООН (ст. 26) – обов'язок заборонити дискримінацію законом.

3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації ООН – обов'язок заборонити дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження.

4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – забезпечення недискримінації жінок.

5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю – забезпечення недискримінації за ознакою інвалідності.

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята Радою Європи (ст. 14 та протокол 12).

На міжнародному рівні справи про дискримінацію розглядаються уповноваженими на це органами (наприклад, комітети ООН, створені для контролю за виконанням відповідних конвенцій). Найбільш впливовим механізмом захисту від дискримінації на рівні Ради Європи є Європейський Суд з прав людини. На рівні Європейського Союзу таким органом є Суд Європейського Союзу (Європейський Суд Справедливості).

Правовими підставами для заборони дискримінації в Україні є Конституція України, Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Норми, що забороняють дискримінацію, також містяться у всіх галузевих законах України.

На поліцейському є подвійний обов'язок: з одного боку, нікого не дискримінувати ні за якими захищеними ознаками при виконання своїх функцій, з іншого – захищати громадян України від дискримінації в рамках своїх повноважень. Як вже зазначалось, дискримінація може не мати умислу, а людина, яка дискримінує, може навіть не підозрювати про це. Саме тому поліцейський повинен вміти визначати дискримінацію, щоб, з одного боку, не дискримінувати самому, а з іншого – протидіяти дискримінації. Не слід забувати, що поліцейський, як і будь-яка особа, може стати жертвою дискримінації на своєму робочому місці. Тому вміння ідентифікувати дискримінацію та захищатись від неї може стати у нагоді поліцейському у як «звичайній» людині.

Література:

1. Декларація принципів толерантності.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Закон України «Про національну поліцію».
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

ОРІЄНТИРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В останні роки в Україні відбуваються позитивні зміни щодо суспільного ставлення до осіб з особливими потребами. На думку О. Чеботарьової та інших, стратегія спеціальної освіти спрямована на реалізацію нових організаційних форм і змісту роботи з дітьми, які мають особливі потреби [4, с.9]. Освіта осіб з комплексними порушеннями психофізичного розвитку визначається їх особливими освітніми потребами, здійснюється у спеціально організованому середовищі і спрямована на формування соціальної адаптації та інтеграції. Сьогодні в Україні особлива увага приділяється якості освіти цієї категорії, одним з основних показників якої є самореалізація дитини в різних сферах життєдіяльності з урахуванням індивідуальних психічних і фізичних особливостей [4, с.5]. На думку фахівців з інклюзії, метою навчання дітей з особливими освітніми потребами є максимально можливий інтелектуальний, духовний, фізичний та соціальний розвиток. Провідна роль у створенні сприятливого освітнього середовища означеної категорії належить якісному навчально-методичному забезпеченню [3].

Україна як правова держава виконує зобов'язання щодо дотримання прав, зокрема, на здобуття освіти здобувачами з особливими освітніми потребами, і цим дотримується принципів інклюзивної освіти. Основними міжнародними організаціями, які формують політику в галузі інклюзивної освіти, є ЮНЕСКО, Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD).

На думку фахівців Інституту спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України, діти з порушеннями інтелектуального розвитку є особливо вразливими до воєнного конфлікту чи війни. Слід пам'ятати, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко та правильно реагувати та обробляти інформацію. Через це важливим є застосування необхідної підтримки та допомоги таким дітям під час війни, враховуючи їхні інтелектуальні можливості з метою мінімізувати наслідки психологічної травми [1]. Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [1]. Інклюзивне навчання – це такий спосіб отримання освіти, коли учні або студенти з особливими освітніми потребами навчаються в загальному освітньому середовищі за місцем свого проживання, це є альтернативою інтернатній

системі, за якою вони навчаються окремо від інших дітей, або домашньому чи індивідуальному навчанню [3].

Фахівці з корекційного навчання зазначають, що система корекційно-розвивального простору навчального закладу повинна передбачати організаційно-педагогічне забезпечення, що спрямовано на реалізацію організаційних та педагогічних умов навчання школярів (організації мультидисциплінарної команди фахівців, залучення до освітньо-корекційного процесу батьків, створення корекційно-розвивального освітнього середовища). Корекційно-розвивальні технології є ефективними в інтегрованому та комплексному використанні. Так, доцільним є використання ігрових, інформаційно-комунікаційних, комунікативних, інтерактивних, проєктних, артпедагогічних технологій навчання дітей з порушеннями розвитку [4, с.12, 14].

Використання різноманітного потенціалу корекційно-розвивальних технологій навчання школярів з комплексними порушеннями розвитку на основі врахування психофізичних можливостей сприяє інтенсифікації та підвищенню якості освітнього процесу, підготовці школярів до самостійної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві, надає нові можливості для творчого розвитку особистості [4, с.15]. Залучення батьків в інклюзивний процес є однією з визначальних умов успішності освіти дитини з особливими освітніми потребами й одним із важливих тематичних напрямків у підвищенні кваліфікації педагогів фахівців супроводу [2].

У воєнний час школярам, та й студентам, властива часткова втрата відчуття безпеки, тому перед педагогами постає важливе завдання зберегти емоційний стан та підтримати здатність до навчання. З огляду на це, уваги потребують учні/студенти з особливими освітніми потребами, адже, окрім навчання, необхідно забезпечити відчуття безпеки для збереження їхнього емоційного стану та, як наслідок, забезпечення здатності до навчання та взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Література:

1. Допомога та підтримка дітям з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах воєнного стану в країні! <https://ispukr.org.ua/?p=8705#.Y2e7TXZBzIX>
2. Завітренко Д., Жигора І. Взаємодія фахівців із батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Випуск 194. С. 116-120.
3. Інклюзивна освіта: різні можливості – рівні права. <https://osvita-mykolaivka.rada.today/inklyuzyvna-osvita/>
4. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку : Навчально-методичний посібник / Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В. За наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ, 2020. 558 с.

5. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1025729-22#Text>

Вікторія Зінченко
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИШИ

Розшарування сучасного суспільства на різні за національними, соціокультурними та релігійними ознаками групи відводить особливу роль освітнім установам у формуванні культури міжетнічної толерантності у студентів. Потреба сучасної освітньої системи у реалізації цієї діяльності актуалізується недостатньою готовністю викладачів вишів до цього виду діяльності.

Міжетнічна толерантність заснована на повазі до іншої особи, її прав і свобод, водночас відрізняється неагресивним захистом власних етнічних культурних зразків поведінки, традицій, вірувань, звичаїв тощо.

Феномен толерантності є об'єктом вивчення різних галузей наукового знання: психології, соціології, етнографії, історії, політології та інших суспільних дисциплін.

Провідним поняттям є «толерантність студентів» – спектр особистісних проявів поваги, прийняття і правильне розуміння студентами багатого різноманіття культур світу, цінності іншої особи; відображення доброзичливості та емпатії, що виявляються в активному відношенні, спілкуванні, поведінці, вирішенні конфліктних та проблемних ситуацій.

«Полікультурне середовище вишу» являє собою особливу духовно насичену атмосферу, що об'єднує в співтовариство особистостей з метою залучення їх у ділові та міжособистісні контакти, що обумовлює їх кругозір, стиль мислення та поведінку й стимулює потребу залучення до загальнонаціональних та загальнолюдських духовних цінностей; простір позитивної взаємодії індивідів, груп, культур, які представляють різні етноси, культури, релігії тощо; установа з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний та різноконфесійний студентський та професорсько-викладацький склад, покликана задовольнити освітні, соціокультурні та адаптивні потреби студентів.

Навчання підростаючого покоління на когнітивному рівні світу і виховання в ньому почуття толерантності означає побудову та розвиток соціальних відносин, заснованих на принципах свободи, справедливості, демократії, толерантності та солідарності, відмови від будь-яких видів насильства.

Освітнє середовище, виступаючи соціокультурним фактором розвитку толерантності, створює умови для трансляції культури, розвитку нової культури, що виступає моделлю формування толерантних відносин.

Робота, спрямована на формування етнічної толерантності у ЗВО, обов'язково має будуватися на комплексній основі, торкаючись усіх суб'єктів освітнього процесу та всіх компонентів освітнього середовища. Конкретні цілі та завдання подібної роботи слід розглядати, виходячи з просвітницьких, діагностичних умов та умов психологічної підтримки.

Просвітницькі умови:

- поінформованість курсантської та студентської аудиторії про толерантність й інтолерантність, форми їхнього прояву в міжетнічній взаємодії;

- формування уявлень про виникнення та закріплення у суспільній свідомості різних форм етнічних стереотипів та дискримінації за ознакою раси та етнічності, розширення кругозору;

- навчання навичкам розпізнавання проявів етнічних стереотипів, етноцентризму та дискримінації за ознакою етнічності та раси у різних сферах суспільного життя;

- формування більш адекватних уявлень про різні культури та психологічні особливості їх представників.

Умови психологічної підтримки:

- розрядка негативних почуттів, пов'язаних із досвідом переживання дискримінації за ознакою етнічності та раси, використання можливостей позааудиторних занять та заходів (участь у волонтерському русі та інших);

- формування позитивної етнічної ідентичності;

- забезпечення особистості можливості самоідентифікуватися як представнику національної культури та створення умов для рівноправного і змістовного діалогу з етнокультурним оточенням, залучення особистості в цивілізовані процеси, що спираються на знання національних, загальноукраїнських та загальнолюдських цінностей;

- усвідомлення власної ролі у трансляції та закріпленні етнічних стереотипів і різних форм дискримінації за ознакою етнічності та раси;

- уміння вести рівноправний діалог з етнокультурним оточенням.

Гордон У. Олпорт зазначає, що толерантність «навряд чи виникає за однієї якоїсь причини. Це результат багатьох сил, що діють в одному напрямі. Чим більше таких сил (атмосфера в сім'ї, особливе навчання зі сторони батьків, освітнє середовище, різноманітний досвід, вплив школи і суспільства), тим більше толерантною стане особистість, що розвивається» [4].

Література:

1. Бакальчук В. О. Толерантність як ціннісна складова української культурної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*. 2007. №2. С. 153-158.

2. Декларація принципів толерантності. <https://www.religion.in.ua/9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-zatverdzhena-rezolyuciyeu-generalnoyi-konferenciyi-yunesko-16-listopada-1995-roku.html>

3. Природа та різновиди упереджень. <https://infopedia.su/17x11184.html>

4. Gordon W. Allport. The Nature of Prejudice. https://faculty.washington.edu/caporaso/courses/203/readings/allport_Nature_of_prejudice.pdf

Данііл Зінченко

Науковий керівник: Григорій Джагунов

Харківський національний університет внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЩОДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

На даний час Україна перебуває в умовах російської воєнної агресії. Звісно, що така ситуація в країні напряму впливає на громадян та їх психологічний стан.

Однією з необхідних сфер життя суспільства є сфера освіти. Внаслідок воєнного конфлікту в Україні вона зазнає сильних змін. У цій роботі ми розглядаємо питання умов середньої освіти та частково вступ студентів до закладів вищої освіти під час війни.

Найуразливішою категорією населення в цей час стають діти дошкільного і шкільного віку, адже саме в цьому віці вони найбільш сприймають нову інформацію.

Невід’ємна складова навчання – соціалізація – це складний і багатогранний процес придбання навичок, норм і цінностей. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку здійснюється в процесі спілкування і взаємодії з іншими людьми. Так, через комунікацію дитина вчиться говорити і контактувати. В процесі гри стикається з навколишнім світом і людьми. Все це дає дитині імпульс до формування особистих переконань, потреб, духовних цінностей і характеру [1].

На жаль, не всі сучасні діти можуть навчатись очно зі своїми однолітками через те, що після постійних обстрілів з боку агресора зруйнована велика кількість начальних закладів, тому втрачається момент живої комунікації. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилась в межах України або за кордон.

Наказ Міністерства освіти і науки України №438 від 13 травня 2022 року «Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні» визначає наступне: «Органам управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, керівникам державних, комунальних закладів загальної

середньої освіти упродовж строку дії воєнного стану в Україні, але в будь-якому випадку до початку 2022-2023 навчального року:

1) організувати прийом заяв про зарахування до закладів освіти та додатків до них (у разі наявності) для здобуття загальної середньої освіти в 2022-2023 навчальному році, поданих одним з батьків, опікуном, іншим законним представником, представником дитини або повнолітньою особою особисто, факсом, електронною поштою, іншими засобами зв'язку чи у будь-який інший спосіб (за вибором заявника);

2) забезпечити проведення конкурсних випробувань до 5-11 класів закладів загальної середньої освіти (у випадку їх проведення) у найбільш безпечній для дітей формі (з використанням цифрових технологій);

3) здійснити видачу наказів про зарахування до закладів загальної середньої освіти» [4].

Переміщені за кордон батьки та здобувачі освіти, на нашу думку, потребують державної та міжнародної підтримки для забезпечення можливості для продовження навчання дітей. Рада Європейського Союзу 4 березня 2022 року ухвалила Директиву щодо надання тимчасового захисту біженцям з України, яка також гарантує доступ до середньої освіти. Комісія Євросоюзу надає дотації на шкільну та вищу освіту через фонди згуртованості ЄС, програми Erasmus+ і Європейський корпус солідарності; створюються групи освітньої солідарності ЄС для України, щоб визначити потреби українських дітей і підтримати держави, які їх приймають; пропонується доступ до навчальних матеріалів українською мовою, онлайн-ресурсів та курсів для вчителів School Education Gateway; підтримуються вчителі-біженці у спільноті eTwinning.

За оцінками ООН, з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 3 млн дітей та молоді залишили країну. Втім, чимало з них вже повернулися додому. За даними МОН, за кордоном у вересні 2022 року перебувають понад 600 тис. дітей шкільного віку. Узагальненої інформації за даними країн, які приймають юних українців, досі немає. Тож, доводиться самотужки збирати данні. За попередніми підрахунками, найбільше українських біженців – у Польщі, Болгарії, Словаччині. Найбільше школярів з України зареєстровано в Польщі – понад 528 тис., Німеччині – близько 290 тис. і Чехії – 70,5 тис. В Італії, Румунії, Іспанії та Словаччині – від 30 до 40 тис. українських дітей шкільного віку. Є країни, де йдеться про лічені родини: в Ісландії – 700 дітей, у Чорногорії – близько 500, у Бельгії та на Мальті – менш ніж 300 школярів [5].

Існують два основні підходи до інтеграції біженців у школі. Новоприбулі учні спочатку перебувають в окремих класах, де опановують мову навчання, або одразу навчаються з однолітками з країни. Є плюси та мінуси такого навчання. Окреме навчання ускладнює інтеграцію. Навчання одразу в місцевій школі потребує підготовки вчителів, індивідуальної підтримки, інакше дитина просто формально «відсиджує» заняття і мало чому

може навчитись. Перший підхід, окремі класи, центри для біженців є типовим для Фінляндії, Польщі, Португалії, Румунії. Більшість же країн обирає другий підхід. Є держави, де батькам пропонують вирішити, який з варіантів підходить для їхніх родин. Зокрема, у Люксембурзі можна віддати дитину до місцевої школи або до класу інтеграції в міжнародній школі, а в Бельгії є вибір між підготовчими класами (DASPA) у спеціальних центрах і місцевих школах. Якщо батьки обирають записати дитину у звичайний клас, то вона одразу приступає до навчання, у випадку коли дитина ходить до початкової школи, але якщо вона старша за 12 років та йде до базової школи, то один-два роки вчиться за особливою програмою, переважно опановуючи мову [5].

Студентам за кордоном також надають змогу вступити до ЗВО на бюджетній основі. Це допомагає отримати освіту тим, хто не має матеріальної можливості сплатити за навчання, але прагне отримати фахові знання. Країни відкривають стипендіальні програми для українських студентів і вступників. Проте пошук програми для навчання є непростим, адже централізованої бази даних з усіма можливостями немає. Вони з'являються занадто швидко, щоби бути впорядкованими в одній системі.

Різні університети можуть ставити різні вимоги до результатів тестів та знання мови, документів щодо здобутої попередньо освіти, академічних, творчих чи спортивних досягнень. Головне, що повинно пам'ятати: всьому світу відомо, через що проходять українці, тож, якщо здобувач не має можливості скласти тест або надати якісь документи, треба казати про це членам приймальної комісії, вони можуть зробити виняток, зважаючи на всі особисті обставини, з якими людині доводиться зіштовхнутися [2].

Частина тих, хто виїхав за кордон, продовжує навчання онлайн в університетах України. Заклади освіти здійснюють навчання майже на всій території країни за дистанційною або змішаною формою навчання, а це дев'ятнадцять областей.

Впродовж воєнного конфлікту кожен повинен виконувати свою роль. Молодь має оберігати свій фронт у цій війні – навчатися та продовжувати формувати майбутнє нашої країни. Керівники закладів освіти роблять все можливе та продовжують надавати освітні послуги, аби здобувачі освіти мали змогу розвиватися та покращувати рівень освіченості держави.

Література:

1. Актуальні питання соціалізації дошкільників. http://dnz279.edu.kh.ua/navchaljnovihovnij_proces/robota_psihologichnoi_sluzhbi/socializacija_ditej_doshkiljnoggo_viku/
2. Де навчатися під час війни? <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/de-navchatisja-pid-chas-vijni-poradi-shkoljaram-i-studentam.html>
3. Освіта в умовах воєнного стану. <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11/>

4. Про деякі питання зарахування до закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні : Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.05.2022 № 438. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0438729-22#Text>

5. Як навчають українських школярів за кордоном? <https://osvitoria.media/opinions/yak-navchayut-ukrayinskyh-shkolyariv-za-kordonom/>

Артем Карпенко
Донецький державний університет внутрішніх справ

«ВОГОНЬ АРХІМЕДА»

Всім відомий досить глибокий за змістом вислів: «Важкі часи народжують сильних людей. Сильні люди створюють хороші часи. Хороші часи народжують слабких людей. Слабкі люди створюють важкі часи». Його авторство приписують Платону, проте достовірно це не відомо.

Воєнна агресія з боку Росії негативно позначилась на всіх сферах життєдіяльності нашого суспільства. Не оминули ці зміни і сферу освіти. Рятуючи своє життя та життя близьких, багато викладачів та здобувачів освіти були вимушені виїхати за межі країни, деякі залишились на тимчасово окупованих територіях, локації, в яких відбувався освітній процес (школи, коледжі, училища, навчальні центри, університети), частково або повністю знищено.

Повернемося до першого рядку згаданого вище вислову. На фоні подолання зовнішньої агресії виділяється нова генерація людей: та, що блискавично реагує на зміни в умовах дефіциту часу; та, що являє собою середовище ініціативних людей; ядро лідерів, що не нарікає на долю, не чекає «мани небесної», а стає до роботи рано вранці і посеред ночі, у спеку і холод, у зливу і хурделицю, під час сирени, ракетного обстрілу чи короточасної мирної перерви, у кабінеті або бомбосховищі. Генерація, що бере на себе відповідальність бути освіченим та давати якісну освіту. Генерація, що визначилась для себе: ми горді бути українцями, ми не збираємось їхати за кордон, ми плануємо розвиватись в Україні, навчати здобувачів, діяти впевнено, рішуче та досягати успіхів. В освітній сфері також виділяються унікальні особистості, які, незважаючи на складність перепланування в умовах воєнної агресії, дають собі та оточуючим чітку відповідь: ми володіємо достатнім рівнем, досвідом, мотивацією для того, щоб кинути виклик всім негараздам у існуючій системі освіти та подолати їх, ми готові приймати рішення для покращення освітнього процесу за будь-яких негараздів, якісно виконувати свою роботу.

Чи стає освіта в умовах воєнної агресії не потрібною, не корисною, такою, що не має попиту та інтересу у здобувачів, враховуючи, що в країні боює руйнівний вогонь? Освіта – це і є вогонь. Вона має вогняну енергію,

висікає іскру пізнання, спалює темряву забобонів, генерує креативність. Згадаємо знаменитого античного вченого з міста Сиракузи, сина придворного астронома Фідія на ім'я Архімед, який, отримавши якісну на той час освіту у Олександрії Єгипетській, повернувся до рідного міста Сиракузи, що зазнавали воєнної агресії з боку Римської республіки. Одразу після повернення він проявив креативну ініціативу, а саме почав конструювати бойові пристрої, так звану «зброю відплати», чи «дзеркала Архімеда», що діяли за принципом накопичення енергії Сонця та при направленні під потрібним кутом спопеляли ворожі кораблі. Зауважимо, що подібні вдалі баталії мали не разовий, а системний характер, застосовувались на протязі трьох років. Увесь цей час вчений приділяв увагу процесу освіти містян та самоосвіті, не зважаючи на постійну воєнну загрозу. При цьому він вдосконалював набуті знання, перетворюючи їх в патріотично-корисну діяльність для своєї Батьківщини.

Легенда можливо лишилася би легендою, якби не втрутились науковці Массачусетського технологічного інституту, які, провівши на належному рівні науковий експеримент, з точністю не змогли встановити та відтворити «дзеркала Архімеда», однак довели, що фізика не суперечить історії. «Зброя відплати», яка являє собою систему дзеркал, за лічені хвилини створює пожежу на ворожому кораблі, який невдовзі йде на дно. Таким чином, на прикладі «вогню Архімеда» ми бачимо, яку силу має освіта, як дозволяє вона відбивати переважаючого за кількістю ворога.

Звернімось ще за одним прикладом. У Стародавньому Єгипті освіту вважали прерогативою знаті. В той же час надвисокий рівень знань характеризує всю цивілізацію та культуру давніх єгиптян: геологорозвідувальні та будівельні технології, що виразились у будівництві монументальних пірамід, храмів, обелісків, системи зрошення, кораблебудування, ефективної медицини, технологій виробництва фаянсу та скла, математики тощо, якому і до теперішнього часу кращими вченими та дослідниками світового рівня не надано наукового роз'яснення, не розкрито секретів пізнання та виробництва. Високий рівень освіти дає безмежні знання, що викликає водночас і страх, і захоплення. Недарма існує вислів: «Все боїться часу, а час боїться пірамід».

Хто ж має створити освічену людину в умовах воєнної агресії? З давніх здавен все прогресивне людство вклоняється та поважає людину, яку з повагою називають вчитель. У сьогоденні існують різні типи закладів освіти: школи, гімназії, ліцеї, профтехучилища, університети, академії тощо. Існують різні форми навчання: очна (денна, вечірня), заочна, очно-заочна, дистанційна, мережева, індивідуальна (екстернат, сімейна, педагогічний патронаж). Але «серцем» освіти є вчитель. У ці важкі часи саме він дає здобувачу освіти не тільки спеціалізовані знання, а й необхідні та корисні для розвитку моральні засади, людяність, доброту, патріотизм, головне – розкриває талант, акцентує професіоналізм, що дозволить людині як в умовах воєнної агресії, так і в мирний час мати твердий ґрунт під ногами, підкріплений знаннями та високою

моральністю. Герберт Уелс дуже вдало зазначає: «Жоден завойовник не зможе змінити нашу сутність та жоден державний діяч не зможе підняти світові рішення вище ідей та здібностей того покоління дорослих, з якими він має справу. Але вчитель, я використовую це слово в самому широкому розумінні, – може зробити більше, ніж завойовники та державні керманічі. Вони, вчителю, можуть створити нову яву і визволять приховані сили людства».

Освіта готує нас до нового життя. Це своєрідний «міст» у майбутнє нашої багатостраждальної країни. Тут буде доречним згадати народну мудрість: «Хто забуде про освіту, той забуде про майбутнє». У часи воєнної агресії, великого випробування, руйнування, темряви Україна вірить у своє велике майбутнє та міцно тримає «Прапор освіти», осяяний «Вогнем Архімеда», і на питання, яке завжди постає в періоди великих трагедій і криз, «Бути чи не бути?» відповідає: «Бути!».

Маріанна Князян, Діана Романюк, Тетяна Весна
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах російської воєнної агресії неабиякого значення набуває проблема формування іншомовної комунікативної компетентності громадян України, що насамперед пов'язане з необхідністю забезпечення як ефективної співпраці нашої держави з міжнародними партнерами у військовій, гуманітарній та інших сферах, так і активної життєдіяльності тих українців, котрі тимчасово мешкають на території інших країн.

Важливим методологічним підходом вирішення зазначеної проблеми є насамперед антропоцентричний підхід, який передбачає максимальне врахування на заняттях з іноземної мови індивідуальних особливостей тих, хто навчається, їхнього психічного, фізичного, емоційно-вольового стану, умов, у яких відбувається навчальний процес, соціального оточення тощо. Сьогодні, як ніколи, від учителя та викладача багато в чому залежить забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями та здобувачами вищої освіти, довіри, підтримки, вияв до них щирості, любові, поваги. Саме в контексті антропоцентричного підходу якнайповніше враховується весь диверсифікований спектр самовияву особистості (її інтелектуальні здібності, морально-фізичний стан, міжособові стосунки, інтереси, цілі) задля її вільного розвитку.

У цілому ідея вільного розвитку особистості, її мислення, творчих здібностей, самостійності висловлювалася у різні часи відомими українськими філософами, педагогами, письменниками (Ю. Дрогобич, Г. Сковорода, К. Ушинський). Слід наголосити, що зокрема Г. Сковорода закликав кожного до пошуку «сродної праці», тобто такої діяльності, котра якнайповніше відповідає здібностям та надає можливість присвяти своє життя благу кожної

людини та суспільства в цілому [2]. Концепція «філософії серця» великого педагога знаходиться у центрі антропоцентричного підходу, спонукаючи сучасних учителів та викладачів працювати з повною самовіддачею заради виховання гуманістичних цінностей, національної гідності, патріотизму. Отож викладання іноземних мов відповідно до зазначеного вище має відповідати вимогам урахування унікального характеру здібностей кожного, хто навчається, забезпечення індивідуально відповідного набору методів, прийомів та засобів, виховання духовності, поваги, прагнення до саморозвитку та розвитку українського суспільства.

Організація викладання іноземних мов на базі антропоцентризму актуалізує проблематику й такого важливого методологічного підходу, як-от акмеологічний. Кожний вчитель або викладач має прагнути до досягнення учнями або студентами найвищого рівня знань та вмінь відповідно до їхнього віку та можливостей. При цьому вивчення іноземних мов надає ширші можливості для досягнення найвищого з можливого, тобто власної вершини, свого акме. Учні та студенти, оволодіваючи певним рівнем мовленнєвої компетентності, досягаючи вершини у мультилінгвальному самостановленні, розширюють власну конкурентоспроможність, здатність до подальшого навчання та реалізації свого потенціалу. Значущим є й те, що подекуди вивчення іноземних мов є засобом знання стресу та емоційного відновлення. Це може бути забезпечене як змістом того матеріалу, який викладається, його інформаційною насиченістю, зв'язком з особистісними проблемами, котрі виникають у щоденному житті, професійною спрямованістю, так і технічними засобами, наприклад, такими Інтернет-платформами, котрі дозволяють включити учнів та студентів у позитивну емоційну атмосферу заняття, запропонувати ігрову діяльність, заставити взаємодіяти з іншими, дружити посміхатися, радіти.

Особливого значення набуває й культурологічний підхід до викладання іноземних мов, оскільки значна кількість українців, котрі перебувають за кордоном, мають необхідність у ознайомленні з культурним надбанням різних народів, оволодінні знаннями про сучасну культуру, її досягнення. Це є важливим і для посилення міжнародного партнерства України, оскільки саме широкі знання культурологічного характеру щодо історичного, соціального, політичного, економічного розвитку як інших країн світу, так і власної культури сприяє можливості гідно представляти нашу державу на міжнародній арені. У контексті культурологічного підходу висувається вимога щодо максимального насичення всіх видів навчально-пізнавальної праці учнів та студентів культурологічно значущим матеріалом, котрий би відповідав інтересам та рівню знань тих, хто вивчає іноземну мову. Окреслений методологічний підхід актуалізує потребу використання в ході дистанційного викладання іноземних мов найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій, котрі дозволяють у формі гри, змагань, конкурсів ознайомити учнів та здобувачів вищої освіти із сучасними подіями культурного життя

різних народів, що суттєво впливає на формування міжкультурної компетентності.

Не меншої ваги набуває й компетентнісний підхід, оскільки вивчення іноземних мов базується на досягненні високого рівня сформованості лінгвістичної, соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій, що відображають структуру комунікативної компетентності, здатність особистості до ефективної рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності, а також усного й письмового перекладу. Наголосимо, що володіння іншомовною комунікативною компетентністю дозволяє активізувати набуття інших компетентностей, що утворюють стрижень професіоналізму особистості.

Сучасні дослідники привертають увагу до проблеми актуалізації діяльнісного підходу в процесі викладання іноземних мов, зокрема в «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання оцінювання» наголошується на тому, що саме в смисловому полі діяльнісної парадигми є можливим запропонувати конкретні завдання, що відображають безпосередній життєвий досвід учасників комунікації [1, с.9]. Діяльнісний підхід віддзеркалює систему зобов'язань, що не просто сприяють інтеріоризації фонетичних, граматичних, лексичних знань учнів та студентів, але спонукають до комунікації з вирішення життєво пріоритетних проблем, у контексті яких є важливим сенс висловлювання, а не його форма. У сучасних умовах війни, коли наші співвітчизники опинилися за межами України, неабиякого значення набуває якнайповніша реалізація діяльнісного підходу. Сьогодні є принципово важливим формувати знання функціонального характеру, що забезпечують можливість ефективної життєдіяльності, спілкування, взаємодії, співпраці з носіями іноземної мови.

Отже, антропоцентричний, акмеологічний, культурологічний, компетентнісний, діяльнісний підходи до викладання іноземних мов у своїй системній реалізації дозволяють забезпечити високу конкурентоспроможність, культуру міжкультурної взаємодії, розвиток творчого потенціалу особистості.

Література:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ, 2003. 273 с.
2. Сковорода Г. С. Твори. У 2 т. Т. 1. Київ, 1994. 528 с.
3. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури. Про народність у громадському вихованні. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Праця в її психічному і виховному значенні. Рідне слово. Рідне слово з «Книги для тих, хто навчає». Проект учительської гімназії. *Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова,*

А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський / уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. Київ, 2008. С. 5-120.

4. Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник / Авт. кол.: В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та інші. Київ, 2002. 244 с.

*Наталія Коверсун
Кременчуцький льотний коледж
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Масштабне вторгнення російських військ на територію України завдало значних освітніх утрат, обсяг яких достеменно визначити важко. Найважливіше питання сьогодні – як забезпечити якісне навчання в умовах війни? Викладачі, здобувачі освіти та їх батьки спіткнулися з низкою проблем, які долають разом.

Зараз, як ніколи, вивчення української мови дуже важливе через її вплив на культурне й політичне життя суспільства, тому чимала відповідальність за зміцнення основ української державності лягла на плечі освітян, які продовжують виховувати майбутні покоління. Додержання законодавства про державну мову в умовах російської збройної агресії проти України – одне із ключових завдань, яке нині є актуальним. Обов'язковість застосування української мови в освітньому процесі закріплена у ряді Законів України: «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», які визначають, що мова – ідентифікатор нації. Саме тому важливість вивчення української мови та літератури стає незаперечним фактом.

Дистанційна форма організації освітнього процесу в умовах воєнного стану – безпечна та оптимальна форма навчання. У листі Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу» [2] рекомендовано викладачам української мови та літератури використовувати під час організації освітнього процесу моделі змішаного та дистанційного навчання у синхронному й асинхронному режимах.

Проводячи онлайн-уроки з української мови та літератури, бажано залучати здобувачів освіти до активної роботи: висловлювання своїх думок, ідей та пропозицій, надання можливості спілкуватися між собою. Філологи повинні не тільки зосереджувати увагу на вивченні програмового матеріалу, але й на формуванні відданих патріотів, талановитих особистостей, інноваторів, які здатні швидко реагувати на зміни. Готуючись до занять, викладач повинен готувати різноманітні завдання, а саме: продуктивні (які містять елементи творчого пошуку), розпізнавальні (які навчають виявляти мовні явища за їх характерними ознаками), конструктивні (які сприяють

побудові різноманітних за структурою мовних одиниць), творчі (які формують уміння самостійного висловлювання задуму), мовні (які дають можливість опанування певними операційними навичками і уміннями, сприяють засвоєнню мовних засобів), мовленнєві (які формують уміння висловити певний зміст), комунікативні (які розв'язують конкретні завдання спілкування) [1]. Для організації навчання можна використовувати різноманітні платформи, а саме: Google Classroom, Moodle, Edmodo, Мій клас, Classdojo.

У сучасних умовах педагогам варто звернути увагу на такі аспекти в освітньому процесі: психологічна підтримка та спілкування здобувачів освіти; заняття мають бути спрямовані на повторення; уникнення негативних оцінок та великих за обсягом домашніх завдань; створення ситуацій успіху, позитивної мотивації; із розумінням ставитися до неуважності здобувачів освіти; говорити про емоції та почуття; нагадувати про інформаційну гігієну користування гаджетами.

Потрібно усвідомити, що війна триває. Але якщо правильно пропрацювати отримані з неї уроки та знання, вона також може стати ресурсом та запорукою розвитку.

Література:

1. Кононенко О. Організація освітнього процесу під час вивчення української мови та літератури в умовах воєнного стану. https://znayshov.com/News/Details/orhanizatsiia_osvitnoho_protseesu_pid_chas_vy_vchennia_ukrainskoi_movy_ta_literatury_v_umovakh_voiennoho_stanu

2. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу». http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/

Юлія Короткова

Донецький державний університет внутрішніх справ

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ МОВНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мовна освіта розглядається як одна з підсистем загальної освіти країни, яка водночас володіє відносною самостійністю, відрізняється складною організацією, за своєю структурою являє декілька взаємопов'язаних і взаємообумовлених відносно автономних підсистем єдиної мовної макросистеми.

Мовну освіту розуміють як цінність, процес, результат, систему. Як цінність вона передбачає розгляд трьох аксіологічних блоків: мовна освіта як державна цінність, мовна освіта як суспільна цінність, мовна освіта як особистісна цінність. Лише в гармонії державних, суспільних і особистісних

інтересів у розвитку мовної освіти в країні, надання їй пріоритетної значущості на всіх рівнях можливим є досягнення якісних результатів у вирішенні не лише соціально-педагогічних проблем, що стоять перед суспільством, державою, освітою, але й проблем соціально-культурного характеру [1; 2; 3]. Більше того, цінність мовної освіти полягає і в тому, що мова виконує такі важливі функції, як ідентифікаційну та функцію державного суверенітету.

Особливої значущості мовна освіта набуває під час воєнних подій, коли державний суверенітет країни, на яку здійснюється напад, може бути порушено. У цей час, як ніколи, посилюється необхідність вивчення й удосконалення рідної мови, пошук нових методів і форм її засвоєння усіма категоріями громадян. Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію нашої країни знання державної мови перейшло з рівня вимог закону на рівень усвідомлення кожним громадянином важливої безпекової та державотворчої функції української мови. Показовим у цьому плані є те, що все більше українців, у тому числі зі східних та південних регіонів, виявляють бажання покращувати свій рівень володіння українською мовою і поступово повністю переходити на державну мову у всіх сферах життя.

З огляду на це, викладачі-філологи мають бути готовими до задоволення такої потреби суспільства шляхом організації безкоштовних курсів з державної мови, як очних, так і дистанційних.

На необхідності організації безкоштовних курсів з української мови для внутрішньо переміщених осіб та усіх охочих громадян наголосили у відповідних листах Уповноважений із захисту державної мови (лист № 1488/04.2 від 08.06.2022) та Міністерство освіти і науки України (лист № 1/7493-22 від 06.07.2022).

На виконання вимог вищезазначених листів заклади вищої освіти почали організовувати різноманітні заходи, спрямовані на вивчення громадянами України державної мови. Не винятком став і Донецький державний університет внутрішніх справ, на базі якого з 15 серпня 2022 року почали діяти безкоштовні курси з державної мови «Переходь на українську!» для внутрішньо переміщених осіб та усіх охочих громадян, які проживають у місті Кропивницькому та за його межами.

Заняття проходять один раз на тиждень протягом семестру загальним обсягом 40 годин (20 навчальних занять). Головною метою курсів визначено допомогу в опануванні громадянами усною і писемною формами сучасної української мови задля задоволення їхніх особистісних і професійних потреб.

Кожне заняття складається з двох блоків – граматичного й розмовного. Темати для засвоєння визначено такі:

1. Становлення та розвиток української мови. Розмовна тема: Мова і спілкування в житті людини.

2. Українська мова як державна. Мовне законодавство. Розмовна тема: Роль мови в житті суспільства.

3. Орфоепія. Наголос. Розмовна тема: Традиції і звичаї українців.
4. Лексичні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Традиції і звичаї українців.
5. Лексичні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Видатні історичні постаті України.
6. Лексичні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Видатні історичні постаті України.
7. Морфологічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Українське мистецтво.
8. Морфологічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Українське мистецтво.
9. Морфологічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Природні багатства України.
10. Морфологічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Природні багатства України.
11. Морфологічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Захист довкілля та сучасні екологічні проблеми.
12. Синтаксичні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Здоровий спосіб життя.
13. Синтаксичні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Хобі та дозвілля.
14. Орфографічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Хобі та дозвілля.
15. Орфографічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Держава і суспільство.
16. Орфографічні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Класики української літератури.
17. Пунктуаційні норми сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Класики української літератури.
18. Стилї сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Перлини української культури.
19. Стилї сучасної української літературної мови. Розмовна тема: Перлини української культури.
20. Підсумкове заняття.

На курсах функціонують дві навчальні групи: перша – з очною формою навчання, кількість слухачів становить 25 осіб; друга – з дистанційною формою навчання, кількість осіб – 39. Заняття організуються із дотриманням принципів навчання і освіти дорослих, а також принципів взаємопов’язаного навчання видам мовленнєвої діяльності.

Таким чином, у военний час кожний заклад освіти має бути готовим до нових викликів і своєчасно розробляти та реалізовувати заходи, які наближають наш народ до перемоги.

Література:

1. Короткова Ю. М. Основні підходи до визначення поняття «мовна освіта» у вітчизняній та зарубіжній науці. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2018. Випуск 44. С. 55-65.
2. Кузнецова О. Ю. Розвиток мовної освіти у середніх і вищих навчальних закладах Великої Британії другої половини ХХ століття : Автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Харків, 2003. 43 с.
3. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов. Київ, 2004. 456 с.

Тетяна Котенко

Черкаський державний технологічний університет

ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД ЩОДО ОТРИМАННЯ ОСВІТИ: ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД

Головною метою соціального розвитку суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й осіб з обмеженими можливостями здоров'я. В основу інтеграції закладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти.

Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенції ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема, щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [1]. Слід зазначити, що українське законодавство не поділяє умови отримання освіти на воєнні чи мирні часи.

Інклюзія – це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь в усіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно врахувало й пристосувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [1].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання особи з особливими освітніми

потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

В рамках Концепції «Нова українська школа» передбачена також обов'язковість проходження підвищення кваліфікації педагогічних працівників для роботи в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти [2], але слід зазначити, що для працівників ЗВО, які також працюють з дорослими особами з інвалідністю, ця норма подекуди відсутня.

Принципи розвитку інклюзивної освіти:

- науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

- системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта);

- варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів);

- індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу));

- соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини, створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі);

- міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами).

Україна має дотримуватися принципів європейської інклюзивної освіти, тому освіта як у воєнний, так і поствоєнний період має надаватися в межах можливого, у всіх освітніх закладах, без будь-якого вияву дискримінації стосовно дітей та дорослих інвалідів. Таким чином, у більшості випадків інвалідність сама по собі не є перешкодою, дискримінація – ось що перешкоджає дитині отримати освіту у загальній системі. В окремих випадках, відповідно до законодавчих норм, діти-інваліди зобов'язані відвідувати спеціальні школи, що є офіційною сегрегацією.

Забезпечення права і сприятливих умов на освіту людей з обмеженими можливостями в загальноосвітніх навчальних закладах, отримання вищої освіти та можливості участі у трудовій діяльності громадян, яких відносять до категорії «осіб з особливими потребами», є необхідною умовою розвитку демократичного цивілізованого суспільства [3, с.5].

Література:

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>
2. План заходів на 2017 – 2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа». https://ips.ligazakon.net/document/view/KR170903?an=29&ed=2019_04_17
3. Швед М. Основи інклюзивної освіти : Підручник. Львів, 2015. 360 с.

*Iryna Lopatynska, Yelazeveta Kuchergan
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs*

EMOTIONAL SUPPORT IN THE EDUCATIONAL PROCESS DURING MARTIAL LAW

During martial law, students of higher education are one of the most vulnerable categories and need emotional and psychological support. It is now that students need support and understanding the most, academic success and grades take a back seat. The fact that students, unfortunately, are gradually forced to get used to new realities do not mean that they can do without the support of mentors and family, they need it more than ever. They need our confidence that everything will be fine, our resilience and faith in victory even in difficult times of uncertainty.

In the university, the priority for every teacher is to create favorable conditions for the comprehensive development of students' opportunities and abilities, to increase the educational role of the student body in the following priority directions: the introduction of innovative models of person-oriented education, the formation of positive motivation for educational activities (before learning a foreign language), involvement in active collective activities; providing psychological and pedagogical assistance in stimulating an emotionally favorable environment for students.

An emotionally favorable environment during teaching during martial law is one of the decisive factors in the development of the personality of students, and the students themselves, by their actions and deeds, activate the elements of the environment and thereby create it for themselves. The environment as a constant source of replenishment of personal experience and knowledge is the objective factor that determines life attitudes, personal orientation, the nature of needs, interests, value orientations, real behavior, the process of self-determination and self-realization of the student and activation of the educational influence of the student body on its members.

By emotional facilitation, we mean a set of socio-pedagogical conditions that ensure an emotionally positive mood, psychological comfort, pedagogical

interaction, cooperation and co-creation of the professor and students, freedom of action and a situation of success in achieving the projected goals for versatile personality development. Emotional facilitation is a phenomenon that has a complex of certain positive psychological characteristics that affect the personality of a student, a teacher, and the development of the student body as a whole. The formation of individual psychological and personal characteristics of students and the student body is influenced by many factors: spatial and subject environment, socio-cultural environment, immediate social environment, etc. A peculiar combination of these factors and emotional support, which provides a favorable environment with certain characteristics and various developmental opportunities. Emotional support is a state of the environment that does not have a negative impact on the health, development and activity of students in the student body, ensures its stable functioning in natural conditions, and promotes the full and harmonious development of the personality in the conditions of collective activity.

In turn, emotional facilitation is the ability of emotions to help thinking in three ways; signaling important changes in the environment, changing mood, helping people see the situation in several different ways [3].

A special role is played by the climate of the student body during distance learning in wartime, the emotional and moral atmosphere, the teacher's timely accounting of factors that provide psychological comfort to each student. The emotionally favorable environment of the student body depends on the emotional intelligence of all participants in the educational process and affects the successful adaptation of students to conditions in higher education institutions, which, in turn, is reflected in the formation of their creative professional activity.

According to Daniel Goleman, emotional intelligence is the ability to perceive emotions, access and generate emotions to aid thought, understand emotions and emotional knowledge, and reflexively regulate emotions to promote emotional and intellectual growth [2]. In considering the characteristics of emotional intelligence, Salovey and Mayer proposed a model that identified four different levels of emotional intelligence, including emotional perception, the ability to reason with emotions, the ability to understand emotions, and the ability to manage emotions. At the same time, the readiness of the teacher to create an emotionally favorable environment, his ability to be «emotionally intelligent» in the student body is of great importance. What does it mean to be emotionally intelligent? An «emotionally intelligent» teacher is one who has the ability to respond to the constant demands of experience with a range of emotions in a way that is socially tolerant and flexible enough to allow for spontaneous responses, as well as the ability to delay spontaneous responses as needed in the student body.

The teacher's emotional facilitation is aimed at helping students identify and improve their emotional intelligence. Emotional support plays a key role in all interpersonal interactions in the «teacher-student» system – including their interaction during training sessions and counseling. Emotional support affects how a teacher interacts with his students, but also how they respond to the teacher.

Emotional facilitation can help you improve your communication style and increase your chances of success in the future. Being able to adapt with students is a critical skill for successful emotional facilitation. Knowing the emotional strengths and weaknesses of group members can help you design a facilitation plan that meets the needs of the group. For example, when working with a high assertiveness group, you can expect challenging questions and participants who are not afraid to speak up in class. A group with high social responsibility may want to know how to apply learning for the greater good. A group with a low level of independence may want to work collectively on a problem and create a group solution. The concept of emotional intelligence can offer key insights for the groups and leaders you work with.

Using various approaches, facilitation technologies, ensuring emotional harmonization in the teaching process helps to solve many problems: first, to increase the level of knowledge of future professionals (for example, lawyers) about harmony and emotional intelligence as an important basis for the professional growth of an individual; secondly, to provide ways of regulating behavior and emotional reactions during various tasks; thirdly, to develop emotional perception and establish an emotional attitude towards others and to provide emotional comfort to every student, during training the participants of the educational process felt psychological safety and comfort.

References:

1. Brackett M., Mayer J. D., & Warner R. M. Emotional intelligence and the prediction of behavior. *Personality and Individual Differences*. 2004. № 36. P. 1387-1402.
2. Cooley F. E. Facilitating conflict-laden issues: An important Extension faculty role. <https://archives.joe.org/joe/1994june/a10.php>
3. Mann T. Facilitation – a Manual of Models, Tools and Techniques for effective group working. Resource Productions, 2007.
4. Salovey P., & Grewal D. The science of emotional intelligence. *Current Directions in Psychological Science*. 2005. № 14 (6). P. 281-285.

Ірина Мельничук
Маріупольський державний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ ХУДОЖНЬОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ХРИСТІЯНСЬКОГО МІФУ В СИСТЕМІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Художнє побутування біблійних образів і мотивів позначене складністю форм та засобів їхньої трансформації, що, як правило, зорієнтовані на побудову складних моделей світобачення. Автори цих версій намагаються

шляхом об'єктивізації загальновідомих подій дослідити універсальні колізії, про які йдеться у Старому та Новому Заповіті.

Трансформація біблійних колізій в українській літературі характеризується як оригінальним їх осмисленням, так і орієнтацією на найбільш значущі версії, розроблювані світовою літературою ХХ ст. Досить різноманітними залишаються також форми і способи опрацювання біблійного матеріалу: інтерпретації, обробки, осучаснення євангельського хронотопу, створення багатосюжетного контексту, який здатен увібрати в себе різні, інколи протилежні ідеї і концепції.

Важливим джерелом для розробки теорії патріотичного виховання є поема Івана Франка «Мойсей», його приклад служіння своєму народові, визнання пріоритету блага і поступу народу над особистим благом.

Передбачаючи, що велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм, Іван Франко наголошує: «величезна дійова задача» для української інтелігенції – «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя. Відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшім темпі загальнолюдських здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може стоятися» [2, с.81].

Заслугою Івана Франка, його поеми, є те, що він, йдучи в контексті світової педагогіки, вказує, що основою виховання молоді має стати народознавство, визнаючи його сутність як сукупність знань про народ.

Долання екзистенційної тривоги, сумніву, оптимістичне долання необхідності жертв в ім'я ідеалу, бачення людини та її сутності у світлі християнських засад, перемоги добра над злом, високий гуманістичний пафос – сутнісні атрибути Франкової концепції духовності. Саме вони втілені в образ Мойсея – людини з властивими внутрішніми суперечностями у колізії особистого і громадського. Для проводиря маси важливо наявність сили волі, необхідної для перемоги над своєю роздвоєністю.

Принциповою своєрідністю трансформації біблійного сюжетно-образного матеріалу в поемі «Мойсей» є розробка національно-патріотичних ідей. Універсальність теми дозволяє надати конкретним проблемам всезагального звучання, а також своєрідно маскувати (з огляду на цензуру) цю національну конкретику. Застосування загальновідомого універсального матеріалу допомагає активізувати процеси національної самоідентифікації, осмислити сучасність крізь призму загальнолюдських уявлень, сформувати ті духовні основи, які врешті-решт визначають новітній період української духовної історії.

Сюжет поеми Івана Франка будується на біблійній оповіді про пророка Мойсея, який вивів єврейський народ із єгипетського рабства. Іван Франко подає цю історію стиснуто, сконцентровано, ущільнено в часі й просторі. На

думку дослідників, письменник використовує старозавітний матеріал, щоб крізь призму боротьби єврейського народу, його пошуків власного шляху в історії людства висвітлити долю України і її непростий шлях до державності. Письменник зображує фактично останні дні гебрейського пророка, його вагання та переживання, акцентуючи увагу на становищі народу, який потрібно вивести з неволі.

Таким чином, Іван Франко художньо переосмислює біблійну легенду, трансформувачи її на національному ґрунті, митець намагається пробудити духовні первні українського народу, довести, що «Україна є потенційно історичним народом; українці, як гебреї, вже на дорозі із свого рабства, але поки що терзаються сумнівами та суперечностями» [1, с.24].

Літературознавче тлумачення християнських міфопоетичних парадигм творів літератури дає можливість стверджувати продуктивність осмислення міфологічних структур. Відповідно, доцільною бачиться розробка системи знань, умінь і навичок, якими повинні володіти здобувачі освіти для опрацювання означеного літературного матеріалу. Вважаємо, що необхідним є формування таких спеціальних компетентностей:

- розуміти поняття «міфологема», «міфологічні структури», «християнська міфопоетична парадигма»;
- знаходити у тексті наявні біблійні елементи (міфологеми, легенди, сюжети, мотиви, образи) чи паралелі до них;
- зіставляти авторський варіант використаних структур з біблійним прототекстом;
- виявляти смислове наповнення визначених одиниць;
- визначати художню роль біблійних елементів у тексті;
- використовувати відібрані елементи для осмислення творчості письменника загалом та її місця в контексті певного літературного напрямку, течії, стилю, епохи.

Література:

1. Бетко І. Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – поч. XX ст. Київ, 1999. 98 с.
2. Панько Т. Мова і нація в естетичній концепції Франка. Львів, 1992. 127 с.

Nataliia Myroshnychenko
Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
of Donetsk State University of Internal Affairs

ON TEACHING TOLERANCE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

If all the people around us were intelligent, responsive and highly sensitive, they would not feel any need to kill or even hurt others. They would use their power

to defend themselves, not to attack others. But unfortunately a gigantic war industry had been built up by earlier generations in order to feel comfortable in this world. And today this aggression has the devastating effects and takes its inevitable toll on the society of Ukraine and the whole world. The time has come in our global world to take measures which should lead to fundamental changes in societies; above all, to a halt in the blind escalation of violence.

Children aren't born hateful. Hatred and intolerance are learned. If today's young people are to have any chance of living harmoniously in this multiethnic world, it is critical that adults nurture it. Higher schools are the best place to teach tolerance because students are already surrounded by different people in the classroom environment. Diversity of all aspects can be used as a tool for learning, creating confidence, and establishing respect in a classroom.

Being tolerant of each other and caring for each other is what makes us human. By teaching tolerance, we allow individuality and diversity while promoting peace and a civil society. Our success in the struggle of intolerance depends on the effort we make to educate our students. Tolerance and mutual respect have to be learnt. If we explore types of aggression and investigate the roots of violence, we'll be able to find out ways of showing tolerance.

When some people use the word tolerance, they mean the first definition you find in the dictionary: recognition of and respect for the opinions, practices, or behavior of others [1, p.302]. However, it is important to understand that respect here means, not veneration, but the avoidance of interference. Without this clarification, the definition of tolerance comes to be viewed as a gushing acceptance of just about everything someone says or does, as it happens in Russian society. Some even go so far as to define tolerance as the embracing and celebration of the opinions, practices, or behaviors of others.

But tolerance, in and of itself, is not a virtue. If a student tolerates drinking and driving, his tolerance is not virtuous. Tolerance is neutral. Tolerance derives its value from what it is the student tolerates, and the manner in which the student expresses his tolerance and intolerance. This involves character.

When a student uses a racial slur, his problem is not a lack of tolerance, but a lack of kindness and a problem with pride (the root of belief in racial superiority). When a student makes fun of a classmate's point of view during a class discussion, his problem isn't a lack of tolerance, but a lack of courtesy. When one student spits on another student because he thinks his schoolmate is gay, tolerance isn't the issue so much as is self-control.

Proper tolerance is the outgrowth of moral character qualities such as kindness, patience, courtesy, humility, love, self-control, and courage. Even intolerance should be expressed through these qualities. Students need to be taught that tolerance arises from character. If they don't understand this, they will think they are being tolerant when they are actually only expressing indifference («whatever»), or apathy («who cares?»), or even recklessness («why not?»). Improperly taught, «tolerance education» can lead to disarming students of their

proper convictions. The view that tolerance means, «accepting everyone’s ideas and behaviors» is impractical in the real world. It sounds nice in classroom discussions, but it won’t work in the hallways. You will find a more practical definition of tolerance in the dictionary’s second definition of the term: the allowable variation from a standard [1, p.302]. This is the definition by which we most commonly live. We establish a standard of what we think is best (even if somewhat vague). We then establish an allowable variation from that standard (often more vague). Then we judge the ideas and actions of others based on what we’ve established. This is as it should be. To do otherwise is to invite social and moral anarchy. The problem for many people isn’t intolerance; it is in not clearly defining their standards.

Within the institute setting, this definition of tolerance is applied in many places: dress codes (pants are allowed, but not hot pants), hallway conduct (conversation between boys and girls is allowed, but not sexual harassment), and classroom participation (students may not have to participate in discussions, but they can’t fall asleep). This practical definition is valuable for classroom instruction because it honors students’ moral frameworks developed by their religious education and families. Rather than teach them that tolerance is best demonstrated by an absence of judgment, it teaches that tolerance requires making judgments: first, establishing a standard, and second, establishing the limits of the allowable variation.

If students aren’t taught to clearly establish their standards and allowable variations, they will struggle with what to tolerate. In frustration, they may simply jump to the sophomoric view that they should just accept everything. This doesn’t require hard thinking and yet has the appearance of taking the moral high ground. In such a way educators can create more «tolerant» school climates by focusing not only on tolerance, but on character. There are seven essential virtues to be taught – empathy, conscience, self-control, respect, kindness, tolerance, and fairness – that help students deal with ethical challenges and pressures they will encounter throughout life.

Intolerance is the failure to appreciate and respect the practices, opinions and beliefs of another group. A high degree of intolerance results in continuing inter-group violence. While analyzing the roots of this intolerance, aggression and violence, the scientists emphasize the following aspects: genetics of aggression, poverty, income inequality, unemployment, financial abuse in marriage, alcohol, drug abuse, street violence, violence in the media and I-net, school violence, race violence, physical and psychological abuse. Let’s consider some of them.

Genetic-developmental theory states that individual differences in a continuous phenotype result from the action of a large number of genes, each exerting an effect that works with environmental factors to produce the trait. This type of trait is influenced by multiple factors. Aggression, as well as other behavioral traits, is studied genetically based on its heritability through generations. Heritability studies are focused to determine whether a trait, such as aggression, is heritable and how it is inherited from parent to offspring. Recently, important links between aggression and genetics have been studied and the results are allowing scientists to

better understand the connections. Once candidate genes for behaviours are discovered scientists may be able to genetically screen individuals to determine their likelihood of developing certain pathologies [4, p.185].

While we still maintain students can best learn from a positive example, unfortunately under today's circumstances, not all parents are setting positive examples. Some of them, for whatever reason, simply do not possess the bonding ability, tolerance, time, energy, understanding and financial resources to set an example, and this problem becomes even more acute in the context of Russian military aggression. As a result many students have difficulties solving social problems, and this can often lead to aggressive behavior. A social problem can be anything from learning how to get food when you're hungry, to sharing personal belongings, to responding appropriately when an adult says «no». Most students learn how to handle these problems as they mature. But some of them get sidetracked at some point in their development, perhaps because of a learning disability or some other hidden factor. In any case, they don't develop the problem-solving skills they need to function at their level. These are the students who often resort to violence and aggression – they use verbal abuse and fighting in place of the coping skills they should have learned along the way. They simply have not developed their social problem-solving skills – whether it's an ability to communicate, accept boundaries, meet responsibilities, or get along with others – in a way that gives them adequate control over their angry and frustrated impulses.

Diversity is the cornerstone of Ukrainian society today. Ukraine is one of the most diverse societies in the world, which is strongly reflected in the classroom. Today's students differ in age, race, sexual orientation, religion, and culture and in the classroom students are constantly surrounded by all these different characteristics.

Race or hate crimes (also known as bias-motivated crimes, or a race hate) occur when a perpetrator targets a victim because of his or her perceived membership in a certain social group. Incidents may involve physical assault, damage to property, bullying, harassment, verbal abuse or insults, or offensive graffiti or letters (hate mail) [3].

Hate crimes can have significant and wide-ranging psychological consequences, not only upon the direct victim but on others as well. The following consequences can be listed:

- effects on people – psychological and affective disturbances; repercussion on the victim's identity and self-esteem; both reinforced by the degree of violence of a hate crime, usually stronger than that of a common one;

- effect on the targeted group – generalized terror in the group to which the victim belongs, inspiring feelings of vulnerability over the other members, who could be the next victims;

- effect on other vulnerable groups – ominous effects over minority groups or over groups that identify themselves with the targeted one, especially when the referred hate is based on an ideology or doctrine that preaches simultaneously

against several groups. Being the victim of a hate crime can also cause depression [3].

Clearly, we are not a nation of bigots and haters though the spotlight put on certain incidents might make it appear that way. The need for tolerance is not because of an epidemic of hate crimes, but because of the much more mundane and daily social interactions that require treating each other with respect and dignity. It is in these interactions where educators deal with intolerance most frequently: hallway insults, angry outbursts, and smug dismissals of others' viewpoints during class discussions.

Psychological research confirms that media violence can increase aggression. Virtually since the dawn of television, professionals have been concerned about the content of television programs and its impact, particularly on young people. Such TV violence socialization may make the youth immune to brutality and aggression, while others become fearful of living in such a dangerous society. The reports identify these major effects of seeing being taught violence on television:

- young people may become less sensitive to the pain and suffering of others;
- young people may be more fearful of the world around them;
- young people may be more likely to behave in aggressive or harmful ways toward others [2].

Violent video games are a more recent phenomenon; therefore there is less research on their effects. However, some researchers show that playing violent video games can increase a person's aggressive thoughts, feelings and behavior both in laboratory settings and in actual life. In fact, a study suggests that violent video games may be more harmful than violent television and movies because they are interactive, very engrossing and require the player to identify with the aggressor [2].

Some researchers are also looking into how violent music lyrics affect youngsters and adults. In a study involving college students, the researchers found that songs with violent lyrics increased aggression related thoughts and emotions and this effect was directly related to the violent content of the lyrics. One major conclusion from this and other research on violent entertainment media is that content matters. This message is important for everyone, and russian aggression is a mournful example of this.

To curtail bigotry while at the same time influencing the students to treat others with respect and understanding the teachers can use the following strategies:

1. They should confront their own prejudices. The first step to nurturing tolerance is to examine their own prejudices and reflect on how they might be projecting those ideas.

2. They should commit to a tolerant, respectful environment. If you really want students to respect diversity, you must adopt a conviction to emphasize respect and tolerance.

3. The educators should refuse to allow discriminatory comments. On hearing prejudicial comments, they'd better verbalize their displeasure. Students need to hear teachers' discomfort so that they know teachers really walk their talk.

4. The teachers should embrace diversity. It's important to expose students to positive images-including music, literature, videos, public role models, and examples from the media that represent a variety of ethnic groups. Ignorance fuels prejudice so expose students to different races, religions, cultures, genders, abilities, and beliefs.

5. It's necessary to emphasize similarities and encourage students to look for what he has in common with others instead of how he is different [5].

As soon as the military conflict is over, we'll be facing a new challenge. Imagine a classroom free of bullying, teasing, and hurtful moments. Teaching students about tolerance and acceptance is a good start toward reaching that goal. Students have different personalities, ability levels, learning styles, and come from various cultural backgrounds. Some students have learning challenges, while others are gifted. Socio-economic status can vary, which affects whether or not all of the students have school supplies or dinner the night before. Teaching students to understand and respect those differences can vastly improve the atmosphere of a classroom.

Students do not come to us knowing how to handle all classroom situations, nor do they understand that everyone comes to class with different backgrounds and personalities. Beginning the school year by addressing these issues can decrease the possibility of them becoming disruptions through the school year. More importantly, it will help students become more accepting and understanding of others, which they can carry with them for the rest of their lives.

References:

1. American Heritage Dictionary. New York, 2015. 459 p.
2. Global Quest for Tolerance. www.unesco.org/tolerance/global.htm
3. Lessons in Tolerance after Conflict. <http://www.soros.org/osn/winter2000/lessons-in-tolerance.html>
4. Louis Kriesberg. The Handbook of Interethnic Coexistence. New York, 2000. P. 182-198.
5. The Ukrainian Centre for Common Ground. www.sfcg.org

Галина Мухіна
Донецький державний університет внутрішніх справ

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Внаслідок російської військової агресії на сьогодні існує певна загроза психічному здоров'ю всіх учасників освітнього процесу. Загальновідомо, що психічне здоров'я є основою якості життя. Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що «немає здоров'я без психічного здоров'я» та визначає його як «стан добробуту, в якому людина здатна реалізовувати свій потенціал,

долати щоденні стреси, ефективно й плідно працювати та робити внесок в життя своєї спільноти» [1, с.5].

В умовах російської військової агресії, на наш погляд, потребують суттєвого перегляду головні засади організації освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Отже, організуючи освітній процес, по-перше, треба формувати у здобувачів і здобувачок розуміння щодо важливості ціннісного ставлення до власного життя, безпеки і психологічного здоров'я. По-друге, необхідно робити акцент не стільки на передачу академічних знань та формування практичних умінь, скільки на організацію якісної комунікації та психологічної підтримки здобувачів і здобувачок вищої освіти. По-третє, враховуючи, що щоденний стрес і так занадто виснажує організм, тому при розробці навчальних завдань і завдань для самостійної роботи та критеріїв оцінювання до них треба враховувати психоемоційний стан тих, хто навчається. По-четверте, для того щоб подолати відчуття безпорадності (як одного із проявів дистресу), треба залучати здобувачів і здобувачок вищої освіти до різноманітних позанавчальних заходів і перш за все заходів, які спрямовано на допомогу іншим людям (або тваринам), які опинилися у складних життєвих обставинах. По-п'яте, створити умови для забезпечення своєчасного і систематичного надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки та формування навичок першої психологічної допомоги (далі – ППД) та самопомоги у всіх учасників освітнього процесу.

За таких умов, на нашу думку, істотно зростає роль викладача закладу вищої освіти, який має можливість у межах своєї компетентності надати (за необхідністю) першу психологічну допомогу здобувачам і здобувачкам вищої освіти. Перша психологічна допомога розглядається нами як сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги здобувачам і здобувачкам вищої освіти, які зазнали впливу значних стресорів. Її надання не передбачає значної професійної підготовки, достатньо педагогічних знань, отриманих в межах загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття і людяність [1, с.5].

Для якісної психологічної допомоги педагогам треба актуалізувати свої психологічні знання щодо розпізнання певних ознак прояву стресу в різних сферах особистості, а саме: когнітивній, поведінковій та психофізіологічній сферах.

Порушення когнітивної функції виявляються у нездатності особистості зосередити увагу на важливих об'єктах, відвести увагу від стресорів; розсіяності, порушенні короткочасної пам'яті; нездатності до аналізу, синтезу, узагальнення; порушенні сприйняття дійсності, здатності приймати рішення тощо.

Зміни у поведінковій сфері особистості можуть виявлятися у порушенні емоційного реагування, коливаннях настрою, роздратованості, «вибуховому» реагуванні на зауваження, дріб'язкових причіпках до всього; пригніченості,

відсутності інтересу до оточуючого світу; неадекватному сприйнятті себе, своїх можливостей; деморалізації, зниженні моральних критеріїв оцінки власної поведінки та вчинків тощо.

В умовах дистресу виявляються певні зміни у психофізіологічній сфері, а саме: прискорення/уповільнення пульсу, дихання, поверхнєве часте дихання, затримання дихання, тремор, тик, надмірний/слабкий м'язовий тонус, зміна кольору шкірних покривів (значні почервоніння, збліднення), значне розширення/звуження зіниць [3].

Підсумовуючи, слід наголосити на важливості надання першої психологічної допомоги здобувачам і здобувачкам вищої освіти для уникнення травмивних наслідків стресу на організм. На наш погляд, ППД краще всього може бути організовано за алгоритмом ізраїльського спеціаліста, доктора філософії, експерта в галузі гострих травм та екстреного втручання у сферу психологічного здоров'я Моше Фархі. Його алгоритм передбачає надання допомоги покровоко і враховуючи певні аспекти надання ППД.

Перший крок (Р) – разом, обов'язково бути поряд. Під час травмуючої ситуації людина відчуває себе самотньою та безпомічною. Важливо повернути її до відчуття того, що «ми разом, ти – не один».

Другий (І) – ініціатива, підтримка ефективних дій. Наше перше бажання – заспокоїти людину, яка страждає від тривоги. Цього не варто робити. Слід спонукати її до активних самостійних дій, щоб відновити відчуття контролю.

Наступний крок (З) – запитання, що спонукають до роздумів. Канал спілкування з постраждалими від тривоги в час інциденту повинен бути ментальним, раціональним, у жодному разі не емоційним. Потрібні запитання, що вимагають активувати думки, а не емоції.

Останнім кроком (У) є усвідомлення ситуації. Важливо розповісти людині, яка постраждала, що було до пережитої ситуації, і що було після неї [2].

На закінчення зазначимо, що в умовах військової агресії з боку росії педагогам важливо розуміти, що для подолання наслідків травмивного стресу треба створювати дружнє навчальне середовище для здобувачів і здобувачок вищої освіти і при цьому застосовувати такі методи навчання, що є гендерно-чутливими, сприятливими, вільними від принижень і зловживань і такими, що забезпечують активну участь кожного учасника освітнього процесу.

Література:

1. Методичний посібник для соціальних працівників: посилення спроможності соціальних працівників здійснювати психосоціальну підтримку ветеранів та їх сімей з питань психічного здоров'я / В. Горбунова, О. Савиченко, І. Тичина, Н. Портницька. Київ, 2022. 61 с.

2. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». Лист МОН України від 04.04.2022 №1/3872-22. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : Навчальний посібник / за заг. ред. Л. Царенко. Том 2. Київ, 2018. 240 с.

Sofiia Rudenko
Poltava Applied Oil and Gas College of National University
«Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW

Significant changes in all areas have become the essence of the post-industrial information society in human life. The spread of innovative technologies in the field of education has become an objective pattern, determined by the new philosophy of education. Modernizations should be considered as effective and current advances in the content, methods, means and forms of training and personal education, in management of the education system, in the educational process organization, in the structure of educational institutions.

Innovations became especially relevant with the beginning of a large-scale war, unleashed by the Russian Federation on the territory of Ukraine, when it became vitally necessary to make quick, non-standard, essentially ground-breaking decisions. The functioning of the education system in the conditions of martial law is characterized by intensiveness the search for new approaches to learning, innovative forms of organization of the educational process, effective pedagogical and information technologies.

At the same time, issues related to the study of influence remain understudied modern military operations, socio-economic, intercultural and environmental problems in educational process. These and other topics of pedagogical research outline new priorities in the field of education, which involve the development of a national Ukrainian project for the future.

The military aggression of the Russian Federation against Ukraine has begun on February 24, 2022, became a challenge to the very existence of our state, its sovereignty and moderation. Significant challenges for the field of education are:

1. Threat to the life and health of participants in the educational process, restrictions access to basic human needs.

2. Large-scale destruction of educational infrastructure: damage premises of educational institutions, educational material and technical base, educational and production practice bases.

3. Forced large-scale relocation of participants in the educational process in within Ukraine and abroad, which led to significant losses of the contingent of education seekers, pedagogic and teaching staff.

4. Exacerbation of the problem of ensuring access to education for Ukrainians schoolchildren and students, violation of the continuity of the educational process.

5. Loss of administrative educational control in the territories that are under temporary occupation or are in an active military zone actions compulsory reorientation of Ukrainian education seekers to Russian educational programs, textbooks, forced transition to the Russian language teaching.

6. Reduction of state and local budget expenditures on education.

7. Ensuring the development of private education at the preschool and general levels secondary and extracurricular education.

At the same time, it is worth paying attention to the fact that all innovative educational projects and experiments at the all-Ukrainian level are always responses to the challenges of modern times and situations. So, the issue of national-patriotic education of children and youth has become especially relevant, especially during the unfolding of the Russian-Ukrainian war, in connection with which they became priority problems of forming a nationally conscious personality, preservation of Ukrainian identity, formation of value orientations of the individual, education of a citizen-patriot of Ukraine.

The military events taking place in Ukraine are stressful for all participants in the educational process. Under such conditions, the role of the psychological service in the education system in terms of provision is significantly increasing timely and systematic provision of psychological and socio-pedagogical support to all to the participants of the educational process in accordance with the goals and objectives of the education system.

The provision of a psychologically comfortable educational environment for all students and the provision of a quality educational process for children with psychological trauma, the provision of competences to pedagogical workers in working with children with psychological trauma, providing support for teaching staff and involving parents in the educational process.

The Minister of Education and Science of Ukraine, Serhiy Shkarlet, presented the project of the National Technopark for Improving the Quality of Education during the All-Ukrainian Strategic Session «Education of Ukraine – 30. National Technopark for Improving the Quality of Education» in Kharkiv, where they were highlighted issues of transformation of the national education system, development of the New Ukrainian School and provision of high-quality and accessible education, the idea of creating a National Technopark for improving the quality of education, which will ensure the development of the quality of education due to the synergy of «SIM NOTS»: Synergy, Integration, Management, National Educational Technopark; a model with four basic components: introduction of basic values and competence education into the national educational space; development of the nation's intellectual elite; creating a safe for life and environmental health; transformation of the education management system. It is planned to lay innovative projects in this technology park.

The new Ukrainian school is a school of training and competence development. Times are changing and the educational process should be adapted to the needs of the learners. Therefore, basic, a component of the National Technopark

for improving the quality of education is implementation in educational the space of competence education, in particular the functioning of offline and online resources of value orientations of education, a radical update of the system of training and support of a competent teacher for the New Ukrainian School.

The project is aimed at solving the complex socio-pedagogical problem of promotion the quality of the national education system in accordance with the civilizational and national challenges of the 21st century by consolidating the efforts of education managers, territorial communities, Ukrainian and foreign scientists and methodologists, scientific-pedagogical and pedagogical teams of institutions education, parent community, public organizations, employers and business.

Тамара Сабельникова
Донецький державний університет внутрішніх справ

МОВА ЯК ПОТУЖНА ЗБРОЯ В БИТВІ ЗА УКРАЇНУ

Мова народу є не просто засобом комунікації – вона наділена особливим інтимно-емоційним змістом, є джерелом формування національно-патріотичних почуттів. Одна з найважливіших етнічних функцій мови ідентифікаційна, що забезпечує вираження етнонаціональної належності особи. Її значущість для консолідації і навіть існування певного людського суспільства неможливо переоцінити, адже в забезпеченні збереження етносоціальної пам'яті мовний код поступається лише генетичному. Саме тому духовні лідери завжди закликають плекати рідну мову як джерело повноцінного розвитку, як основу духовного багатства.

Культурне піднесення народу завжди є результатом високого розвитку його мови. Зазіхання ж на мову чи культуру спричиняє руйнування або її знищення одного із цих феноменів. Так, коли ірландці відмовилися від своєї й перейшли на англійську мову, почали зазнавати культурної деградації. Тож після того, як домоглися незалежності, оголосили свою мову державною.

«Мовна єдність є не просто політичною ознакою етнонаціонального утворення, неодмінною рисою його існування – мова є першою і єдиною умовою, і ознакою, і причиною буття цього утворення, пріоритет якої перед такими індикаторами єдності, як економічний, політичний і навіть територіальний, є безумовним», – зазначає І. Іванов, спираючись на численні дослідження в цій царині [1, с.65]. Далі науковець підкреслює, що основною ознакою розрізнення народів є саме мовна ознака, а не антропологічна чи релігійна. Ще 2008 року він звертає увагу на недооцінку ролі мови як форми національно-культурного розвитку і як чинника формування української політичної нації.

Мовне питання завжди було наріжним каменем у протистоянні політичних сил в Україні. Навіть після Революції Гідності розв'язання мовних проблем наштовхувалося на численні перепони. Зокрема, норма щодо

обов'язкового використання державної мови під час виконання службових обов'язків держслужбовцями всіх рівнів, яка на перший погляд може здатися тривіальною, стала можливою лише завдяки активній протидії патріотично налаштованих депутатів тим, що хотіли перенести в цей закон норму закону Ківалова-Колесніченка про можливість використання держслужбовцями регіональних мов, що фактично означало російську.

2016 року було ухвалено поправки до закону про телебачення та радіомовлення, згідно з якими встановлено 35-відсотковий мінімум щодо звучання україномовного музичного продукту в радіоефірі. Прийняття такої норми знову ж таки наштовхнулося на опір проросійських політиків, які стверджували, що українських пісень недостатньо, щоб заповнити ефір у такому обсязі. Та життєві реалії доводять зовсім протилежне. Водночас слід зазначити, що завдяки такій нормі українські митці мають більше можливостей для творчості і для просування власного мистецького продукту. 2017 року під тиском активістів за підтримки депутатів різних фракцій було встановлено 75-відсотковий мінімум щодо вживання державної мови на загальнонаціональних каналах телебачення. Загалом поширення української мови весь час спиралося на потужні громадські ініціативи [3].

Після повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави народ об'єднався в боротьбі проти загарбників. Мова також для багатьох стала зброєю, а для когось засобом самоідентифікації, захистом від руйнації духовних коренів. Багато російськомовних українців стали переходити на українську мову, щоб не ототожнювати себе з ворогом, щоб не давати йому приводу для маніпуляцій на мовному питанні та, зрештою, щоб органічно почуватися в національному культурному просторі.

Нині зростає інтерес до української мови з боку світової громадськості. Закордонні медіа називають нашу мову ще одним полем бою. Вони усвідомлюють, що наш народ бореться не лише за території, а й за національну ідентичність та мовні кордони. Водночас зростає престиж української мови у світі [2].

На тимчасово окупованих територіях ворог встановлює свої адміністрації, запроваджує свої освітні програми, в яких немає ні української мови й літератури, ні української історії. Така його політика спрямована на тотальне знищення нації. Саме тому в Україні все більше людей відчувають потребу у вивченні рідної мови, яку вони сприймають як засіб самозбереження, як потужну зброю в боротьбі з ворогом.

На запит громадськості було запроваджено безкоштовні курси вивчення української мови «Єдині» для всіх охочих послуговуватися нею. Вони діють навіть за кордоном. Наразі вже завершили навчання понад тридцять тисяч людей, але набори в групи тривають. Модератори планують до кінця 2024 року охопити навчанням мільйон людей і сподіваються, що вся Україна заговорить українською.

Отже, в умовах російської агресії, метою якої є не лише захоплення територій, а й знищення українців як нації, особливої ваги набуває вивчення української мови, яка є не лише засобом спілкування, а й джерелом повноцінного розвитку, навіть існування народу і його держави. Водночас хочемо наголосити, що толерантність у мовному питанні має свої межі, порушення яких може призводити до катастрофічних наслідків, як це сталося нині в Україні. На жаль, щоб це усвідомити, українцям доводиться платити дуже дорогою ціною.

Слід зазначити, що надзвичайно важливим є той факт, що ініціативи щодо вивчення мови й послуговування нею йдуть знизу, від пересічних людей. Це є свідченням піднесення національного духу українців, їх прагнення до самозбереження як нації й рішучості в боротьбі з агресором.

Література:

1. Іванов І. Мова в контексті етнонаціонального розвитку України: теоретико-методологічні засади. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2008. Випуск 37. С. 62-73.

2. Кремінь Т. 200 днів опору: українська мова – сакральне поле перемоги України. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3568684-200-dniv-oporu-ukrainska-mova-sakralne-pole-peremogi-ukraini.html>

3. Кулик В. Державна політика та громадська думка щодо пам'яті й мови в Україні після Євромайдану. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Випуск 5-6 (91-92). С. 200-212.

Ірина Снісаренко

Донецький державний університет внутрішніх справ

ОСВІТЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У РЕЖИМІ ОСОБЛИВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Освіта в умовах війни є роботою в режимі особливої відповідальності та творення новітньої історії України. Війна завдає нам значних освітніх втрат, масштаби яких визначити наразі неможливо. В Україні зруйновано або пошкоджено понад 1500 закладів освіти, серед яких школи, профтехучилища, коледжі й університети. Відтак, головним питанням сьогодні є забезпечення якісної освіти в умовах війни. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних навчально-методичних та інформаційних технологій.

24 лютого 2022 року у результаті безпрецедентного нападу російської федерації на Україну більше 7 мільйонів дітей в Україні стали дітьми війни,

адже у них було забрано право на освіту, а у освітян – можливість навчати в умовах безпеки. За інформацією Офісу Генерального прокурора України в період 24 лютого – 2 червня 2022 року (без повного врахування з місць активних військових дій) 721 дитина постраждала від збройної агресії РФ, з них 261 дитина загинула та 460 отримали поранення різного ступеня важкості [2]. Це дата, яка розділила життя всіх українців на «до» і «після». Проте, нова реальність, сповнена загроз, зробила з кожного українця своєрідного напівміфічного героя, якому тепер під силу і боротися зі злом, і перемагати його, творити нову реальність для прийдешніх поколінь [5].

Освіта в умовах збройного конфлікту, організація навчання в умовах війни та відновлення освітнього процесу після закінчення бойових дій є предметом ретельного вивчення міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ), Глобальної коаліції на захисті освітніх установ від нападів (GCPEA), Міжвідомчої мережі освіти в надзвичайних ситуаціях (INEE), Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), Інституту досліджень миру в Осло (PRIO) тощо. Їхні рекомендації ґрунтуються на широкому спектрі військових конфліктів (міжнародні та внутрішні військові конфлікти), до уваги беруться рекомендації, які можуть бути адаптовані в умовах специфіки нападу однієї країни на іншу – російської федерації на Україну [2].

В умовах війни порушується базове право людини на освіту, яка перетворюється на об'єкт військової агресії: мішенями стають як учасники освітнього процесу (учні, вчителі, студенти, викладачі, управлінці, науковці), так і освітня інфраструктура. Обстрілюючи навчальні заклади, російські окупанти намагаються знищити культуру та освіту в Україні. Тож, сьогодні постає проблема не лише безпеки, а й якісної освіти, адже молодь, яка здобуває сьогодні професії, буде відбудовувати Україну після війни. Вже сьогодні освітяни намагаються пристосовувати навчальні матеріали до нових, продиктованих війною, вимог, а викладачі і студенти ідуть до війська боронити країну або волонтерять.

На думку В. Шинкарука, навчальний рік 2022/2023 ввійде в історію вищої школи з такими викликами: по-перше, воєнний стан в Україні; по-друге, епідемія коронавірусу; по-третє, складна вступна кампанія; по-четверте, зменшення витрат на освіту; по-п'яте, соціальна і психологічна напруга. Вища освіта стоїть перед вибором – як в умовах пандемії і воєнного стану зберегти цілісність студентського та науково-педагогічного колективів, при цьому надати здобувачам якісні знання. На викладачах лежить відповідальність перед усіма стейкхолдерами освітнього процесу, власне, перед студентами, батьками, роботодавцями, суспільством. У період війни особлива потреба відчувається у кваліфікованих кадрах для відновлення усіх галузей господарства, зокрема агропромислової, переробної, харчової, природоохоронної. Тож, головне завдання освітян – не зупиняти освітній процес, а, навпаки, забезпечити якість надання освітньої послуги в складних

умовах воєнного стану (наприклад, індивідуальний графік навчання, надання дистанційного доступу до занять тощо) [4].

Міністерство освіти розробило чотири моделі навчання у школах під час повномасштабної війни залежно від місцезнаходження учнів: 1) учні перебувають на територіях, віддалених від бойових дій; 2) є внутрішньо переміщеними особами; 3) перебувають у зоні бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях; 4) знаходяться за межами України. Для перших двох категорій запропоновано такі форми навчання: очна, дистанційна, сімейна (домашня), змішана, екстернат.

Г. Мамка наголошує, що організація освітнього процесу під час війни потребує швидкої реакції, вчасних рішень на державному рівні та тісної комунікації з усіма учасниками. На жаль, далеко не з усіма проблемами держава встигає справлятися вчасно. Найбільше учасники освітнього процесу скаржаться на: 1) перерви у навчанні під час воєнних дій і неможливість навчатися під час повітряних тривог та перебування в укритті; 2) неможливість здійснювати навчання через переїзди; 3) неможливість під'єднатися до онлайн-уроків чи платформ через неякісний Інтернет; 4) неможливість навчатися та навчати через відсутність гаджетів. Держава має приділяти більше уваги розв'язанню цих проблем та організації безпеки під час освітнього процесу, а також налагодити контроль моніторингу якості навчання в умовах воєнного стану [3].

Для підвищення якості навчального процесу, зокрема і в умовах воєнного стану, викладачі можуть використовувати наявні електронні освітні платформи (Google Workspace, Google Classroom, Нові Знання, HUMAN.UA), комунікаційні онлайн-сервіси (Zoom, Skype, Team, сервіси Gmail, Meet, Jamboard, Chat, YouTube та інші) у синхронному або асинхронному режимі.

А. Артюхов пропонує такі оптимальні кроки для викладачів:

1. Потрібно робити те, що можеш робити найкраще, – викладати.
2. Студенти потребують супроводу та підтримки, тому необхідно створити належні умови під час спілкування.
3. Головний інструмент відволікання студентів від потоку інформації про війну та панічних настроїв – занурення в навчання за допомогою імерсивних технологій.
4. Активні та інтерактивні методи навчання є пріоритетом під час навчання.

5. Викладачі і студенти вже ніколи не будуть такими, як до війни. Ми разом проявляємо ініціативу, фантазуємо та робимо наші зустрічі корисними не лише з освітньої точки зору, а будемо майданчик обміну ідеями та взаємного розкриття потенціалу [1].

Отже, в умовах воєнного стану організація освітнього процесу передбачає не лише належний рівень володіння вміннями та навичками з предмету, володіння сучасними технологіями та методами навчання, а й наявність психоемоційної стійкості викладачів та здобувачів.

Література:

1. Викладання в умовах війни. <https://progresylni.org/blogs/eduwar>
2. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 5-18.
3. Попри війну: 5 причин пишатиь українською освітою. <https://mind.ua/openmind/20246747-popri-vijnu-5-prichin-pishatis-ukrayinskoyu-osvitoyu>
4. Про початок нового навчального року та особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану. <https://nubip.edu.ua/node/112532>
5. Університет у часі війни: освітні трансформації. <https://lnu.edu.ua/universityet-u-chasi-viyny-osvitni-transformatsii/>

Kateryna Tryma
Institute of Higher Education,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine

CREATING MOOCS: CHALLENGES AND PROSPECTS

This work examines the changing of the role of higher education under the pressure of modern IT technologies and globalization as well as the factor of the war and consequently, limitations for the modern system of education, namely in Ukraine. As knowledge becomes the main asset and driver of social-economic transformations in the 21st century, Higher Education Institutions (HEIs) are positioned as centres where knowledge is generated, accumulated, disseminated and applied. With the emergence of the internet to perform these functions is becoming more visible and tangible in HEIs' operations. Of course, HEIs perform not only their traditional role – teaching and research, they create new forms of sharing the results of research they are carrying out, namely Massive Online Open Courses (MOOCs). MOOCs created by the university are becoming part of the electronic information and educational environment of the modern university and also a universal form of communication between society and university. For the universities the phenomenon of MOOCs is not only a new type of teaching tool, but it is also a new type of sharing information about university expertise, a kind of global self-presentation for potential students.

Moreover, modern HEIs are becoming «civic universities» and they make their contribution to the public good. In this regard, MOOCs are also an interesting form of «civic functions»: the university provides knowledge and consultations for the local community and global community through the creation of courses interesting for the local inhabitants and community, businesses and authorities if the online course is created to meet their demands.

Under the paradigm of «civic universities», MOOCs are more than just a tool to share knowledge, they also contribute to intercultural communication and developing close ties between people from different countries who communicate within the course in online chats or seminars. MOOCs being part of virtual learning (VLE) are used to create opportunities for more effective teaching for international students. The virtual classroom is a neutral and value-free platform for fruitful cultural exchange.

The practical value of these findings will be both inspirational and useful while contributing to creating MOOCs in the university to follow the principles of virtual mobility as well as contributing to creating flexible criteria for a comfortable learning environment or the students not to lose their motivation to finish the online course.

Understanding the complexity when one creates MOOCs for foreign and domestic learners, on the one hand, as well as the necessity to make a creative and flexible product, on the other hand, – means that the creators of MOOCs can meet the demands of the modern students.

Reference:

1. Zhang K., Bonk C. J., Reeves T. C. & Reynolds T. H. (Eds.). (2020). Frontmatter (i.e., Foreword, Preface, and Chapter 1). MOOCs and Open Education in the Global South. Challenges, Successes, and Opportunities. http://moocsbook.com/MOOCs_Open-Ed_Global-South-frontmatter_2020_Zhang_Bonk_Reeves_Reynolds.pdf

Олег Фігура

Адміністрація Державної прикордонної служби України

СУЧАСНИЙ СТАН ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ

Указом Президента України від 17 вересня 2021 року №473/2021 введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Цим документом визначено роль Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) щодо реалізації завдань за ймовірними сценаріями виникнення та розвитку ситуацій воєнного характеру, а також напрями військової кадрової політики в силах оборони.

З метою удосконалення системи підготовки персоналу ДПСУ управління професійної підготовки Департаменту персоналу Адміністрації Держприкордонслужби опрацьовано Концепцію трансформації освітньої підготовки персоналу Державної прикордонної служби України (далі – Концепція). Результати запровадження Концепції можуть дозволити:

професіоналізувати військову освіту згідно зі стандартами НАТО; гармонізувати співвідношення складових військової освіти та Уніфікованих програм підготовки прикордонників країн ЄС, що розроблені агенцією Frontex; запровадити механізми професіоналізації персоналу для ефективного виконання функцій ДПСУ; забезпечити можливість досягнення максимальної взаємосумісності складових сектору безпеки і оборони з відповідними органами держав-членів НАТО за принципами і стандартами Північноатлантичного альянсу; посилити спроможність ДПСУ щодо забезпечення недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні; удосконалити механізм освітнього забезпечення соціального захисту військовослужбовців.

17 грудня 2021 року Президентом України підписано Закон України №1986-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо військової освіти та науки». Документ удосконалює освітній процес та наукову й науково-технічну діяльність у вищих військових навчальних закладах (зкладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання), військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, військових наукових установах, а також передбачає підвищення якості підготовки військових фахівців.

14 січня 2022 року у Головному управлінні Національної гвардії України за участю представників Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України відбулася міжвідомча нарада, на якій було здійснено попереднє обговорення позицій різних складових сектору безпеки і оборони України щодо механізмів трансформації військової освіти.

У серпні 2022 року Адміністрацією Державної прикордонної служби України опрацьована власна позиція щодо проєкту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410» (далі – проєкт постанови), підготовленого Міністерством оборони України. Проєктом постанови передбачене затвердження Концепції трансформації системи військової освіти.

У вересні 2022 року Адміністрацією Державної прикордонної служби України на адресу Ради національної безпеки і оборони України направлено позицію Держприкордонслужби щодо проєкту рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про готовність системи освіти до протидії та подолання потенційних та реальних загроз національній безпеці та національним інтересам України в умовах глобальних та внутрішніх викликів».

Прийнятті нормативно-правові акти та проведеній представниками сектору безпеки і оборони України (від Держприкордонслужби представниками управління професійної підготовки) комплекс заходів дозволяють зробити наступні висновки:

- на даний час у державі триває процес переосмислення, перегляду та удосконалення системи військової освіти;
- зазначений процес набуває особливої актуальності в умовах протидії збройній агресії РФ;
- прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410» може призвести до кардинальної зміни системи підготовки особового складу сил безпеки і оборони;
- прийняття Концепції трансформації системи військової освіти може суттєво вплинути на діяльність відомчих закладів освіти в частині зміни освітніх програм і корегування змісту освіти, організації та забезпечення освітньої діяльності, організаційно-штатних структур закладів освіти тощо;
- зміни в освітній сфері пов'язані з усіма складовими діяльності прикордонного відомства, зокрема, з тими, що стосуються організації, управління та забезпечення оперативно-службової діяльності;
- актуальним завданням для Держприкордонслужби на сьогодні є проведення комплексу превентивних заходів, які б дозволили адекватно зреагувати на зміни в освітній сфері та забезпечити ефективне виконання завдань відомством.

Liudmyla Sherstiuk
Petro Mohyla Black Sea National University

STRATEGIES FOR DIFFERENT LEARNING STYLES DURING THE MARTIAL LAW PERIOD

Under the conditions of the martial law which was declared in Ukraine from the very first days of the Russian attack educational scholars started to look for various typologies of different styles of learning in order to develop strategies for reaching every student in their group effectively.

The acronym «VARK» stands for visual, auditory, reading/writing and kinesthetic learning style. It is used to describe four modalities of student learning that were described in a 1992 study by Neil D. Fleming and Coleen E. Mills [3, p.137]. These different learning styles were identified after thousands of hours of classroom observation. The authors also created an accompanying questionnaire for educators to give to students to help them identify and understand their own learning preferences.

Visual learners are those who are most able to internalize and synthesize information when presented to them in a graphical representation of meaningful symbols, known as visual learners. You can respond to arrows, charts, diagrams, and other information hierarchy visualizations, but not necessarily photos or videos. Visual learners tend to be holistic learners, that is why they process information best

when it is presented to them as a strong whole rather than in pieces. So, they use summary charts and diagrams rather than continuous slides of information.

Auditory (or auditory) learners are most successful when they have the opportunity to hear information presented to them orally. Students with this style of learning sometimes choose not to take notes in class to maintain uninterrupted auditory attention, and lecturers may incorrectly conclude that they are less engaged than their classmates. However, these students may simply think that taking notes is a distraction and that their uninterrupted attention is a more valuable way of learning for them. Auditory learning brings benefit to its possessors in two ways: students with this modality often find success in group activities where they are asked to discuss course materials orally with their classmates, and they may benefit from reading their written work aloud to themselves to help them think it through [2].

Students who work best in the reading/writing modality demonstrate a strong learning preference for the written word. This includes both written information presented in class in the form of handouts and PowerPoint slide presentations as well as the opportunity to synthesize course content in the completion of written assignments. This modality also lends itself to conducting research online, as many information-rich sources on the internet are relatively text-heavy. Reading/writing-oriented students should be encouraged to take copious notes during classroom lectures to help them both process information and have an easier time recalling it later. Kinesthetic learners are hands-on, participatory learners who need to take a physically active role in the learning process in order to achieve their best educational outcomes. They are sometimes referred to as «tactile learners», but kinesthetic learners tend to engage all of their senses equally in the process of learning. Their active nature brings them the most difficult time succeeding in conventional classroom settings. These students also often thrive in scientific subjects with lab components, as the skills-based, instructional training that occurs in these settings engages them in productive ways.

There is no pure type of learning, but we can talk about popular learning styles. In fact, studies estimate that 50 to 70 percent of the population shares similarities with several different learning styles. Known as «multimodal learners», these individuals tend to thrive in classroom settings, where they can be used interchangeably or in combination with multiple learning styles [1]. However, just because students can succeed with different learning styles does not necessarily mean they should be involved in more than one in most cases. Multimedia should be carefully viewed as a means to achieve specific educational goals, rather than an end in itself, and multimodal, interactive teaching should be reserved for more complex topics than for basic memorization and skill-building. If you are an auditory learner, you learn by hearing and listening. You understand and remember things you have heard. You store information by the way it sounds, and you have an easier time understanding spoken instructions than written ones. You often learn by reading out loud because you have to hear it or speak it in order to know it.

Here are some strategies for auditory, visual, and kinesthetic learners from our experience.

As an auditory learner, you probably hum or talk to yourself or others if you become bored. People may think you are not paying attention, even though you may be hearing and understanding everything being said. To learn well an auditory learner must hear it. Here are some strategies for auditory learners to learn better: sit where you can hear; have your hearing checked on a regular basis; use flashcards to learn new words; read them out loud; read stories, assignments, or directions out loud; record yourself spelling words and then listen to the recording; have test questions read to you out loud, study new material by reading it out loud.

If you are a visual learner, you learn by reading or seeing pictures. You understand and remember things by sight. You can picture what you are learning in your head, and you learn best by using methods that are primarily visual. You like to see what you are learning. As a visual learner, you are usually neat and clean. You often close your eyes to visualize or remember something, and you will find something to watch if you become bored. You may have difficulty with spoken directions and may be easily distracted by sounds. You are attracted to color and to spoken language (like stories) that is rich in imagery. To learn well you need to see things, not just hear things. Here are some strategies for visual learners to learn better: sit near the front of the classroom; have your eyesight checked on a regular basis; use flashcards to learn new words; try to visualize things that you hear or things that are read to you; write down key words, ideas, or instructions; draw pictures to help explain new concepts and then explain the pictures; color code things, void distractions during study times.

If you are a kinesthetic (tactile) learner, you learn by touching and doing. You understand and remember things through physical movement. You are a «hands-on» learner who prefers to touch, move, build, or draw what you learn, and you tend to learn better when some type of physical activity is involved. You need to be active and take frequent breaks, you often speak with your hands and with gestures, and you may have difficulty sitting still. As a tactile learner, you like to take things apart and put things together, and you tend to find reasons to tinker or move around when you become bored. You may be very well coordinated and have good athletic ability. You can easily remember things that were done but may have difficulty remembering what you saw or heard in the process. You often communicate by touching, and you appreciate physically expressed forms of encouragement, such as a pat on the back. Kinesthetic learners learn best by doing not just by reading, seeing, or hearing.

Here are some strategies for tactile learners to obtain information better: participate in activities that involve touching, building, moving, or drawing; do lots of hands-on activities like completing art projects, taking walks, or acting out stories; it is normal to chew gum, walk around, or rock in a chair while reading or studying; use flashcards and arrange them in groups to show relationships between ideas; trace words with your finger to learn spelling (finger spelling); take frequent breaks during

reading or studying periods (frequent, but not long); it is normal to tap a pencil, shake your foot, or hold on to something while learning; use a computer to reinforce learning through the sense of touch.

References:

1. Leite W. L., Svinicki M., & Shi Y. Attempted Validation of the Scores of the VARK: Learning Styles Inventory with Multitrait-Multimethod Confirmatory Factor Analysis Models. *Educational and Psychological Measurement*. 2010. № 70. P. 323-339.
2. Lillian L. C. Wong, David Nunan. The learning styles and strategies of effective language learners. *System*. 2011. Volume 39, Issue 2. P. 144-163.
3. Neil D. Fleming, Colleen Mills. Not Another Inventory, rather a Catalyst for Reflection. *To Improve the Academy*. 1992. Volume 11. P. 137-149.

РЕЗОЛЮЦІЯ
за результатами проведення
Всеукраїнської науково-дискусійної платформи
«Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії»

16 листопада 2022 року відбулася Всеукраїнська науково-дискусійна платформа «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії», приурочена до Міжнародного дня толерантності, організована та проведена кафедрою соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Мета науково-дискусійної платформи – обговорення актуальних проблем щодо ціннісно-смыслових орієнтирів, прав і свобод людини та громадянина, меж толерантності в умовах російської воєнної агресії; міжнародного гуманітарного права; протидії дискримінації за ознакою статі, запобігання та реагування на гендерно обумовлене насильство; освіти в умовах російської воєнної агресії, реалізації принципів інклюзії та недискримінації в освітньому просторі України; недискримінації як принципу діяльності Національної поліції України.

До організаційного комітету надійшло 63 тези доповідей з різних регіонів України і Республіки Польща. Під час роботи науково-дискусійної платформи виступили представники наукових установ і закладів вищої освіти: Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України, Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України, Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, Національної академії внутрішніх справ, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національного університету цивільного захисту України, Харківського національного університету внутрішніх справ, Донецького державного університету внутрішніх справ, Львівського державного університету внутрішніх справ, Одеського державного університету внутрішніх справ, Донецького національного технічного університету, Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Маріупольського державного університету, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Черкаського державного технологічного університету, Університету сучасних знань та Ягеллонського університету.

За результатами обговорення доповідей учасники науково-дискусійної платформи пропонують:

1. Посилити увагу наукової спільноти до чинників російської воєнної агресії, злочинів проти людства, геноциду українського народу, жахливих правових, матеріальних, фізичних, культурних, національних, гендерних, екологічних злочинів, що скоюють російські загарбники на тимчасово окупованих територіях.

2. Зважаючи на те, що мова є «генетичним кодом» нації, запорукою її існування, ставлення до мовного питання має бути однозначним. Толерантність у мовному питанні повинна мати свої межі, бо йдеться про інтереси суспільства та держави. Державні органи різних рівнів зобов'язані суворо дотримуватися норм Закону України «Про функціонування української мови як державної». Виходячи з цього, рекомендувати державним інституціям гарантувати захист української мови, надавати їй пріоритет і сприяти її поширенню в усіх сферах суспільного життя відповідно до громадського попиту; ініціювати різноманітні заходи (лекції, семінари, тренінги, курси, творчі зустрічі тощо), спрямовані на покращення комунікативної компетентності задля усвідомлення кожним громадянином важливої державотворчої та безпекової функції української мови; забезпечувати можливість для всіх охочих вивчати мову, вдосконалювати навички володіння нею.

3. В умовах повномасштабної російської військової агресії значний рівень відповідальності за зміцнення основ української державності покладено на плечі освітян, які незалежно від трагічних обставин продовжують виховувати майбутні покоління. Дотримання законодавства про державну мову в умовах військової агресії, яка триває проти нашої нації, – одне із ключових завдань. Обов'язковість використання державної мови в освітньому процесі закріплена у низці Законів України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», які визначають, що мовою освітнього процесу є українська мова та вимагають надання всіх освітніх послуг українською. Акцентувати на недопущенні порушень мовного законодавства науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти та необхідності обов'язкового контролю з боку керівництва за дотриманням мовного законодавства в усіх закладах вищої освіти України.

4. Звернути увагу керівництва закладів вищої освіти на необхідність створення комплексу умов, спрямованих на формування та розвиток безпечного комфортного освітнього середовища та запровадження основних складових педагогіки партнерства, ненасильницького спілкування в контексті подальшого реформування вищої освіти.

5. Акцентувати на необхідності переоцінки поглядів і усталених стереотипів щодо осіб з особливими потребами, проведення просвітницьких

заходів з метою виховання толерантного ставлення та втілення інклюзивних цінностей в освіті. Рекомендувати державним інституціям впроваджувати можливості соціальної реклами для пропагування толерантності стосовно осіб з особливими потребами.

6. Звернути увагу керівництва закладів вищої освіти на необхідність програми гендерного виховання, спрямованої на подолання гендерних стереотипів і дискримінації; рекомендувати посилити гендерне виховання молодого покоління (особливо майбутніх фахівців з права та правоохоронної діяльності) шляхом проведення заходів протидії дискримінації, різним формам насилля, таких як: конференції, вебінари, лекції з гендерної толерантності тощо; у межах запровадженого правового режиму воєнного стану внести в освітній процес зміни, пов'язані з гендерно зумовленим насильством, а саме: створити нові спецкурси, додати спеціальні теми до тематичних планів. Звернути увагу керівництва закладів вищої освіти на проблему гендерного булінгу, що стосується здобувачів вищої освіти та науково-педагогічного складу, розробити механізми протидії його виявам.

7. Акцентувати в ході навчального процесу, перш за все в середовищі майбутніх правознавців та правоохоронців, на важливості культури толерантності, нетерпимого ставлення до проявів ксенофобії, расизму, антисемітизму, сексизму, політичної чи релігійної ворожнечі; обов'язкової відповідальності за власні переконання та вчинки, недопущення силового нав'язування будь-яких ідей та поглядів; неухильного дотримання в майбутній професійній діяльності стандартів моральності та законності.

Організаційний комітет науково-дискусійної платформи

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Амангельдієва Анна Анатоліївна – здобувачка вищої освіти першого рівня факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Баланаєва Оксана Василівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Богомазова Софія Андріївна – фахівчиня з гендерної рівності Національного університету цивільного захисту України

Ботнарєнко Ірина Анатоліївна – старша наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук

Братанич Ольга Григорівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Васютинська Єлена Артурівна – викладачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Весна Тетяна Василівна – доцентка кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, кандидатка філологічних наук, доцентка

Вовк Євген Олександрович – здобувач вищої освіти першого рівня факультету економіки і менеджменту Донецького національного технічного університету

Волік Олена Валеріївна – викладачка кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ

Глушкова Галина Миколаївна – викладачка циклової комісії українознавства та гуманітарних дисциплін Павлоградського фахового коледжу Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», кандидатка філологічних наук, доцентка

Голінько Неля Андріївна – голова циклової комісії гуманітарної підготовки Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Гришкова Раїса Олександрівна – завідувачка кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили, докторка педагогічних наук, професорка

Дабло Любов Григорівна – доцентка кафедри польсько-українських студій Ягеллонського університету, кандидатка культурології

Давидова Ольга Василівна – провідна наукова співробітниця науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-

дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, кандидатка психологічних наук, доцентка

Дацюк Тетяна Кузьмівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка історичних наук, доцентка

Джаман Анастасія Іванівна – здобувачка вищої освіти першого рівня навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

Дзевицька Лариса Сергіївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Єлаєв Юрій Леонідович – викладач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

Завітренко Долорес Жораївна – доцентка кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Запотічна Роксолана Андріївна – старша викладачка кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення факультету № 2 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидатка економічних наук

Зіненко Валерія Андріївна – здобувачка вищої освіти початкового рівня за спеціальністю «Технічне обслуговування засобів зберігання, транспортування та заправлення пально-мастильних матеріалів» Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ

Зінченко Вікторія Миколаївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук

Зіненко Данііл Анатолійович – здобувач вищої освіти другого рівня факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ

Іващенко Віта Олександрівна – професорка кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, доцентка

Карагіоз Руслан Степанович – професор кафедри адміністративної діяльності поліції Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат політичних наук, доцент

Карпенко Артем Валерійович – здобувач вищої освіти третього рівня Донецького державного університету внутрішніх справ

Князян Маріанна Олексіївна – професорка кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, докторка педагогічних наук, професорка

Коверсун Наталія Анатоліївна – викладачка циклової комісії філологічних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ

Козій Ольга Борисівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Кононенко Тетяна Володимирівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка

Короткова Юлія Михайлівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка педагогічних наук, професорка

Котенко Тетяна Миколаївна – доцентка кафедри економіки та управління Черкаського державного технологічного університету, кандидатка економічних наук, доцентка

Котенко Ярослав Владиславович – здобувач вищої освіти третього рівня Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України

Кочерженко Ольга Миколаївна – методистка Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Кравцова Маргарита Олександрівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук

Крижна Валентина Володимирівна – старша наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця

Кузніченко Сергій Олександрович – завідувач відділу економіко-правових досліджень Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, доктор юридичних наук, професор

Кузьменко Ольга Степанівна – радниця з гендерних питань Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка педагогічних наук, професорка

Кучерган Єлизавета Валеріївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук

Лопатинська Ірина Сергіївна – завідувачка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Макарова Олена Павлівна – старша викладачка кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук, доцентка

Мамонова Олена Іванівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Мельничук Ірина Вікторівна – завідувачка кафедри української філології Маріупольського державного університету, кандидатка філологічних наук, доцентка

Мигович Роман Ярославович – здобувач вищої освіти першого рівня факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ

Мирошниченко Наталія Олександрівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Мірошніченко Валентина Іванівна – начальниця кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, докторка педагогічних наук, професорка

Морозюк Назарій Сергійович – здобувач вищої освіти третього рівня Одеського державного університету внутрішніх справ

Моторна Тетяна Едуардівна – завідувачка вищої освіти першого рівня факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Мухіна Галина Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Наумкіна Світлана Михайлівна – завідувачка кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, докторка політичних наук, професорка

Ніколенко Ксенія Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філософських наук

Новицький Андрій Миколайович – заступник начальника Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор

Новікова Ольга Олександрівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філологічних наук, доцентка

Онїко Софія Сергіївна – здобувачка вищої освіти першого рівня факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Перелигіна Ліна Анатоліївна – професорка кафедри психології діяльності в особливих умовах соціально-психологічного факультету Національного університету цивільного захисту України, докторка біологічних наук, професорка

Пономаренко Яна Сергіївна – доцентка кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук

Пугач Світлана Іванівна – здобувачка вищої освіти третього рівня Донецького державного університету внутрішніх справ

Романюк Діана Хачатурівна – старша викладачка кафедри французької філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Руденко Софія Іванівна – викладачка циклової комісії гуманітарної підготовки Полтавського фахового коледжу нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Сабельникова Тамара Миколаївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Савченко Оксана Анатоліївна – голова циклової комісії філологічних дисциплін Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ

Сальнікова Наталія Валеріївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка історичних наук, доцентка

Снісаренко Ірина Євгеніївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Сусликов В'ячеслав Євгенійович – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент

Трима Катерина Андріївна – старша наукова співробітниця відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, кандидатка політичних наук

Фігура Олег Володимирович – начальник управління професійної підготовки Департаменту персоналу Адміністрації Державної прикордонної служби України, кандидат педагогічних наук, доцент

Цумарева Наталя Вікторівна – доцентка кафедри психології та педагогіки Кропивницького інституту Університету сучасних знань, кандидатка психологічних наук

Черньонков Ярослав Олександрович – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

Шаповаленко Надія Миколаївна – доцентка кафедри мовної підготовки факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Щерстюк Людмила Валеріївна – доцентка кафедри іноземних мов Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Наукове видання

ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ДИСКУСІЙНОЇ
ПЛАТФОРМИ, ЯКА ПРИУРОЧЕНА ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ
ТОЛЕРАНТНОСТІ**

м. Кропивницький, 16 листопада 2022 року

Редакційна колегія:

Голова:

*Сусликов В.Є. – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент*

Заступник голови:

*Кононенко Т.В. – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ,
докторка філософських наук, професорка*

Члени редакційної колегії:

*Короткова Ю.М. – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ,
докторка педагогічних наук, професорка*

*Черньонков Я.О. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*